

ERNESTS BLANKS

NACIJA UN VALSTS

OTRS IZDEVUMS

JELGAVĀ

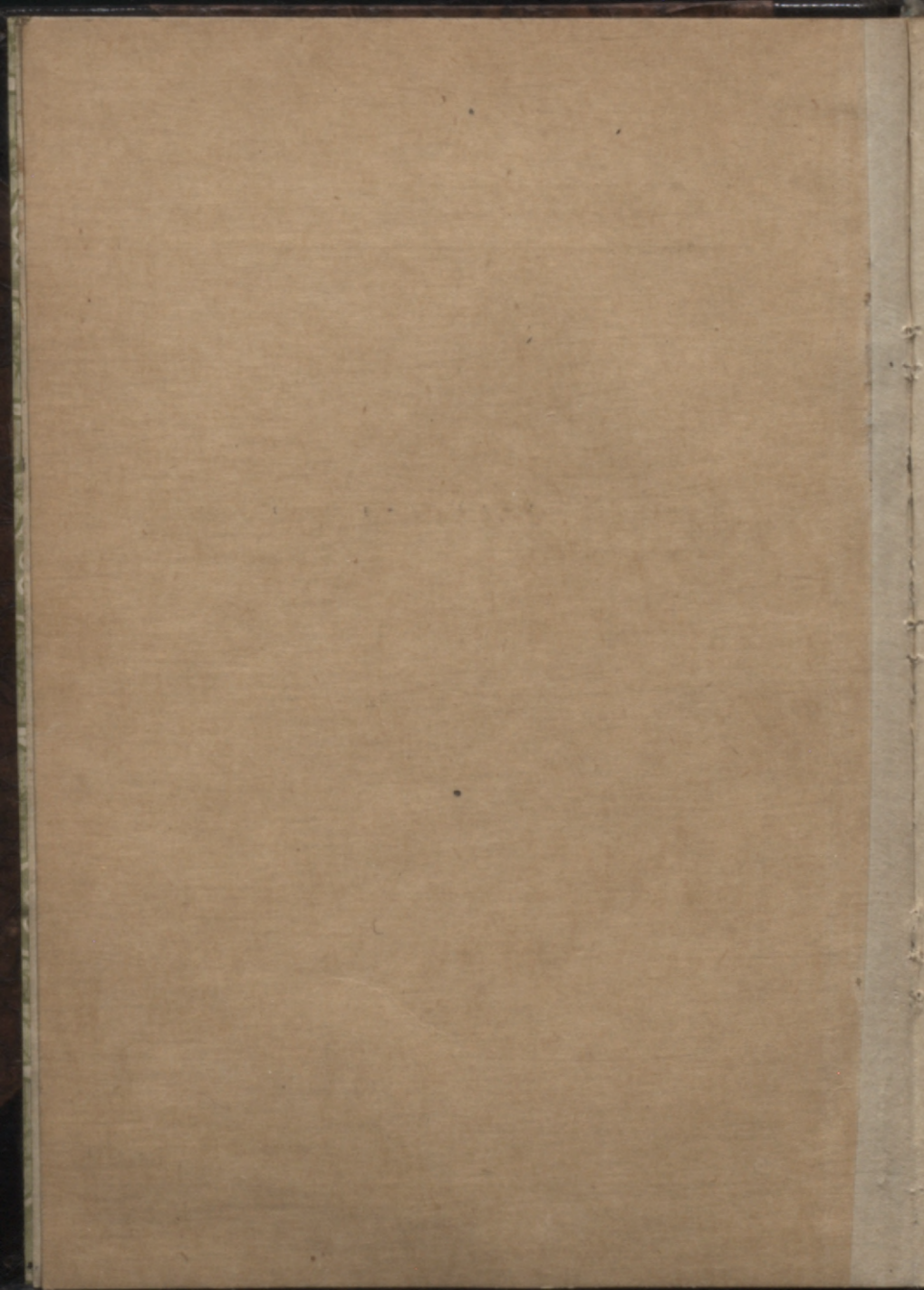

1

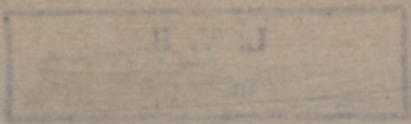
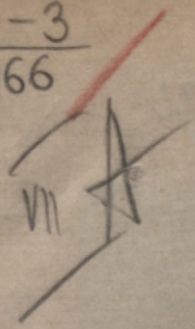
9

2

6

L 90-3
166

L
9

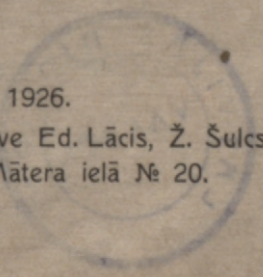
Ernests Blanks

Nacija un valsts

Otrs izdevums

1926.

Izdevusi grāmatu spiestuve Ed. Lācis, Ž. Šulcs un biedri
Jelgavā, Mātera ielā № 20.

0306117272

L. V. B.
In. ~~176909.~~

~~sf-379~~ 28 ✓
P П

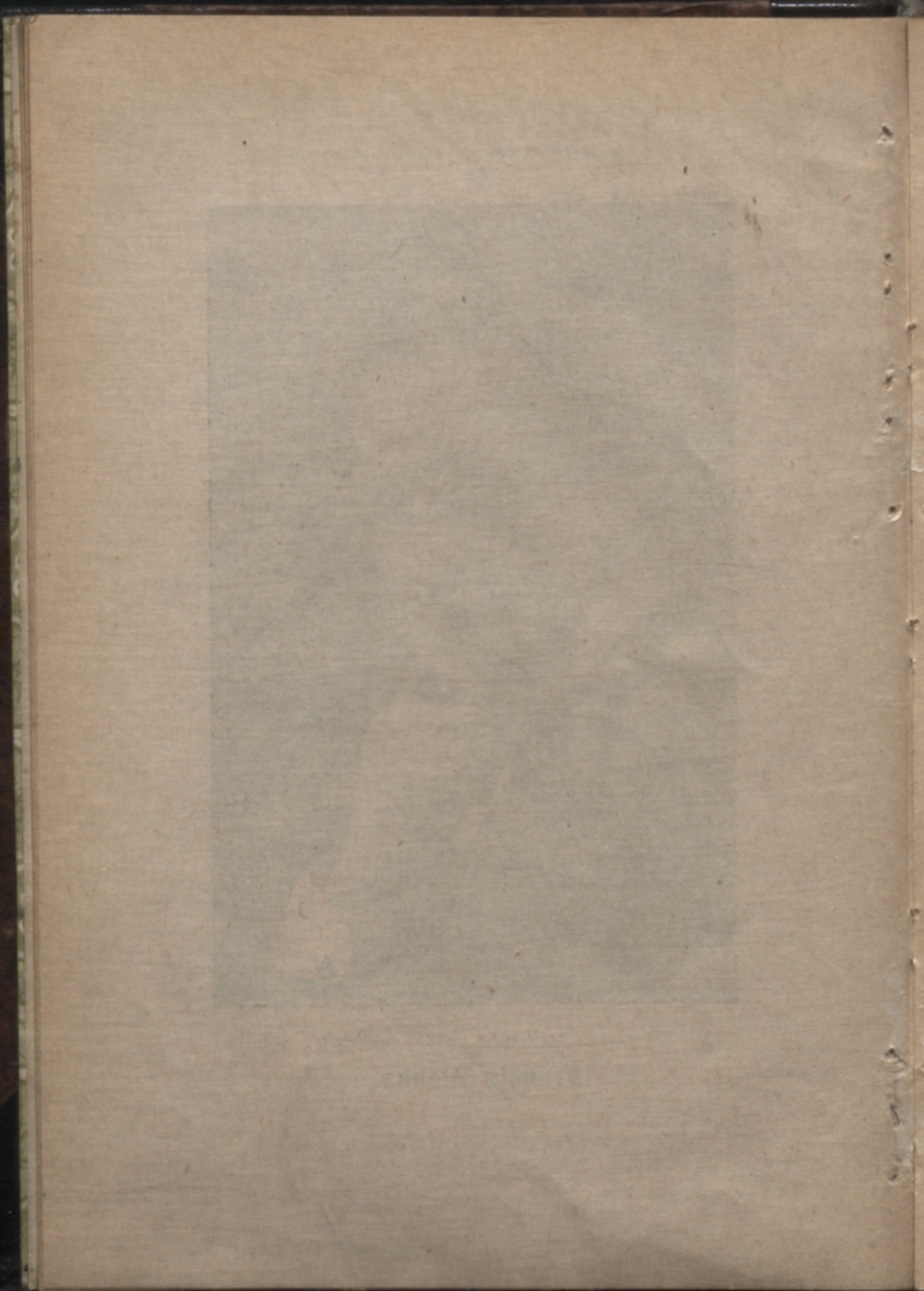
Ed. Lācis, Ž. Šulcs un b-dri, Jelgavā, Mātera ielā 20. Tālrūnis 2-21.

Ernest Blanks

Nacija un valsts

I.

Kas ir nacija? — prasa mums un, dabūjuši dažādas atbildes, saka: „Tā tad nācijas nav, nacija ir fikcija.“

Nacija ir tāda vienība, — saka daži, — kuŗas galvenās pazīmes ir valodas, likteņa, ierašu, tikumu u. t. t. vienība. Nacija, — saka citi, ir tauta, kuŗa nākusi pie valsts apziņas, vienojusies uz kopīgiem mērķiem. Nacija, — saka vēl citi, — ir grēks, kuŗu Dievs pie Babeles torņa mums uzlicis, un kas jāizpērk, atsākoties no savas tautas ipatnībām un saplūstot vienā cilvēcē.

Un tomēr — mēs pazīstam, kas ir nacija, mēs jūtam to katrā mūsu solī un darbā. Klejojot pa svešas pilsētas ielām, jūs pa gabalu jau redziet Latvijas zemes arāju no viņa kustībām, pieejat tuvāk un uzsāciat valodu — un tiešām, jūs neesat vilušies: tas ir latvietis. Kristat ebreju cik reizes gribat, viņš paliks ebrejs, jo nācijas gars dzīvo viņā.

Nedzenoties pēc nācijas būtības pilnīgas izsmelšanas, — to nekad nerasnīgs — mēs tomēr varam atsegt viņas galveno saturu, par kuŗu ievērojamākie zinātni vīri nākuši pie daudzmaz vienādām domām.

Nacija — saka Springers, ir kaut kas iekšējs, jeb kā to apzīmē Renans: nacija ir garīgas dabas, tā ir liela solidaritāte. Vēl labāk to izteic Jelineks, proti, ka „nacija nav kaut kas taustāms, ārpusē pastāvošs. Nacija pēc savas būtības ir subjektīvs jēdziens, no teiktas apziņas īpašība.“

Nacija kā liela solidaritāte — vienprātība! Šo lielo vienprātību apstiprinājuši pēdējo gadu notikumi, jo

nekad vēl cilvēces vēsturē tā nav parādījusies tik redzamā veidā, kā pēdējā pasaules kara. Politiski, saimnieciski un kulturelā ziņā dažādās tautas pašā kara sākumā bez kādām grūtībām sakusa ciešā tautu vienībā. Tas nekad nenotiktu, ja nacijas locekļus nevienotu garīgas, neredzāmas vienprātības saites.

Lielā solidaritāte dara etnografisku tautu par naciju. Šī solidaritāte ir pirmā prasība. Tautai jāizaug par naciju caur nacionalu, valstisku apziņu. Tas ir iekšējās tapšanas gājiens, kas ceļas no tautas — topošas nacijas garīgiem spēkiem un veido sev ārējās kopdzīves čaulu — nacionalu valsti.

Katrā ziņā nacija nav fizioloģiska vienība, tāpat kā tā nav juridiska vienība. Nacija ir kulturela, vēsturiska vienība, kopēja kulturela mērķa vienība.

Aiz dažādiem apstākļiem, tautas vēl nesen sāka galīgi izveidoties par nacijām. Pirmā par naciju Eiropā izveidojās Anglija, turpretim Francija pēc lietpratēju vēsturnieku spriedumiem (Hanotaux) vēl XVII. g. s. nebij pilnīga nacija, bet Prūsija tikai XVIII. g. simtenī sāka izveidoties nacionalā vienībā (Lawiss). Visas minētās tautas pēdējos gadusimtenos bija nacionalās augšanas un veidošanās procesā, un tikai XIX. gadu simtenī, kuru daži vēsturnieki pareizi sauc par nacionalo gadu simteni, viņas galīgi ieguva nacionalo vienību, bet lielum lielāis vairums uzsāka neatlaidīgu cīņu par nacionalu vienību un patstāvību.

Lielās nacionalās kustības XIX. gadu simtenī nāca kā lielās franču revolūcijas atbalss. Lai gan revolucionārā mācība, kas apgaroja franču revolūciju, bija naidīga nacionalai idejai, tad tomēr pati revolūcija bija nacionāla. Un franču tauta pēc revolūcijas bija jau vienota nacija. Grieķijas atsvabināšanās no Turcijas, Beļģijas atdalīšanās no Holandes, poļu sacelšanās un sevišķi nacionālā kustība pēc 1848. gada revolūcijas, viss tas kā sarkans pavediens, saistīdamies ar revolūcijām, velkas cauri visam XIX. gadu simtenim. Beigdamās dažās zemēs ar nacionalās idejas uzvaru, citās, turpretim, ar cīņas pazuudēšanu, nacionalā kustība ieraudzīja jaunu laikmetu naciju un valstu

sadzīvē. No tā laika nacionalā ideja kļūst no apspiesto nacija cīņas sauciena par dažu valdnieku politikas pamatprincipu.

Eiropas karti zīmēja no jauna, pie kam valstu jaunās robežas gandrīz sakrita ar valdošo vairākumu tautu apdzīvoto zemju robežām. Nacionālo valstu dibināšanās gaita pie šīs līnijas apstājās. Daudz maz labāk pārgrupējušās pēc nacionalā satura, lielās nacijas-lielvalstis atstāja mazās pilnīgi novārtā. Par atsevišķām nacionalām valstīm tās i domāt nevarēja, viņu politisko dzīvi pilnīgi nomāca vadošās nacijas Eiropā. Nacionalisma principa vietā stājās imperialismis.

Imperialisma saknes visās valstīs ir vienādas: saimnieciskās, bet savā tālākā augšanā un attīstībā imperialismis pieņem tik dažādus veidus, ka pat grūti par tiem runāt, kā par vienu parādību. Pat nosaucot tos vienā vārdā, mēs daram jau rupju kļūdu. Izaugot no mūsu laiku saimnieciskās iekārtas — imperialismis vienīgam mērķim vajadzētu būt saimnieciskās varas neaprobežota pieaugšana. Kā imperialismis galvenais, ja ne vienīgais, mērķis ir saimnieciskās varas robežas, par to liecina viņa dzimtene — rūpnieciski visaugstāk attīstītās valstis. Tomēr imperialismis savā tālākā attīstībā iejaucas arī citu tautu valsts tiesiskā un nacionāli-kultūrelā dzīvē, lai caur to, kā līdzekli, savukārt darītu iespaidu uz imperialismis saimniecisko pamatcentienu. Katra imperialismis nolūks ir zem savas valsts rūpniecības virsvaldības saimnieciski apvienot visu cilvēci. Tā ir imperialismis vērtība un viņa attaisnojums. Mūsu noliedzošā izturēšanās pret imperialismis paņēmieniem, ar kādiem tas daudzreiz cenšas sasniegt savus mērķus, nevar kavēt atzīt viņa vispasaules uzdevuma nozīmi pasaules vēsturē. Pat etisks novērtējums šē nav vietā, jo imperialismis savā tīrā veidā parādās kā neapturams vēstures dzinējs spēks.

Bet varbūt imperialismis nav tikai akls saimnieciskās dzīves spēks, varbūt tas ir vienas saimnieciski un militāri stiprākās valsts apzinīga griba valdīt pār citām, mazāk spējīgām tautām? Vācijas imperialismis mūs

var vest uz maldīgām domām, jo šie tiešām mums ir darišana ar tādu imperialisma un agresīvā nacionalisma sakausējumu, kuŗu parasti sauc tikai par imperialismu.

Citas lielvalstis, izņemot Vāciju, līdz šim centās iegūt politisku un kulturelu iespaidu svešās zemēs galvenām kārtām nolūkā izmantot tās saimnieciski, labāki sakot, lai tur nodrošinātu tirgu saviem milzīgiem preču krājumiem. Tā ir nenovēršama saimnieciski neattīstīto zemju izmantošana no lielām rūpniecības valstīm. Viņas vienā un tai pašā laikā dod un ņem no neattīstītām zemēm. Anglija, uzturēdama ciešas saimnieciskas saites ar savām daudzām kolonijām, iegūst milzīgu peļņu no tām, bet tanī pašā reizē arī veicina viņu saimniecisko uzplaukšanu. Valsts tiesiskā satversmē viņa neiejaucas un tomēr, starp Angliju un kolonijām valda politiski-vienojošas saites.

Vācijas agresīvi-nacionālā politika bijusi gluži pretēja Anglijas un Amerikas imperialismam. Vācija ir pūlējusies līdz šim pirmām kārtām iekārot saimnieciski svešas tautas, lai tās izmantotu un apspiestu nacionāli. Anglijai un Amerikai politiskās saites ar kolonijām ir bijušas līdzeklis šo valstu saimnieciskai valdīšanai. Vācijai, turpretim — valsts nacionālās un kulturelās varas neaprobežotai paplašināšanai. Tai ziņā jāvelk robeža starp imperialismu un agresīvo nacionalismu. Vācija ir galvenām kārtām agresīva nacionalisma un tikai pēc tam imperialisma zeme. Tīrs saimnieciskais imperialismis, neatšķaidīts nacionalistiskās pasaules hegemonijas plāniem, ir Vācijai svešs. Tai ziņā raksturīgi, ka lielākais Vācijas valsts vīrs — Bismarks nepazīna imperialistiskās politikas, viņa politika bij tikai agresīvi nacionāla.

Krievija, kā rūpnieciski un kultureli neattīstīta zeme, arī nepazīst imperialismā vārda iepriekšējā nozīmē. Krievijas imperialismis snauž vēl nmodernāts. Bet nav šaubu, ka tas celsies, jo viņas dabas bagātības kādreiz intensīvi izmantos. Saimnieciski bezspēcīga un mazāk ieinteresēta ekonomiski valdīt pār citām tautām, Krievija, tāpat kā Vācija, centās savu varu izlietot krievu nacionālās un reliģiskās misijas vārdā. Vistumšāk

tautas pagrimšanas laikā lielkrievu nacionalisti sludināja krievu tautas lielo nacionālo uzdevumu, viņas pirmdzimtību un izredzētību. („Maskava ir trešā Roma, bet ceturtās vairs nebūs!“) Nacionalisms Krievijā savienojās ar ticības fanatismu; kas trūka viņas labākiem praviešiem, to pielika klāt aprobežoti valsts vīri. Var iedomāties, kas vēl iznāktu no Krievijas tad, ja tā būtu saimnieciski stipra un kulturela.

Vācijas un Krievijas imperialismis, kā to saprotam ar iepriekšējām ieruņām, ir vienādas dabas. Tas izslēdz citu tautu tiesības uz savu nacionālo un kulturelo misiju, kas būtu neatkarīga no šīm „izredzētām“ tautām. Un šo divu „izredzēto“ tautu starpā Latvija bija ieslēgta, kā dzelzs stangās. Pats no sevis saprotams, ka par veselīgu nacionālu attīstību tādos apstākļos mums nebija ko domāt.

Abas divas tās imperialistiskās lielvalstis — Krievija un Vācija, kas centās savu varu pār citām tautām izplatīt nacionālās apspiešanas nolūkos, pasaules karā krita. Viņām līdz arī trešā tautu apspiedēja — Austro-Ungārija. Līdz ar to, uz viņu agresīvā nacionalisma un imperialismā drupām varēja atdzimt atkal nacionālās valsts princips, pie tam tik plašos apmēros, kā vēl nekad agrākos laikos. Pēc pasaules kara mēs redzam, kā šis princips nav noklusējams vai apejams, apmierinot tikai lielo nāciju centienus, kā to darīja pagājušā gadsimtenī, bet ka nacionālās sevis piepildīšanās likums novedams līdz pēdējai iespējai. Tagad arī mums labāki saprotams, ka cīņa par nacionālo valsti nav vienas dienas izdomājums un pārejoša laika parādība, bet ka tai ir vēsturiskas saknes, tā tad arī nākotne.

Vēsture māca, ka visas nacijas, tā lielās, kā māsās, kā valdošās, tā apspiestās, tiecas pēc savas patstāvīgas nacionālas valsts organizācijas. Starp pilngadīgām, nobriedušām nacijām nav neviena izņēmuma, kas nesaskanētu ar šo likumu. Kā tas izskaidrojams? — Atbilde meklējama pašas valsts būtībā.

Valsts kā saimnieciskās dzīves organizācija un ārējo pilsonisko attiecību noteicēja nedrīkst aizsegt

pašu galveno — valsti, kā nācijas gara iemiesojumu un izteiksmi.

Nacionalās valsts jēdziens būtu nesaprotams un nevajadzīgs ārpus nacionalās kultūras jēdziena, jo saimnieciski-juridiskos sadzīves apstākļus var nokārtot arī internacionālās robežās, kaut arī ne tik labi, kā nacionalā valstī. Doma, kas noliedz nācijas iekšējo vērtību, noved pie nacionalas valsts noliegšanas un nonāk pie rupji-materialistiska (ražošanas-patērēšanas) uzskata par valsts nozīmi. Tas mums pilnīgi jāatrida, kā vienpusīga valsts būtības izpratne.

Bet vai tikpat aplams nav arī pretējais — nacionalas valsts dievinaāšanas uzskats?

Cik patiesības ir Hegela vārdos, ka valsts ir tikumiskās idejas iemiesojums zemes virsū, ka valsts, kas piepilda tikumisko ideju, ir zemes dievs? Vai arī Kohena izteicienā, ka tā ir „gara valsts“?

Nenoliegsim, ka šais valsts būtības apzīmējumos ir daļa dzejiskas aizrautības, bet arī liela daļa patiesības. Nepareizi tie ir tādā mērā, kādā valstij piešķir pilnīgas pašvērtības nozīmi, pareizi tai ziņā, ka valsts organizācija, kalpodama nācijas vajadzībām, tā tad būdama līdzeklis, tomēr ir augstākas šķiras līdzeklis, kas paceļas līdz ievērojamai pašvērtībai. Valsts nav tikai materialās dzīves organizācija, tā nav arī tikai „gara valsts“, nacionala valsts ir šo abu daļu vienība un saskaņa.

Kaut jaunā Latvijas valsts arī būtu netikai miesas apkopēja, bet arī gara valsts — nacionalā gara veidojums!

II.

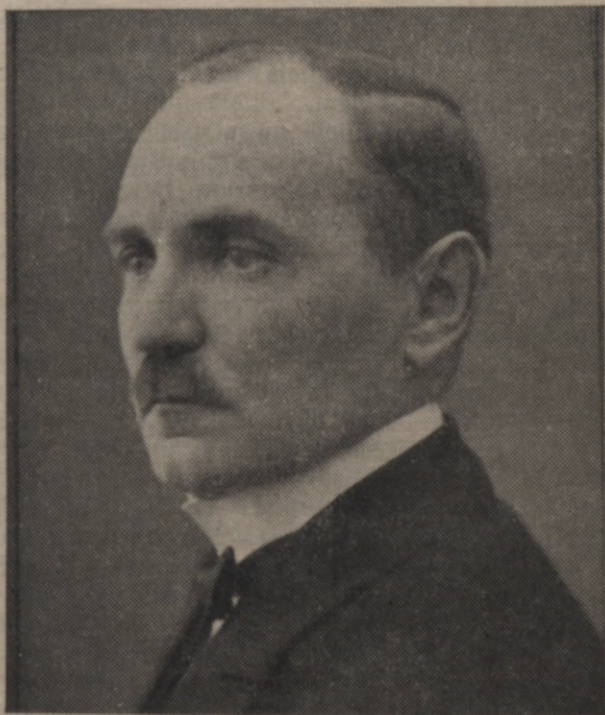
Latvju tauta par nāciju sāka spēcīgi veidoties tikai pagājušā gadsimtena otrā pusē. Šis laikmets mūsu kultūras vēsturē pazīstams kā tautiskās atmodas laikmets un tā nozīme Latvijas nacionalās valsts sagatavošanā vēl maz novērtēta. Mūsu otrā nacionalā atmoda sākās pasaules kara laikā, kad ar latvju strēlnieku bataljonu nodibināšanu jaunā nācija spēra noteiktu

soli uz nacionalu valsti. Latvju nacija, apzinīgi vai neapzinīgi, gribēja tapt par Latvijas valsti.

Latviešu strēlnieku bataljoni, viņu spožās uzvaras pār vāciem pasaules kara laikā un tā nacionālā atmoda, kas radās ap mūsu pirmo nacionālo kara spēku, deva latvju tautai nevien jaunu sajūsmu un pasaules slavu, bet arī lielā mērā sagatavoja ceļu Latvijas republikas ciņām. Lielā lomā, kas piekrita latvju strēlnieku bataljoniem mūsu valsts nodibināšanā, šī svarīgā notikuma priekšvakarā, pašlaik vēl nemaz nav novērtējama. Par šo pirmo latvju varonības laikmetu, par mūsu nacionālās atdzimšanas ceļa sagatavotājiem un radītājiem, lems tikai vēsture. Pašlaik mēs varam tikai skatīt un aprīnot latviešu strēlnieku laikmeta svarīgākos posmus un lielākos vilcienus, kas, par nožēlošanu, mūsu apziņā vēl pārāk mazi un ne novērtēti, salīdzinot ar viņu varoņdarbu patiesiem nopelniem. Vieni tādēļ, ka neizprot latvju strēlnieku tragisko beigu cēlienu, otri tādēļ, ka nav bijuši klāt šo bataljonu organizēšanā, vadīšanā un ciņās, citi aiz parastās latviešu nevērības pret pašu tautas vēsturi un varoņu darbiem, pārāk kritiski skatās uz šo ievērojamāko laikmetu latvju nacionālā atsvabināšanā. Patiesībā tas ir un mūžam paliks par vienu no visievērojamākajiem notikumiem Latvijas jaunākā laikmetā, pie kuŗa nāks paaudžu paaudzes mācīties dzīvot un krist par savas tautas brīvību.

Jau pati strēlnieku bataljonu organizēšana nāca kā nobriedusi latvju tautas stichiska prasība, kad krievu armija nebija spējīga nosargāt Latvju zemi pret ienaidnieku. Mūsu strēlnieku bataljonu tēvs J. Goldmanis to vairākkārt uzsvēris, ka viņš darījis tikai to, kas jau pats lauzies uz āru un kas bijis jādara tai momentā bez lielas gudrošanas. Ar latvju karavīru koncentrēšanu nacionālās kara spēka vienībā, pašu latviešu virsnieku vadībā un uz Latvijas teritorijas bija, apzinīgi vai neapzinīgi, dota latvju tautai ģenialākā nacionālpolitiskā doma. Lai kādus panākumus vai neveiksmes mūsu bataljoni būtu piedzīvojuši ciņās pret vāciem, ar šo nacionālā kara spēka radīšanas faktu vien pietiek,

lai mēs godbijīgi noliektu savas galvas viņu priekšā. Pēc gadu simteņu nacionalās nebrīvības, šausmīgā

Latvju strēlnieku bataljonu dibinātājs J. Goldmanis.

krievu reakcijas un militarās diktaturas laikā, no 1905. gada jau plaši pazīstamai revolucionaru tautai — latviešiem, radīt savu nacionalu kaņaspēku, kaut arī sākumā mazu, tas ir darbs, kuŗu varēja veikt tikai latvieši. Arī paši krievu valsts un armijas vadoņi pa daļai saprata šāda soļa nopietnību un precedenta bīstamību Krievijas valsts vienībai un lika dažādus

šķēršļus bataljonu organizēšanā, pirms tos atļāva. Bet kad bataljoni bija nodibināti, iespaidīgas politiskas un militāras aprindas vēl neatlaidās un laiku pa laikam ar ķeizarienes Aleksandras starpniecību atgādināja caram: „neizmirsti latvju bataljonus!”

Latvju nacionalā kara spēka organizēšanās ideja tai laikā, kad latviešiem nebija pat šaurākās vietējās pašvaldības, dabūja konkrētu veidu. Ka tā bija laikā un dzīves izsaukta, to liecināja milzīgā sajūsma, ar kādu latvju kareivji un virsnieki trauca nokrievu kara spēka daļām uz saviem nacionāliem bataljoniem. Ar to mūsu bataljonu nozīme ieguva lielāku svaru — tie pieņēmas spēkā un deva tautai un viņas vadoņiem asu ieroci rokā. Ja latvju strēlnieku bataljonu lieta būtu apstājusies šai attīstības stāvoklī, ja mūsu tauta, teiksim, būtu izrādījusies vēl pietiekoši nesagatavota savam nacionālam karaspēkam, un tas kaujas spējas un citā ziņā stāvētu pat zemāku par krievu armiju, arī tad mēs ar vislielāko atzinību pieminētu viņu cīnītājus, vadoņus un organizētājus. Arī tad latvju strēlnieku bataljoni būtu bijuši ieguvums latvju tautai, lielāks kā to daži domā un viņu nozīme paliktu neapstrīdama. Tikai tas, kas nesaprot, kāda loma piekrīt nacionālam kara spēkam, kaut arī nepilnīgam un padotam svešai virspavēlniecībai, kas nezina, ka armija ir valstu grāvēja un jaunradītāja, valsts un tautas neatkarības iesākums un gals, tikai tas nenovērtēs latvju strēlnieku bataljonu dibināšanas fakta lielo nozīmi Latvijas vēsturē.

Bet mūsu tautas attīstības stāvoklis par laimi bija tik augsts un mūsu karavīri tik noderīgi nacionālos pulkos, ka viņi izrādījās nesalīdzināmi labāki nevien par krievu armiju, bet arī labāki par priekšzīmīgiem vācu kareivjiem. Tie, vācu ķeizara vārdiem runājot, bija zvaigznes krievu armijā. Dzimtenes mīlestība, disciplīna, inteliģence, v a r o n ī b a, nacionālais lepnums u. t. t. viss tas cēla latvju kareivju slavu un daudzinaja latviešu tautu visā pasaulē. Pirmiem nopelniem šie pievienojās latvju strēlnieku varoņu darbi kaujas laukā, kas piešķīra vēl lielāku lomu mūsu nacionālam kara spēkam. Latvju strēlniekiem jau bija lieli nopelni savas

dzimtās zemes aizsargāšanā pret ienaidnieku un vācu pasaules varas laušanā. Tā tad latvju strēlnieku bataljoniem ir lieli nopelni pasaules kara laikā, kas palīdzēja sasniegt Sabiedroto uzvaru, un otrkārt nacionāli-politiskā ziņā, kā mūsu pirmam nacionālam kara spēkam.

Latvju strēlnieku patiesai lomai vajadzēja sākties pēc 1917. gada februāra revolūcijas, kad radās lielāka iespēja izkaņot latvju tautai pašlemšanās tiesības. Un arī šie latvju bataljoni pirmā laikā stāvēja savu lielo nacionālo uzdevumu augstumā un kā vienu no pirmām prasībām minēja Latvijas valsts autonomiju. Bet neskaitāmi apstākļi bija par to, lai latvju strēlnieku pulki no tā attālinātos. Par savu galveno uzdevumu strēlnieki izraudzījās lielās Krievijas despotijas iznīcināšanu. Un arī šai laikā latvju strēlnieku pulku nozīme ir liela. Neteiksim, ka viņi bija tie, kas iznīcināja Krievijas lielvalsti, bet viņu nopelnus Krievijas politisko, militāro un saimniecisko spēku vājināšanā neviens nevar noliegt. Kādā mērā tie drupinājuši Krievijas lielvalsti un palīdzējuši iznīcināt krievu despotiju, tie netieši strādājuši arī par labu jaunām nacionālām valstīm. Raksturīgi arī, ka latvju strēlnieku uzvaras gājieni padomju Krievijā bijuši vērsti galvenām kārtām pret krievu monarhistu ģenerāļiem, turpretim pret jaunām valstīm viņi nav parādījuši ne mazāko daļu no tā cīņas spara, kā pret pirmiem. Arī padomju Latvijas laikā viņi nav cīnījušies pret mūsu nacionālo armiju ar to sajūsmas spēku, kas raksturīgs latvju strēlniekiem. No tā, zināms, nevar taisīt spriedumu, ko par latvju tautu un strēlniekiem nodevis bijušais krievu revolūcijas vadonis Kerenskis, teikdams, ka latvieši apzinīgi cīnījušies par komunismu Krievijā, lai pa to laiku pašu zemē nodibinātu savu valsti. Še, saprotams, nav ne mazākā iepriekšējā aprēķina un politiskas viltības, bet neapzinīga, stichiska tautas masu kustības parādība, kas galu galā devusi lielus panākumus. Tādēļ pirms kaut ko pārmetam mūsu strēlnieku pēdējam cīņu posmam, nepieciešami apsvērt visus apstākļus un momentus, kas noveduši viņus pie šāda iznākuma. Mūsu strēlniekiem bija jāsadeg uz sociālās revolūcijas sārta svešās

zemēs, lai līdz ar viņiem nesadegtu arī latvju zeme un valsts. Latvijas šausmīgie nacionālie, agrarie un citi socialie apstākļi prasītu daudz asākas cīņas revolūcijas laikā, kā tas patiesībā mūsu zemē bija. Ja latvju strēlnieki šīs cīņas izkaroja svešās zemēs, tad tas mūsu valsts nodibināšanu tikai sekmēja.

Latvju strēlnieku lomu Krievijas revolūcijā varēs pilnīgi un objektīvi novērtēt tikai vēlāk, kad krievu revolūcija būs izgājusi visas stādijas un būs sevi piepildījusi līdz galam, kad „jaunā“ Krievija vairs nebūs grūta mīkla, bet rokām taustāma lieta. Tagad vēl grūti spriest par latvju lomu padomju Krievijā, tik pat grūti, cik grūti pateikt, kāda pozitīva loma vispārī piekritis Krievijas komunismam uz šo valsti un visu pasauli. Pašlaik mēs redzam Krievijas revolūciju vēl nenobeigtu, un tie, kuņi no viņas cieš, to uztver vienīgi no moralista viedokļa, kā patvarības cīņu pret likumību, kā despotiju pret tautas valdību.

No latvju strēlniekiem dažos momentos atkarājās lielinieku varas liktenis Krievijā. Tā tas bija pirmā laikā pēc Kerenska gāšanas, bet sevišķi pirms Brestas miera, kad krievu sarkanās armijas formēšana vēl nemaz nebija iesākta, un kad latvju strēlnieku pulki tiešām bija vienīgais militārais spēks, uz kā lielinieku valdība varēja atbalstīties. Latvju strēlnieku loma šais momentos, kad pretlielinieciskie elementi varēja viegli iegūt valsts varu, bija nesalīdzināmi lielāka par lomu, kāda viņiem piekrita, piemēram, 1919. gadā — Stučkas valdīšanas laikā. Neskatoties uz to, ka latvju komunistiem tad bija formela augstākā vara Latvijā un pamazām noorganizēts valsts aparāts, viņi bija savā darbībā un eksistencē tikpat atkarīgi no Maskavas, kā gadu pirms tam Maskavas valdība bija atkarīga no viņiem. Līdz ar latvju strēlnieku pulku izformēšanu un izskaušanu, arī latvju komunistu vara Krievijā gāja redzami mazumā.

Stipri lielā loma, kāda latvju strēlniekiem piekrita komunistu revolūcijā, izskaidrojama ar daudziem faktoriem. Vispirms, militāri nepārspējamos latvju strēlnieku pulkus viņi saņēma veselus kā kukuli jau pirms

oktobra revolūcijas. Otrkārt, latvju organizatoru talants arī viņiem ir nenoliedzams, kas sevišķi izcēlās krievu proletarisko padibēņu priekšā, tāpat viņu lielākā inteliģence un enerģija. Bet viss tas tomēr nevar izskaidrot latvju komunistu lomu Krievijas revolūcijā. Kādēļ — mēs prasam, 1905. gadā latvieši spēlēja pirmo vijoli revolūcijas koncertā? Jo tad mums nebija ne revolūcionaro strēlnieku pulku, nedz citu ārkārtīgu apstākļu, kas veicināja latvju „revolūcionārā talanta“ panākumus.

Pagājušā gadu simtenī Vakareirokā nenotika nevienas revolūcijas, kuŗās poļu revolūcionari nespēlētu tikpat ārkārtīgas lomas, kādas XX. gadu simteņa Krievijas revolūcijās spēlē latviešu revolūcionari. Ko tas nozīmē? Vienīgi to, ka nacionāli visapspiestākās tautas, kuŗas vēl nav zaudējušas ticību savu tautu nacionālai atdzimšanai, ar savu revolūcionaro sparū atriebjas valdošām varām. Jo lielāka nacionāla apspiestība valdis Eiropā pēc pasaules kaŗa, jo vairāk degvielas krāsies viņas apakšzemes pagrabos, kuŗas eksplodēs netik vien nacionālo revolūciju formās, bet visdaŗdākos veidos, kā tas tagad notiek Krievijā. Grūti teikt, vai parlamentārisma un evolūcijas zeme Anglija tik drīzi piedzīvos revolūcionarus satricinājumus, vai nē. Bet tas gan ir nenoliedzami: ja Anglijā kādreiz būs revolūcija, tad viņā iri spēlēs trīs reiz lielāku lomu, nekā poļi pagājušā gadu simteņa un latvieši Krievijas revolūcijā. Lielo masu kustību un satricinājumu nacionālā (kaut arī neapzinīgā) dabā līdz šim nav pietiekoši novērtēta, bet gan ignorēta. Šī neapzinīgā nacionālās apspiestības izsauktā stiche, kas veicina revolūcionārās kustības un lej tais jaunas degvielas, ir nenoliedzama un acimredzama katram, kas sekojis internacionālo valstu revolūciju gaitām. Tādēļ pat Eiropas valstu iekšējais sociālais miers nav domājams zemēs, kur ir apspiestas tautas, nemaz nerunājot par nacionālo, politisko mieru, kas tādos apstākļos nav nemaz iespējams.

Latvijā bijusi vienlīdz liela nacionālā un sociālā apspiestība. Tādēļ mūsu zeme devusi tik daudz revo-

lucionaru, kā neviena cita no Krievijas bijušām tautām. Mēs skatāmies uz latvju lielinieciem strēlniekiem kā uz pēdējo revolucionāru-nihilistu paaudzi, kuŗu radījuši mūsu zemes šausmīgie agrar- un nacionalās apspiestības apstākļi. Tie ir pēdējie upuŗi, ar kuŗiem reizē sadeg Latvijas nacionalā un socialā netaisnība. Pēc nacionalās verdzības un netaisnās socialās (agrar) iekārtas likvidēšanas, mūsu zeme vairs nedos degvielas revoluciju ugunīm, ja tikai krievu un vācu jūga vietā mēs neuzņemam žīdu kundzību, kas valda tais zemēs, kur glēva valdība un vienaldzīga sabiedrība.

Pasaules kaŗa sekas rāda, ka neviena internacionāla, nacionalā konglomerata valsts nav izturējusi lielos vēstures pārbaudījumus, bet sabrukušas. Kā Krievija, tā Austro-Ungārija sabruka savu nacionali pretējo, nesavienojamo sastāvdaļu konstrukcijas dēļ. Ne tādēļ Krievija sadrupa, ka viņas cars piekopa sliktu nacionalu politiku pret nekrievu tautām, un ka gandrīz puse visu pilsoņu sajuta krievu valsts organizāciju kā kaut ko svešu un naidīgu, bet tamdēļ ka Krievija savu neskaitāmi dažādo etnografisko, nacionali-kulturelo, ekonomisko un politisko sastāvu ziņā nekad nav bijusi, nevar būt un nebūs viena politiska nacija, viena organiska vienība, viena valsts. Krievija bija mākslīga apvienība, mechaniski sakombinēta organizācija, bet ne organiski izaugusi un sakausēta valsts. Ja krievu pagātnes despotiskā politika pret mazām nacijām būtu galvenais Krievijas valsts sabrukuma cēlonis, tad vecās Krievijas atjaunošana būtu sasniedzama ar gudru nacionali iecietīgu politiku visisākā laikā. Bet tā kā šis nav tiešais krievu valsts sabrukuma cēlonis, lai arī tas, nenoliedzami, spēlēja zināmu lomu krievu despotijas sabrukumā, tad nekāda jaunās Krievijas politika pret kaimiņu tautām mūs turpmāk nevar saistīt ar krievu valsti. Mums tas sevišķi jāuzsver, jo nacionali patstāvīgo valstu ienaidnieki no krievu imperialistu sugas vienmēr ārzemēs izskaidrojuši mūsu centienus uz valstisku neatkarību, kā cara nacionalās politikas pagāris. Tam pretīm mēs nostādām vecās Krievijas valsts atjaunošanas neiespēju aiz nacionaliem, kultureliem,

politiskiem un ekonomiskiem apstākļiem. Mēs faktiem rokās sakam, ka Krievijas valsts nekad nav bijusi organiska valsts vienība, ka Krievijas valsts viņas agrākās sastāvdaļās ir absurds. Krievijas valsti varēja uzturēt kādu laiku sastinguma stāvokli ar dzelzs varu, bet tā sadalītos nacionāli patstāvīgās valstīs arī bez revolūcijas un pasaules kara, tiklīdz tā ietu attīstības diferencējošo gaitu. Jaunās nacionālās valstis atdalījās no vecās Krievijas kā sastāvdaļas no Krievijas mehāniskā maisījuma. To pašu procesu nostaigāja Austro-Ungārijas tautas. Tā tad internacionālās valstis mums nevar būt par kārdinājumu. Mēs zinām viņu vajības, neskatoties uz to šķietamo ārējo varu.

Mums aizrāda uz Amerikas Savienotām Valstīm. Bet taisni šai vislielākā tautību maisījumu katlā pēdējos gados sāk pacelties arvienu stiprāks bālsis par „amerikanismu“. „Mums vajaga pataisīt ieceļotājus,“ — saka bijušais Amerikas valsts prezidents T. Ruzvelts, „par amerikāņiem visādos veidos: valodas, politisko uzskatu un principu ziņā, attiecībās pret baznīcu un valsti. Mēs apsveicam vācieti, iru, kas cenšas palikt par amerikānieti, bet mums nav vajadzīgi ārzemnieki, kas negrib atsāties no savas nacionalitates. Mums nav vajadzīgi vāci-amerikāņi, iri-amerikāņi, kas sastāda atsevišķus slāņus mūsu sabiedriskā un politiskā dzīvē. Mēs neviena nevaram atzīt izņemot amerikāņus.“ („Amerikanismus, Schriften und Reden von Th. Roosevelt, Leipzig.“)

Metot skatu uz Latvijas valsts ģeogrāfisko stāvokli, uz viņas lieliem kaimiņiem Krieviju un Vāciju, skaidri redzams, ka Latvija nekad nepastāvēs kā triju-četru tautu maisījums (latvieši, vāci, krievi, židi), bet ka Latvijas valsts būs vienīgi kā latvju nacionāla valsts, vai nu viņas nemaz nebūs. Latvijas valsts ideju mēs nekad nevaram šķirt no latvietības idejas piepildīšanās, jo tās iespēja ir mūsu nacionālās valsts nākotnē.

Lielākais šķērslis latvju sadzīves attīstībā bija nacionālo un kultūras tradīciju trūkums. Mūsu sabiedriskā kultūra bija vēl tik jauna un vārga, ka tā viegli pade-

vās dažādiem svešiem iespaidiem. Tādēļ latvju nacionālā attīstība gāja straujiem lēcieniem no viena posma uz otru, pirms iepriekšējo noārdot, līdz pamatiem un tad ejot „tāiāk“, kas daudzreiz bija solis atpakaļ.

Bet veselīga tautas attīstība nav domājama bez pagātnes tradīcijām. Jo bagātākas mums tās būs, jo vairāk būs izredzes tautu izsargāt no rūgtiem pārdzīvojumiem, kas ceļas dzīvojot no dienas dienā, no laikmeta uz laikmetu, kuņus nevieno kopējs attīstības paveidiens. Ja Latvijas nacionālā dzīve līdz pašam pēdējam laikam piedzīvoja daudzas katastrofas un nepārredzamiem notikumiem mūsu sabiedrību pārsteidza pilnīgi nesagatavotu, tad tas notika galvenām kārtām aiz latvju inteliģences un tautas nacionālo tradīciju trūkuma. Tas, ko mēs saucam par nacionālo apziņu, par tautisko pašapziņu, vēl nav viss, kaut arī tā latvju sabiedrībai pārāk daudz nav bijis. Nacionālā apziņa, kas dibinās uz vienas paaudzes pārdzīvojumiem un uz vienas dienas politiku, nav liels kapitāls. Ar to tauta tālu netiks. Šāda apziņa, vai pareizāki sakot — sabiedrības acimirkīgā sajūta un noskaņa, zūd līdz ar pirmo svarīgo neparedzēto notikumu un apstākļiem. Nāk jauns sabiedriskais spēks, kas stāv it kā pretrunā līdzšinējam laikam, un iepriekšējā sabiedrības noskaņa zūd un piemērojas jauniem apstākļiem. Tautas nacionālo ideālu piepildīšanai un sabiedrības aktīvai kustībai vajaga vairāk par mainīgo sabiedrības psihi un uz tagadējā laikmeta notikumiem dibinātu apziņu. Galvenais, vajaga vēl vēstures tradīciju un uz tām dibinātas nacionālas ideoloģijas.

Latvju pirmajiem patriotiem pagājušā gadusimtenā sešdesmitos un septiņdesmitos gados trūka jebkādu tradīciju, uz kā atbalstīties sabiedriskā cīņā par latvju nacionāliem ideāliem. Krišjāņa Valdemara un Kronvalda Ata paaudze sāka no gala, un tomēr tā deva tādu spēku latvju nacionālai attīstībai un tik lielu mantojumu, ko nākošās paaudzes varēja bagātīgi izmantot tālākai cīņai latvju tautas labā. Ka pēdējās to nedarija, vismaz tādā mērā nē, kā tas bija iespējams, tad

tā nebija mūsu pirmo nacionalistu vaina, bet gan nākošo paaudžu nevarība un grūtie apstākļi, ar kādiem tām vajadzēja cīnīties vēlākā laikmetā. Pēc vairāk kā pussimts gadiem no latvju pirmās nacionalās kustības un tās ideoloģijas sākuma, mēs — otrās nacionalās kustības — Republikas laikmeta aculiecinieki, vairs nevaram žēloties par nacionālu tradīciju trūkumu. Mums nav gadu simteņu ilga apzinīga sadzīves laikmeta, bet vairāk gadu desmitu gan. Ja tomēr šī mūsu pirmā nacionalās kustības laikmeta tradīcijas mēs tagad mazāk atceramies, kā to tiešām vajadzētu, tad galvenām kārtām tādēļ, ka mūsu tagadējā paaudze augusi zem svešiem iespaidiem un nav radusi meklēt atbalstu pašu zemē.

Sabiedriskā un nacionālā ziņā mēs nebūt vēl nesam tik pilnīgi, lai iztiktu bez iepriekšējo laikmetu skolas, lai lielajā valsts dibināšanas laikā atņemtu ar roku mūsu slavenām tradīcijām. Metot skatu pagātnē, tagadējā paaudze varētu daudz ko mācīties no latvju pirmiem celmu lauzējiem un iegūt savai pārlicībai un darbībai drošākus pamatus. Ja mūsu jaunās paaudzes nacionalās apziņas saknes stiepsies Latvijas vēsturē, ja tā uzsūks sevī visu vērtīgo, kas atrodams latvju pirmo patriotu ideoloģijā, tad tā nekritīs par upuri katram idejiskam caurvējam, kā tas vēl tagad notiek. Tagadējās paaudzes nacionalās apziņas stiprums atkārtās no tam, cik bagāti mēs izmantosim Latvijas vēstures kapitalus, un kādā mērā mēs spēsim atjaunot mūsu labākās nacionalās tradīcijas. Bet ko atjaunot mums ir daudz.

Latvju pirmo patriotu laikā mums nebija gandrīz nekā ar ko lepoties. Ne tautas materialie, nedz garīgie spēki vēl nebija raisīti, un gandrīz vienīgais bija lielais idealisms un cerība „tautas labākai, gaišākai nākotnei“. Un tomēr. Šis arāju un kalpu tautas pirmai inteliģencei netrūka varonības pacelt latvietības karogu, lepoties ar savu tautību un pulcīnāt visplašākās sabiedrības aprindas ap latvju tautības lietu. Ja salīdzinām tagad latvju nacionalās kulturas un sadzīves bagātības ar mūsu toreizējo stāvokli, tad redzam,

ka šai pusgadusimtenī mēs esam sasnieguši ārkārtīgi daudz. No pagastu pašvaldības līdz neatkarīgai republikai, no pirmām gruntsmājām līdz pilnīgai muižniecības varas iznīcināšanai, no pirmiem asniem literatūrā un mākslā līdz eevērojamiem rakstniekiem un māksliniekiem. Dabīgi, ka pēc tik milzīgiem panākumiem sabiedriskā un kulturas laukā vajadzēja tādā pašā mērā pieaugt arī inteliģences un tautas nacionalai apziņai, mūsu nacionalam lepnumam. Latvju pirmiem nacionaliem darbiniekiem katrs jaunuzbūvēts latviešu kuģis un jauniepirktā lauku māja, katra jauna avīze un grāmata deva jaunus spēkus un vairoja ticību viņu darba panākumiem. Bet tagadējā paaudze ir daudz neatsaucīgāka uz Latvijas lielajiem notikumiem, kas ieņems pirmo vietu mūsu vēsturē. Latvju pirmo darbinieku idealisms, viņu ideju plaša un dzīva atbalsotība tautā var vēl šodien būt mums par priekšzīmi un darbības mērķi. Tagadējā laikā Latvijā nedrīkst būt neviena novada, kurā jaunās valsts liktenis un mūsu garīgās dzīves pulsi neatbalsotos ar tādu spēku, ar kādu uz vēstures skatuves nāk tikai jaunas, augošas tautas. Valsts grūtākais atbrīvošanas laiks jau ir garām, bet izņemot kaujas lauku, mūsu paaudzes nacionalā varonība vēl nekur nav parādījusies tādā mērā, kā to mums tiesība prasīt, lai nepaliktu kauns no tām paaudzēm, kas pirms mums cīnījās par Latvijas brīvību.

Mūsu paaudzes nacionalā apziņa ir tik zema, ka latvju pārtautošanās process vēl nav apturēts. Latvju pilsonības aprindās kārklu vācietība dzīvo, kā dzīvojusi. Tā ir mūsu „aristokrātija“. Bet demokrātijā, kā pseido-inteliģencē, tā sabiedrībā dziļas, postošas saknes laidusi kārklu krievība. Nav nevienas tautas, kuŗas aristokrātija savā laikā nebūtu piesavinājusies svešas nacijas kulturu un lielākā vai mazākā mērā attālinājusies no savas tautas. Bet ja demokrātiju iekārto sveša kultūra un valoda, tad var droši teikt, ka tauta ir bīstami apdraudēta. Ar aristokrātijas pārtautošanu atņem viņas virsotni, pārtautojot demokrātiju — tai nocērt sakni. Latvju sadzīves attīstības pēdējie gadu desmiti šē atstājuši postošu iespaidu, ko vēl tagad

negrib redzēt mūsu valsts atbildīgie darbinieki, lai ar stingru roku likvidētu šo procesu. Sešdesmito un septiņdesmito gadu vadoņi visiem līdzekļiem cīnījās pret „skalu vācietību“, to izsmēja un nicināja. Bet pret „skalu krievību“ cīnīties mēs neatrodam par vajadzīgu. Kārķļu krievība saēd mūsu valsti, tautu, kulturu un jaunatni. Krievu birokratijas pagājušā gadusimtenā astoņdesmitos gados atrautās slūžas joprojām stāv vaļā un nav neviena, kas ar stingru roku tās aiztaisītu un ievadītu mūsu tautā jaunu kultūras politikas virzienu. Latvju jaunatnei jāsaprot, ka runāt vāciski mūsu zemē ir nepieklājīgi, runāt krieviski, vai krievu vārdus maisīt latvju runā ir — nekultureli. Tikai Latvijas galīgā atsvābināšanās no tā sauktās krievu „kultūras“ iespaida iezīmēs latvju nacionālās renesanses laikmeta iestāšanos.

III.

„Es ar politiku resp. valsts jautājumiem nenodarbojos“ — šis teiciens ir tik plaši izplatīts mūsu jaunatnē un inteliģencē un to daudzina ar tādu lepnumu, itkā nenodarbošanās ar politiku būtu visu gudrību gudrība. Šo parādību vēsturiski izskaidrot nav grūti: mūsu tauta, būdama gadu simteņus atrauta no valsts vadības un kaut kādas līdzdarbības, zaudējusi valstiskus instinktus un interesi uz politiskiem jautājumiem. Vēlāk, kad latvju sabiedriskais iespaids sāka augt, atrašanās no politiskas darbības bija labs līdzeklis iegūt kungu labpatikšanu un lojalu pilsoņu slavu. Jau pašas latvju tautiskās kustības sākumā pirmie inteliģentie tautas vadoņi dēļ savas politikas dabuja stipru pretspiedienu no mūsu jaunās un neattīstītās pilsonības puses. Politiku, kā vispārējo latvju interešu aizstāvēšanu nostādīja pretīm saimniecības attīstīšanai, un tā kā pēdējā dibinājās uz individuēliem pamatiem, tad nacionalā politika nostājās pret pašpolitiku. Latvju nacionalos pamatus pazaudējusē pilsonība, bez vēsturiskām tradīcijām, bez augstiem sadzīves ideāliem, deva priekšroku pašpolitikai, jeb mierīgam saimniecības darbam, bet nacionalai politikai pagrieza muguru.

Viņas iespaidam padevās mūsu inteliģence, kuŗa sā-
kumā cits nekas nebija kā pilsonības atvase ar visiem
viņas trūkumiem. Tā cauri visiem apspiestības un
reakcijas gadiem katrs, kas gribēja netraucēti nodoties
savam veikalam un savai karjerai, turēja par gudrāko
nenodarboties ar politiku, jo pēdējā bieži vien prasīja
lielākus vai mazākus upurus, bez kādām izredzēm uz
personīgu labumu.

Laiki grozījušies. No apspiestās zemnieku kārtas
mēs esam tikuši par savas valsts vadītājiem. Nodar-
bošanās ar politiku vairs nav ne riskanta, ne daudz
ko veikalam kaitē. Un karjeristiem un godkāriem še
plašas izredzes: neizslēdzot pat vilinošo ministru
portfeli vai partijas lidera zisli! Bet kā par brīnumu,
visas šīs izredzes nespēj valdzināt ne mūsu jaunatni,
ne pilsonību, nedz inteliģenci aktīvai politiskai dar-
bībai. Vēsturiskais lozungs: „es ar politiku nenod-
darbojos“ nav zaudējis it nemaz no sava romantiskā
burvīguma. Var pat sacīt, ka dēļ dažām nevēlamām
parādībām mūsu jaunā politiskā dzīvē un aiz sabied-
rības noguruma, tas ieguvis vēl vairāk piekritēju.
Inteliģence, turpretim, demonstrē savu personīgo neat-
karību un brīvību un atraujas no politiskās dzīves, kā
no saistoša pienākuma.

Latvju jaunatnes, inteliģences un pilsonības attie-
cības pret politiku jāgroza. Vecais vienaldzības vai
pat nicinošais uzskats par politisko darbību atnesis
mūsu tautai tikdaudz ļauna, ka to paturēt uz priekšu
nozīmētu tišā prātā atnest mūsu valstij ar roku, padot
to viņas liktenim. Ja mūsu pilsonībai ir tik vienald-
zīgas Latvijas un pašu intereses, lai tā turpina vien
joprojām „nenodarboties ar politiku“ — socialistu (un
komunistu nodarbošanās ar politiku agri, vai vēl
iemācīs arī mūsu pilsonību to pašu darīt. Bet jau-
natne un inteliģence, kam tik tuvu stāv Latvijas valsts
liktenis, nevar gaidīt, lai jauni satricinājumi mums
dotu šo atziņu. Latvju jaunatnei un inteliģencei jā-
kaunās sacīt, ka viņa nenodarbojas ar politiku, jo līdz
ar to ir sacīts, ka viņa nedarbojas Latvijas valsts
nākotnes labā. Darbība Latvijas saimniecības atjau-

nošanā, mūsu zinātnē un mākslā ir atbildīgs un liels darbs. Bet mūsu inteliģencei jāsaprot, ka tas viss ir pirmām kārtām atkarīgs no mūsu politiskās nākotnes. Ja pastāvēs mūsu valsts, plauks mūsu mākslas un zinātne, bez nacionalas patstāvības nav domājama ne mūsu garīgās, nedz materialās kulturas attīstība. Daudz talantu, kuņus tagad uzsūc citi arodi, varētu dot mūsu politikai dzīvei jaunu spirtumu. Un taisni politikai ir tiesība prasīt mūsu tautas un inteliģences labākos spēkus, jo tā ir ne tik vien vissvarīgākā valsts darbības nozare, bet salīdzinot ar mūsu kulturas citām daļām, politika ir visneizkoptākā no tām. Literatūrā, muzikā, glezniecībā mums jau ir savas nenoliedzamas autoritātes un tradīcijas, kam kalpo tauta un no kuņiem velkas pavedieni uz jauniem ieguvumiem. Politikā mums tādu vēl nav. Un ja tie pamazām arī rodas, tad tautas politiskā vienaldzība un partiju vadoņu personīgās intereses tos velk uz leju. Latvju politiskā kultura vēl atrodas tādā pašā attīstības stāvoklī, kādā bija mūsu literatura Lapas Mārtiņa laikos. Mūsu vēsturiskā pagātne, politisko tradīciju un politiskās kulturas trūkums ir tik smagi sajūtams un tikai lēnām pārvarams, ka vissvarīgākā Latvijas valsts pamatu likšanas laikā mums jāiztieks ar pirmātnējiem ieročiem. Visur, kur mums vajaga laust un ar rupju zemniecisku spēku atbrīvojot ceļu, tur mēs esam taisni ģeniali. Bet politikas un diplomātijas izsmalcinātā koncertā mums vēl daudz kā trūkst. Ar mūsu atklāto Antiņa dabu, ar ārējās kulturas un izsmalcinātas sadzīves formas trūkumu, pa daļai, izskaidrojams arī diplomātisku talantu trūkums.

Jau labi sen atpakaļ daži domātāji nākuši pie atziņas, ka cilvēces kultura gan nemitīgi ejot uz priekšu, bet tai nesekojo, pat ejot atpakaļ, cilvēku tikumība. Laiku pa laikam tādas domas paceļas un atkal pazūd, neatrazdamas pienācīgas ievēribas.

Miera laiki nav izdevīgi tautas tikumības līmeņa noteikšanai. Sabiedriskā tikumība tad pasīva un snauž, bet atsevišķa cilvēka personīgā tikumība paliek citiem apslēpta. Tāpēc jo pamācoši ir meklēt tautas gara

īpašības lielu kustību un satricinājumu laikos, kādu pašlaik pārdzīvojam.

Divu lielu revolūciju pirmie cēloņi ir nospēlēti. Lielās dramās pēdējais cēliens vēl priekšā, bet jau tagad revolūciju galvenais raksturs pietiekoši noteikts un spilgts. Tas Eiropas kulturai nav iepriecinošs: tikumiskās un tiesiskās apziņas krīze.

Agrākās revolūcijas, lai gan dažādu apstākļu izsauktas, bija politiskas dabas un viņās dominēja cilvēces augstākās etiskās prasības. Viņu mērķis bija sagraut vienas kārtas valdīšanu un padarīt visu tautu par politiski brīvu un vienlīdzīgu. Dažādu kārtu sociālās intereses ziedoja augstāku prasību labā. Mūsu laiku sociālās revolūcijas vadoņi apgriezuši visu otrādi un tautas tikumiskos un pilsoniskos ideālus ziedo vienas šķiras sociālo interešu labā. Saimnieciskās vienlīdzības nodibināšanai ir atļauts nicināt cilvēka garīgo personību, viņas politiskās tiesības un kulturas prasības. XX. gadu simteņa revolūcijas kapotāji neiet ciņā, lai piepildītu savu augstāko uzdevumu, lai realizētu ideju un nomazgātu sevi no dziļi sajūstā apvainojuma, bet darbojas automatiski un praktisku nodomu dzīti. Aiz tam revolūcija zaudē savu ideālo dabu un pārvēršas par vergu dumpi.

Krievijas revolūcija ir vergu sacelšanās. Ja viņas vadoņiem arī ir kādi ideāli, tad tie nav sajūsti un saprotami revolūcijas piepildītājiem un dalībniekiem. Tautas masas, kuņas jūta līdzī komunistiska idejām, tās saprata pēc sava tumšā prāta. Viņas domāja, ka pienākumu un cilvēcības mērķu vairs nav, ka katrs var darīt, kas tam ienāk prātā. No dezertieru dumpja šī revolūcija cēlās, bez sajūsmas un ideāla tā vēl šodien turpinās. Kāmēr revolūcijas vadoņi kairināja tumšās masas instinktu, tai bija sajūsmas uguns un ciņas griba, bet tiklīdz tauta saprata, ka viņu grib piespiest nest upurus kādas idejas piepildīšanai, tā pagriezta revolūcijai muguru.

Pagājušo gadusimteņu revolūcijas atspoguļoja jaunā sabiedriskā spēka — pilsonības garīgo pārākumu par savu izvirtušo valdošo aristokratiju. Pilsonība nāca

ar jaunām vērtībām un tai trūka valdošo kārtu netikumumu. Aprakstīdams 1848. gada revolūciju Francijā, vēsturnieks piebilst, ka no karaļa pils uz ielas izsviesti dārgakmeņiem, zelta un citām vērtībām saniknotā tauta nav paņēmusi neviēnas lietišas. Tauta tad cīnījās par savām tieībām, bet ne dēļ zelta. Cik pasakaini tas izklausās mūsu dienās! 1917. gada krievu oktobra revolūciju Lēņins iezvanīja ar lozungu „laupi salaupīto“. Un laupīja arī. Kad būs apklusuši tagadējo „socialo“ revolūciju pēdējie šāvieni, tad mēs izbrīnējušies dabūsim zināt, cik dārgakmeņu un zelta vēl palicis Peterpils, Maskavas un citās pilīs. Ja agrāk tauta ar nicināšanu pagāja garām karaļa zeltam, tad tagad viss revolūcijas dzinējs spēks ir nevien zelts, bet pat nevērtīgās kreditbiļetes. Robespjers savas varas augstumos palika uzticīgs saviem veciem apvalkātiem svārkīem un joprojam dzīvoja vienkārši un trūcīgi nabadzīgā galdnieka dzīvoklī. Mūsu dienu „socialo“ revolūciju robespjēri nedaudz dienās paspēja rekvizēt aristokratu labākos dzīvokļus Antonijas, Valdemāra un citās ielās, bet Stučka Pēteris pat viskritiskākā brīdī 1919. gada 20. maijā bēgot prom no Rīgas neaizmīrsa pielādēt savu zalonvāģi pirmās šķiras kviešu miltiem, sviestu, gaļu, marmelades mucu un konjaku. Socialās revolūcijas cīnītājam — proletariātam ir visi buržuāzijas netikumi un tādēļ tam trūkst jaunas patiesības pravieša oreola. Viņam vēl ir vergu netikumi un tas padara viņa kustības par sevišķi šaubīgām un neestetiskām, lai neteiktu vairāk.

Līdz pašam pēdējam laikam pie mums valdīja uzskats, ka visu sabiedrisko ļaunumu sakne meklējama vienīgi nedzīvos materialos spēkos un sabiedrības iestādēs. Uz šīs pamatmācības vēl tagad turas socialdemokrāti, kuŗi tad arī visu savu sabiedrisko darbību saista ar šo atziņu. Ja jūs gribat lai cilvēce iegūtu materiālu un garīgu labklājību — viņi saka, — pārveidojat tagadējo saimniecisko iekārtu un valsts uzbūvi, sākat no materialiem, ārpus cilvēka stāvošiem spēkiem, un cilvēces materiālā, kā garīgā kultūra uzplauks simtkārt. Jūs žēlojaties par sabiedrības ļaunām īpa-

šībām, par noziegumu un izvirtības pieņemšanos — pārveidojat sociālos pamatus un sabiedrības ļaunumi zudis paši no sevis. Viss dzīves saturs ar viņas labām un ļaunām pusēm, pēc socialdemokratu mācībām, ceļas no sabiedriskās apkārtnes, bet ne no cilvēku iekšējiem spēkiem.

Šī mācība ļoti trūcīgos saimnieciskās un politiskās sadzīves apstākļos, kādos notika mūsu attīstība veselīem gadu simteņiem, atrada lielu piekrišanu. Un tiešām, vai latvietis uz katra soļa nevarēja redzēt, ka visa viņa darba griba, uzņēmība un labie nodomi izšķīda pret aukstiem sabiedrības apstākļiem? Vai viņa darbs, kaut vienu reizi, ir atradis līdzjūtību un pabalstu sabiedriskās iestādēs? — To latvietis nav piedzīvojis un viss viņa zemes liktenis to spieda nolaistām rokām gaidīt izdevīgākus apstākļus saviem nodomiem un gribai.

Ja socialdemokrāti būtu mācījuši tikai saprast ārējo apstākļu lielo nozīmi, tad tas nebūtu nekas ļauns un nepazīstams. Bet viņu pamatu mācības nedzēšama kļūda ir tā, ka viņiem sabiedriskie apstākļi cilvēces attīstībā spēlē vienīgo lomu, kam blakus nepastāv otrs lielais vēstures dzinējs spēks — cilvēka griba, gārs un personīgās īpašības. Viņu mācība izslēdz cilvēku moralisko atbildību par sabiedrības ļaunām īpašībām un cilvēku nemitīgo tieksmi uz pašpiepildīšanos katros apstākļos. Viss, ko dara tagadējos apstākļos sabiedrības garīgā limeņa pacelšanai, no viņu viedokļa izliekas nenozīmīgs un mazvērtīgs, jo cilvēku garīgā atsvabināšana nāksot tikai jaunos sociālos apstākļos.

Ja bēdīgā Krievijas revolūcija mums var ko mācīt, tad galvenām kārtām to, ka šī plaši izplatītā socialistu teorija ir cauri kritusi. Visa Krievijas revolūcijas gaita liecina, ka ar atsvabināšanos no materiālo un tiesisko apstākļu verdzības tauta vēl nevar tikt pie istās garīgās brīvības. Ta māca, ka taisni šos jaunos apstākļus, kam vajadzēja dzemdēt jaunu renesansi, ļoti veikli un visplašākos sabiedriskos apmēros izlieto nolūkiem, kas ir pretēji sabiedrības sociālai un garīgai brīvībai. Notiek tas, ko jau 1906. gadā paredzēja ap-

dāvinātais franču politiķis un ministru prezidents Klemanso, atbildēdams Žoresam. Viņš teica: „Cilvēka, kāds vajadzīgs nākotnes sabiedrības nodibināšanai, vēl nav, kaut arī jūsu teorijas piepildītos. Jūs ķeraties taisni pie nākotnes nodibināšanas: mēs turpretim pāpriekšu izveidojam cilvēku, kuŗš atnesīs nākotni... Mēs nefabricējam cilvēku speciāli nākotnes sabiedriskai iekārtai; mēs viņu ņemam tādu, kāds tas iznācis no pirmatnējās alas, ar viņa zvēriskām un labām īpašībām, ar viņa egoismu un altruismu... Mēs viņu izglītojam, izdeldējam no tā ļaunu un stiprinam labās īpašības, mēs viņu atsvabinam un vedam uz augstākās taisnības ceļa... Bez demokrātijas izglītošanas viņas sociālā atsvabināšana ir tukša skaņa. Viņa varētu uz vienu dienu sagrābt varu savās rokās un redzētu drīz sevi nosviestu bezdibenī; visas mūsu reformas būtu veltīgas, ja mums neizdotos pacelt, attīstīt cilvēku, ieaudzēt viņā demokrātiskas jūtas.“

Šie ģenialie pareģojumi jau pilnīgi piepildījušies krievu revolūcijā. Revolūcijas darbinieki gan prasīja, cik augsta ir valsts ekonomiskā attīstība, cik tur stipras strādnieku organizācijas, bet neprasīja paša galvenā: cik augsts tur tautas tikumības un garīgais stāvoklis, vai sociāli atsvabinātā tauta ir galīgi sagatavota taisnīgiem sadzīves prasījumiem. Bet atbildei vajadzēja skanēt šādi: tauta, kuŗa neprot ne lasīt, kuŗa visu laiku ir mērcēta alkoholā un likusi zem despotijas pātagas, tā tauta nevar sev labu „socialismu“ radīt.

Spēkā paliek atziņa, ka sabiedrības audzināšanai jānāk ne pēc jaunas iekārtas nodibināšanas, bet pirms tās, ka valsts sociālā, tiesiskā un kultūrelā nākotne atkarājas pirmā kārtā no mūsu garīgās attīstības līmeņa. Un ka tāpēc tai piegriežama liela, sevišķi liela vēriba.

Un kaut arī jums būtu to augsto tikumisko, politisko un sociālo idealu, kas trūkst krievu revolūcijai, kaut ekonomiskā iekārta stāvētu uz augsta pakāpiena, ja tautai nebūs morāles, tie sašķīdis pret viņas zemā gara līmeni. Gars nāk pirmais. Jaunatnei vajaga

censties etiski pārāugt vecās paaudzes. Tikai tā domājams progress.

IV.

Cik bieži arī nelietojam vārdu „demokratija“ jeb „tautas valdība“, tas tomēr līdz šim saprasts ļoti šauri un vienpusīgi. Politiskās partijas, kas viena otrai apstrīd patieso demokrātismu, šo jēdzienu tik lielā mērā sašaurinājušas, ka tas zaudējis savu galveno pamatu. Ņemot šo vārdu burtiski, nevar būt šaubu, ka tas aptver plašāku lietu par vienu šķiru, partiju vai citu kādu tautas skabargu. Bet mūsu lietošanā demokrātiju saprot kā vienu partiju, labākā gadījumā zemākās un tā sauktās „vidus šķiras“. Nav grūti aprādīt, cik šāds demokrātijas tulkojums ir aplams. Demokratija, saprotams, nav strādnieku un nemitīgo valdība, kā to nepareizi stāsta socialisti. Proletariata diktatura nav tautvaldības, bet gan plutokrātijas veids. Demokrātijā strādnieki un citi nemitīgie ietilpst, bet pēdējie ir tikai demokrātijas daļa, daudzreiz mazākā un mazvērtīgākā daļa. Acimredzot, demokrātijas jēdziens ietver arī pilsonību. Pret to neiebilst arī socialisti, bet tie pilsonību daļa demokrātiskā un nedemokrātiskā daļā. Un par šķelšanas robežu tie ņem kapitāla lielumu. Tādā ceļā sīkpilsonību un nemitīgo inteliģenci uzņem demokrātijas klēpī, bet pārējos pieskaita tām pilsoņu aprindām, kurus viņu sociālais stāvoklis un intereses spiežot būt pret demokrātiju. Vai šie nenotiek vāja politiska domāšana, no ka cieš visa mūsu nacionālā demokrācija?

Ja socialdemokrāti pieņem šo pilsonības dalīšanu, tad no viņu doktrīnas viedokļa tas ir vismaz konzekventi. Privatīpašums un kapitāla vara viņiem ir vislielākais ļaunums. Tādēļ arī lielkapitalists socialistiem ir tautas ienaidnieks, un viņu intereses nesamierinamas ar demokrātiju. Laikam arī šis vecmarksistu iespaids uz daudzu mūsu „kreiso“ inteliģentu prātiem būs nepazīnīgi iepotējis šādu pat uzskatu arī „demokrātiskā pilsonībā“. Nepareizs tas jau ir, pirmkārt, tādēļ, ka

demokratijas centienos nebūt nav iznīcināt privāto īpašumu (tas ir tikai socialistu mērķis), bet taisni otrādi — lielāka tautas turības pieaugšana resp. nacionālā kapitāla vairošana ir katras demokratijas mērķis. Mūsu tautas turīgākā daļa kaļa un lielinieku laikā izpostīta jeb „demokratizēta“ tādā mērā, ka par kādu „lielpilsonību“ pie mums var runāt tikai joku žurnālos. Lūk, kādēļ varam teikt, ka latvju tauta pēc sava sociālā stāvokļa ir viscaur demokratiska tauta, tik demokratiska, kā neviena cita tauta Vakarēiropā, kur augsti attīstīta rūpniecība un kultūra.

Tas būtu baskāju „demokratisms“, kas no latvju nacionālās demokratijas gribētu izmest mūsu turīgo pilsonību: gruntniecību uz laukiem un namsaimniekus, rūpniekus, tirgotājus u. c. pilsētās. Un kaut arī viņi būtu lielie vecsaimnieki un vairāku piecstāvu namu īpašnieki — viņi ietilpst mūsu demokratijas aprindās. Piemērojot citu mērauklu un salīdzinot Latviju ar augsti attīstītām rūpniecības zemēm, pēdējās demokratijas nemaz nebūtu, lai gan stiprākais demokratijas spēks tur ir taisni turīgā pilsonība. Vienpusīgi saprasts demokratisms turpretim pie mums izslēdz šādas aprindas no demokratijas jēdziena un negrib būt ar tām nekādā politiskā vienībā. No šī baskāju demokratisma brīdināt mūsu sabiedrību ir pats pēdējais laiks, citādi mēs mākslīgi šķelsim un ārdīsim latvju nacionālās demokratijas organismu, kuļa sociālās diferences ir niecīgas. Lielā agrarreforma iznīcinājusi galveno sociālo plaisu un netaisnību Latvijā un tas ir viņas svarīgākais nopelns, ka latvju tauta pēc tās savos sociālos pamatos paliek vēl viengabalaināka un veselāka. Tādi ir latvju demokratijas sociālie pamati. Uz tiem dibinātā politika, saprotams, var būt tikai demokratiska, jo nevienas no minētās sabiedrības aprindām nav ieinteresētas demokratiskās valsts radikālā pārveidošanā. Tie, kas itkā demokratisma vārdā mākslīgi skalda mūsu pilsonību un to ar varu atgrūž no demokratijas ideāliem dažādu vecpolitiku apkampienos, tie neredz, kurp ved viņu aplamās politikas spēle.

Latvju nacionalā demokrātija ir plaša, bet viņas politiskais spēks atkarīgs no tam, cik vienota, vai skaldīta tā būs. Mums jāērēķinas ar viņas dažādiem slāņiem, kā ar priekšā celtu materialu, ko var veidot, bet ko nevar noliegt. Un šē sacensība „kreisumā” vismazāk krīt svarā — šī tipiski krieviskā slimība mūsu zemē var dot tikai pretējus panākumus — demokrātiju pēc sava socialā stāvokļa tā var pārvērst politikā par pretdemokrātisku spēku. — Tik viengabalainai tautai kā latviešiem var būt lielākais tikai divas, trīs politiskas partijas, kuņām arī jākopo visi spēki pašvaldībā un valsts politikā.

Nepareizi domāt, ka mūsu republikas satversme ietilpst vienīgi taīs nedaudzos pantos, kuņus izdevusi Satversmes Sapulce kā valsts pamatlikumus. Bez šīs rakstītās konstitūcijas arī mums ir sava nerakstītā konstitūcija — mūsu sadzīves un kultūras tradīcijas. Viegli pārgrozīt, atcelt vai noliegt šos formelās valsts satversmes pantus, ja tie nestāvētu visciešākā sakarā ar visu mūsu iepriekšējo sadzīves vēsturi, latvju nacionalo un politisko ideoloģiju, tautas centieniem un cīņām. To var kritizēt no dažādiem viedokļiem, par to var spriest, kā vēsturnieks spriež par agrākiem laikmetiem, bet tā jāpieņem kā nenovēršamība, kas loģiski seko iepriekšējiem vēstures cēlieniem. Un valsts būs stipra tikai tādā mērā, kādā šī rakstītā konstitūcija saskanēs ar nerakstīto, t. i. ar mūsu nacionalo attīstību, sadzīves un kultūras tradīcijām. Ideali labas valsts satversmes pasaulē nav. Viss jautājums pastāv vienīgi iekš tam, cik labi vai slikti tā piekļaujas apstākļiem, kādiem tā radīta, tai tautai, kuņai tā dota. Un atbildi uz to dod vienīgi nacionali-politiskās dzīves iepriekšējie laikmeti. Ja Latvijas valsts pamatlikumi piemēroti tiem centieniem, par kuņiem cīnījušās vairākas latvju paaudzes, sākot no mūsu apzinīgās darbības — tautas atmodas, līdz pašiem pēdējiem laikiem, tad konstitūcija savu galveno prasību izpildījusi un tā dabujusi pagātnes svētību. Viss neskaidrais un tautas garam pretrunīgais tad viegli dzēšams mierīgā evolūcijas ceļā. Latvijas valsts politiskā un saimnieciskā

(jaunā agrariekārta) satversme, pēc mūsu domām, nav mākslīgi konstrueta, bet tā izteic latvju tautas centienus un garu. Viss pozitīvais (sešdesmito gadu inteliģences nacionālais liberalismis) šē savienots ar deviņdesmito gadu jaunstrāvnieku neaprobežoto demokrātismu, bet visumā valstij radīti pamati, uz kuriem var attīstīt mūsu tautas kolosālos snaudošos spēkus. Ja tagad jau pēc pieciem gadiem no valsts pamatlikumu izdošanas pacēlušās balsis pret mūsu satversmi un demokrātiju, tad liekas, tās dibinātas uz pārpratumu. Tas nozīmē, ka mūsu demokrātijas vadoņi nav savu pienākumu pret valsti izpildījuši līdz galam, ka tie ne katreiz pirmā kārtā ievērojuši valsts, bet gan savas personīgās un partejiskās intereses. Kas domā, ka vienīgi demokrātiskas valsts formu var izlietot šādā ceļā, tas ļoti maldas. Daudzi vērsas pret demokrātiju, redzēdami, ka tai valda tādi paši likumi kā dabā, ka politiskie mēsli peld ūdens virsū, bet sabiedriskais zelts grimst dibenā. Mūsu zemē šī parādība izskaidrojama kā pārejoša. Nevar būt šaubas, ka vergu paaudzei nozūdot, Latvijas republikā vienmēr valdīs tautas labākie un idealākie vadoņi. Šē galvenais negatīvo parādību cēlons meklejams ne satversmē, ne valdības veidā, bet gan sabiedrībā un viņas vadoņos. Varbūt taisni tādēļ, ka gadu desmitiem ilgi mums bijuši tikai demokrātiski centieni, bet ne demokrātiski sadzīves apstākļi, mēs vēl neesam izauguši līdz patiesai demokrātijai, viņas uzdevumiem un politiskiem tikumiem. Un despotisma laikos sakropļoto personību negatīvo politiku mēs aplami pierakstām pašai demokrātijas būtībai. Ja mums būtu angļu tautas džentlmenisms, vai mūsu pašu tautas senie nesabojātie tikumi-principi, tad tie dabīgi izpaustos mūsu valsts visās nozarēs. Tādēļ tautas audzināšana brīvai valsts iekārtai ir ne mazāk svarīga par valsts konstitūcijas trūkumu meklēšanu un to labošanu, un tautas mācīšana respektēt valsts pamatlikumus ir tikpat nepieciešama, kā valsts robežu aizsardzība. Tauta no valsts nav šķirama, tie viens caur otru aug un vairo, kā pozitīvo, tā negatīvo, kas viņos mājō.

Līdz šim latvju sabiedrībā bija tikai viena grupa, kas stāvēja ārpus valsts satversmes un likumības robežām un politiskā cīņā lietoja nelegālus līdzekļus. Tie ir mūsu komunisti, svešas, valstij naidīgas varas organizēti un pabalstīti. Mūsu valsts šai ziņā varēja saukties par laimīgāku, nekā, piemēram, Vācija, kurā bez komunistiem ir plašas un labi organizētas monarķistu aprindas, arī naidīgas demokrātiskai un republikaniskai valsts iekārta. Tā nebūt nav politiska nejausība, ka mums šo labā spārna „komunistu“ nebija: mūsu tautas viscaurdemokrātiskais raksturs un augstāko, privilēģēto šķiru trūkums ir labākā drošība šādu aprindu rašanās neiespējai. Viņus varēja atrast vienīgi vācu muižniecības atliekās un tās iespaidu varā stāvošā vienas daļas vācu pilsonībā un inteliģencē, kas līdz pašam pēdējam laikam, ārzemēs pat atklāti, intriģē pret Latvijas republiku. Vārdu sakot, monarķismam, fašismam un arī tādām „nacionalismam“, kas izslēdz demokrātiskās republikas satversmi, stingru likumību un tos principus, uz kuriem celta Latvijas valsts, mūsu zemē, paldies Dievam, nav bijis nekāda reāla pamata. Tipiskai latvju zemnieku republikai monarķija vai militāra diktatura normalos miera laika apstākļos ir tik pat sveša, kā padomijas iekārta, un tādēļ ar vislabāko gribu neviens nopietni nemams politiķis nevarēs saskatīt latvju sabiedrībā tādus slāņus, uz kuriem būtu iespējams būvēt kādu nopietnu pretrepublikānisku kustību. Tā ir mūsu valsts laime un arī nākotnes ķīla Latvijas turpmākos vēsturiskos likteņos, jo bez mūsu sociālā un politiskā attīstība, kaut arī ne bez grūtībām un lieliem trūkumiem, tomēr galīgi nostiprina Republikas politisko un saimniecisko (jaunās agrāriekārtas) satversmi. Pats no sevis saprotams, ka ar to nav sacīts, ka mūsu valstī itnekas vairs nav labojams un grozams, un ka atliek aizvērt acis arī pret tiem nenoliedzamiem trūkumiem, ko aiz valstisku piedzīvojumu trūkuma esam pielaiduši republikas dibināšanas laikā. Nē. Še paies gadi, kāmēr pate dzīve nevērtīgo izmetis laukā un valsts evolūcijas ceļā sasniegs savu iespējamo pilnību. Tiem, kam ir

jaunekļa dedzība un bērna nepacietība, zināms, nebūs apmierināti, ka vienā dienā šādas lietas nevar izšķirt, un ka tās prasa gadu desmitus un veselās paaudzes. Bet tautas politiskais saprāts nekad nepieņem anarķistu devīzi „visu, vai neko“, bet atzīst visvarenā laika dziedinošo spēku — evolūcijas attīstības gaitu.

Ja nu tiešam jāņem mikroskops, lai saskatītu latvju sabiedrībā kādus pretrepublikāniskus slāņus un apstākļus, kas tos varētu radīt, tad kādēļ gan šāds jautājums, vispāri, paceļams? — Uz šo jautājumu atbildi dod tie plānprātīgie, kuriem apnikušas Parīzes modes un tie aizrāvušies ar Berlīnes monarķistu un Romas fašistu modem.

Nekādu pozitīvu centienu un politiskas programmas šiem labā spārna komunistiem nav. „Aktīvistu“ sākums un gals — ir „cīņa“ pret socialdemokrātiem. Partija, kuŗas biedru skaits katastrofiski krita, kuŗi sen bija zaudējuši savu pievilcības spēku, ar „aktīvistu“ negudro taktiku atkal atgūst zaudēto iespaidu un paliek par politiskās situācijas kungiem. Socialdemokratu mītiņi bija tukši, tagad tie atkal pildas sieviņām un pusaudžiem — tas vienīgi „aktīvistu“ nopelns. Visu ļaunumu sakne ir šīs lietas pamatā — pozitīvo centienu trūcumā. Vajaga būt garā stipri aprobežotam, lai no sarkanās lupatas ieraudzīšanas zaudētu savaldīšanos un prātu, kā to, zināmam putnam sekodami, dara lielākā daļa šo aktīvistu. Un lai dzīvotu vienīgi no negatīviem centieniem un lozungiem „nost“, kad trūkst pat vismazākā kultūras darba. Pilsonībai un valstij šādi histeriķi neka dot nevar. Tie ir psihiski satricināti un krieviskā nihilisma atvase, kam Latvijā trūkst auglīgas zemes. Viņi var sacelt āp sevi panīku, bet ne radīt kādu nopietnu idejisku un sabiedrisku kustību, tie var nenobrieduši jaunekļiem apzīlbināt acis, bet ne dot viņiem pasaules uzskatu un dzīves mērķi, kā viņiem pašiem nav. Viņiem trūkst sabiedrisku un kultūrelu tradīciju cieņas, bez kā neviena sadzīves strāva nevar palikt par nākotnes reliģiju, jo tam, kam nav pagātnes, nevar būt arī nākotnes.

Mēs domājam, ka viņu neprātīgā rīcība un organi-

zācijas vairo socialdemokratu iespaidu valstī, rada valsti satricinājumus un diskreditē patieso, spēcīgo kulturelo nacionalismu.

Demokratijai, arī patiesai un īstai, ir lieli trūkumi. To rāda ilgstošā parlamentarisma krīze gandrīz visās Vakareiropas zemēs. Kādēļ gan mums tā jāaizstāv? — Gluži vienkārši — tādēļ, ka nekā labāka par to vēl nav izgudrojis cilvēces politiskais ģenijs. Uz lielā pesimista Šopenhauera pasaules un dzīves noliegšanas teoriju optimisti atbildēja vienkārši — jums taisnība. Dzīves ciešanu un traģediju kopzuma ir liela, viss tas pasaulē ir, bet šī zeme tomēr ir labākā no visām, kāda vien iespējama. Arī patieso demokrātiju ar visiem viņas trūkumiem mēs vērtējam kā labāko no visām iespējamām. Demokrātija un parlamentarisms nav noliedzami, bet reformējami. Vai viņas trūkumus var novērst diktatura — fašisms? — Šīs dienas Itālijas politiskā dzīvī šis fašisms ir solis uz priekšu pēc socialistu ultrādemokratijas. Bet mēs būtu aklī, ja fašismu vērtētu pēc tā vienas dienas panākumiem. Kad Musolini būs visas savas trumpas izspēlējis un Itālijā iestāsies pēcfašisma laiks, anarķijas, vai cits kāds pārejas laikmets, kad arī tas būs sevi pārdzīvojis un fašisma laikmets ieaudisies Itālijas vēsturē, kā pabeigta un nedzēšama lapaspuse, tikai tad varēs redzēt, vai Musolini uzvaras gājiens uz Romu bijis solis uz priekšu itaļu tautai, vai divi soļi atpakaļ. Mēs domājam, ka drīzāk pēdējais, jo lieli lūzumi un rupjas varas maiņas vēsturē rada nevien jaunas sekas, bet izsauc nākotnē tādas pašus lūzumus un aktus. Diktatura ir modernā despotija. Labot demokrātijas sliktās puses ar diktaturu nozīmē slimību ārstēt ar nāvi.

Latvijai, kurai ir 350 kilometru gara, dabīgi neaizsargāta robeža ar padomju Krieviju, fašisma apvērsuma domas, zināms, var dzimt tikai provokatoru galvās. Kalpinātas tautas psiche arī izslēdz diktaturu no pašu tautas vidus. Tādas tautas daudz vieglāki panes svešu tautu jūgu, nekā patvaldniekus no savējo vidus. „Fašisms“ Latvijā nav un nevar būt politiska, bet psihopatoģiska parādība.

Palūkojoties mūsu pēdējo gadu desmitu sabiedriskās dzīves vēsturē, jāliecina, ka mūsu valsts darbinieku savtīgums nācis kā mantojums no tēviem un vec-tēviem. Jau mūsu viscēlākā nacionalās atmodas laikmetā vērojama stipra personīgā prakticismā un šauri materialistiska, egoistiska apakšstrāva, kas iet līdz mūsu pirmajai atsvabināšanās kustībai. „Nemat kuŗu katru bagātu latvieti, rīdzenieku, liepajnieku vai jelgavnieku,“ saka R. Klaustiņš, „paprasat, kāda apetīte viņam bija, kad viņš ar vīzēm soļoja pa Rīgas vai Jelgavas šoseju pretīm nezināmai nākotnei. Visam tam izsalkušam baram, kas līdz tam bija staigājis vīzēs un nātnas biksītēs, nevarēja būt nekādu cēlu ideālu: viņiem bija veca, ieilgusi ēstgriba, kuŗu nevarēja piepildīt skaistiem vārdiem. Mūsu sabiedrība ir jauna mantraušu, krājēju, veikalnieku sabiedrība, kuŗā trūkst mantīgas inteliģences un altruistiskas tradīcijas...“

Ja nu spējam soli tālāk — jaunās strāvas laikmetā, tad novērojam to pašu parādību. Jaunstrāvnīeku kustība sākās no mūsu jaunās, sīkās pilsonības saimnieciskām pretešķībām pret labi nogruntējušos vecpilsoņību. Cīņā pret mūsu veco pilsonību ierāva radikālo inteliģenci un strādnieku daļu, bet kustības diriģenti, Amatnieku palīdzības biedrības bankas direktori, savus patīgos, materialistiskos nolūkus panāca. Viņi palika bagāti un būvēja lepnus namus. „Ja mums tā „Dienas Lapa“ nodrošināta, mums nodrošināta arī banka“ — lūk, Pūciša Ģederta lozungs (A. Deglava „Rīgā“). Par priekškaŗa banku un krājkasu sturmēšanas laikmetu nav ī ko runāt, — tas vēl visiem labā atmiņā. Še visā pilnībā parādījās mūsu jaunās pilsonības rupjā materialisma un savtīguma daba. Ja nu valsts neatkarības laikmetā mūsu sabiedrība, viņas redzamākie darbinieki un vadoņi, šo veco Adamu paņēmuši līdz, par to varam gan skumt, gan sašust, bet līdz šim nav vēl atrasta izeja, kā to likvidēt.

Pēc mūsu dziļākās pārliecības, šo personīgo pašlabuma „politiku“ nevarēs izskaust, pirms nebūs novērsti visai svarīgi cēloņi, kas dod mums tik bagātus politiskās veikalniecības augļus. Un šie cēloņi ir —

mūsu inteliģences grūtie dzīves apstākļi jeb mūsu mantīgās inteliģences trūkums. Tādēļ, ka mūsu vecā pilsonība visu laiku stavēja stipru Baltijas vācu kulturas iespaidu resp. kārkļuvācietības varā, tā līdz pašam pēdējam laikam mums nav devusi kautcik ievērojamu, skaita un kvalitātes ziņā, inteliģenci — ne viņas vecā, ne jaunākā paaudzē. Visa mūsu sabiedriskā un kultūras darbinieku inteliģence savā vairumā nāk no sabiedrības pašiem apakšējiem slāņiem. Ja ne mēs paši, tad mūsu tēvi, katrā ziņā ir dzimuši rijās, un ja ne paši, tad tēvi un brāļi ir staigājuši pakal cūku baram, izbaudīdami visu kalpu kārtas likteni. Tas, ka mūsu kārkļuvācietības saģiftētā vecākā inteliģence un pilsonība bija kulturelā ziņā impotenta, deva arī lielāku un vieglāku iespēju apdāvinātākiem kalpiem un proletariešiem pacelties latvju sabiedrības un kultūras priekšgalā. Sevišķi viņas enerģiskā jaunā paaudze parādīja lielas izplešanās tieksmes, un pēc pāris paaudzēm mēs viņu jau redzam kā valsts vadoņus, partiju līderus, lielākos kultūras darbiniekus. Tas, vienkārt, gan liecina par viņu lielās uzņēmības un gara spēku, bet, otrkārt, izskaidrojams arī ar to tukšumu, ko vajadzēja pildīt mūsu pirmās pilsonības un inteliģences atvasei.

Taisījuši tik lielu lēcienu uz augšu, viņiem dabīgi auga arī pašapziņa, savas personības vērtības apziņa. Daudz kas no kalpu psiholoģijas pārgājis jaunos kungos, bet īsā laikā pielipuši arī stipri daudzi kungu netikumi. Tagad, iedziļināties šāda vakardiēnas zemnieka, šīs dienas ministra vai partijas līdera psiholoģijā. Viņš taču visu, ko savā dzīvē sasniedzis, panācis grūtā darbā desmitiem gadu pūlēdamies, kaudamies ar badu un naktis negulēdam. Viņā rodas pilnīgi saprotama atziņa, ka tas, ko pašlaik bauda savas varas un slavas augstumos atbrīvotā latvju tauta, ir pa daļai arī viņa pūliņu vai talanta auglis, lieli vai mazi nopelni, bet savi nopelni pie tā viņam, laikam, ir. Un ja nu šim varas augstumos noreibušam zemniekam jādzīvo no kādiem pieci simts vai seši simts latiem mēnesī, vai viņam dabīgi nerodas domas, ka tam nodara lielu „pārestību“.

Mūsu pirmam lāstam — mantīgās inteliģences trūkumam — pievienojas otrs — zemes mazā produkcija. Kas pārcirtis šos divus mezglus, tas atsvabinās Latviju no tiem politiķiem-tirgoņiem, kas tagad apkauno mūsu tautu un valsti.

Tiesām. Tie nedaudzie politiķi, kas nedzen veikalus, ir mūsu pirmās mantīgās pilsonības un inteliģences atvase, kā arī mūsu politiskie idealisti: dzejnieki, rakstnieki un žurnalisti, kuŗi nekāda veikala nemaz neprot sev par labu iztaisīt. Bet politiskie spekulanti ir tie, kas, izbadojušies, reiz tikuši pie valsts siles, rauj ko nagi nes. Viņu ēstgriba ir ieilgusi, tagad tā jāapmierina visādiem līdzekļiem.

Mēs esam vēl vergu laikmeta paaudze. Ne šī, bet augošās paaudzes cels Latvijas slavu; ar katru nākošo paaudzi mēs arvien vairāk šķīstamies no pagātnes putekļiem un paliekam tīrāki. Kas zin, cik lielas iespējas vēl ir mūsu tautai, tas redz Latvijas nākotni lielu un gaišu, ko nespēj aptumšot šīs dienas ļaunās parādības.

Latvju augstākās šķiras, kā zināms, mūsu nebrīvības laikos atrāva tautas celmam — tās asimileja iekārotāji, viņas sakusa ar vācu bruņniecību. Līdz ar to zuda arī mūsu aristokratisms — bajārība, un tauta palika kā koks bez galotnes. Zemniecība palika par viengabalainu pelēku masu, kuŗai trūka sociāli augstāku slāņu, un kas tādēļ arī nevarēja turpināt un izkopt senās bajārības sadzīves formas. Nebija vairs labiešu, bet dzimtbūšanā un, vēlāk, klaušu jūgā nopiestā latvju beztiesīgā zemnieku kārtā. Zemes augstākās šķiras tad bija vienīgi vācu tautības, kuŗu asinis gan bija krustojušās ar iedzimto augstākās šķiras asinīm.

Kad no šīs viengabalainās latvju zemnieku kārtas pagājušā gadu simteņa otrā pusē sāka veidoties latvju nacija, tad tā atkal differencejās un atjaunoja augstākās kārtas. Zināms, jaunā latvju gruntniecība, jaunā pilsonība un inteliģence jau vairs nebija senie labieši, bet no svara bija pati sociāli augstāko slāņu rašanās, kas sāka veidot latvju nacionālo kulturu un kuŗai vajadzēja radīt vai atjaunot mūsu augstākās šķiras sadzīves

formas. Vai nu tās būtu kaut cik līdzīgas mūsu agrākam bajārismam, vai arī rastos jauniem apstākļiem vairāk piemērota nacionāla sadzīves forma, tas nebija no tik liela svara, kā pati vajadzība un iespēja lauzt tautas kalpības un pazemības psihei piemēroto čaulu un veidot brīvas, cildenas, latviskas pilsonības sadzīves formas. Šis svarīgais nacionālais uzdevums bija jāveic mūsu septiņdesmito, astoņdesmito un deviņdesmito gadu jaunājai pilsonībai un inteliģencei. Vai viņa to spēja?

Par nožēlošanu nē. Viens no pirmiem, kas uzrādīja šo latvju pilsonības trūkumu, bija Jānis Asars. Viņš teica, ka latvieši cēlušies turībā, bet nav spējuši izstrādāt latviskas pilsonības formas. Ārējās formas, — kā ģērbties, saieties, sarunāties, — latvju pilsonība esot piesavinājusies no vācu sīkiem pilsoņiem, tā kā īsti latviska nekā neatlicies latvju labākām familijām. Zināms, arī vāciskas tās nav palikušas, bet apstājušās taisni puskoka stadijā — viņi palika par puskoka lēcējiem nevien nacionālā, bet arī sabiedriskā ziņā, arī kā pilsoņi. Pilsoņi pēc mantas stāvokļa, bet zemnieki pēc garīgās kulturas. Un uz šiem pamatiem latvju pirmāi pilsoņu paaudzei augusi iedomība, sikstulība un neīstas slābanas jūtas.

Ja līdz šim pārāk liela vērība piegriezta mūsu kulturas zaudējumiem, kas cēlušies no vecās latvju pilsonības kārkļuvācietības, tad šie izvirza problēmas par vietējās vācu sīkpilsonības pārāk negatīvo iespaidu uz mūsu sabiedrisko kulturu, uz mūsu sadzīvi un tās formām. Šis postošais iespaids bijis tik liels, ka no tā vēl šo baltu dienu mūsu pilsonība un inteliģence nav tikusi vaļā un nav atrisinājusi uzdevuma, ko viņai uzdevušas iepriekšējās paaudzes. Vai arī vēl tagad — Latvijas valsts neatkarības laikā — mēs nevaram teikt, ka latvju pilsoņi ir tikai pilsoņi ar savu mantas stāvokli, bet kultūrē ziņā — zemnieki? Vai vēl šodien nav spēkā atziņa, ka ārējās sadzīves formas mūsu pilsonība verdziski atdarina pēc vietējās un ārzemes vācietības paraugiem? — Par lielu nožēlošanu, uz šiem jautājumiem jāatbild ar — ja.

Un šē nu tagadējai latvju zemes sālij — mūsu valdošām aprindām un augstākām šķirām, cik augstas nu tās vispāri mums var būt — socialam, politiskam un kulturelam virsslānim, jāatrisina šis visai svarīgais jautājums, bez ka mūsu sadzīves attīstība nacionālā virzienā un uz augstākas sabiedriskās etikas pakāpes nav domājama. Vai mēs spēsim radīt savas īpatnejas sadzīves formas, sāvu garīgo aristokrātismu — baja-rību, vai arī šai ziņā joprojam paliksim citu atdarinātāji, kā līdz šim?

Lai pārspētu mums svešās, agrāk uzspiestās kulturas iespaidus mūsu skolās, sabiedriskās iestādēs u. t. t. un dotu iespēju visā pilnībā izpausties mūsu nacionālai kulturai, valsts šo to ir darijusi, lai gan ne tik daudz, kā to varēja vēlēties. Bet latvju sadzīves formu atsvabināšanā no vācu sīkpiļsonības šaurā, aprobežotā gara un čaulas vēl no šīs puses nav nekas darīts, lai gan iespēja šē bijusi liela. Bet kā tā nospiež mūsu piļsonību, inteligēnci un visu sabiedrisko dzīvi, kāda stāvoša, pūstoša ūdens smaka no šīs puses spiežas mūsu valsts, sabiedriskā un kulturas dzīvē, to sajūt katrs, kam bijusi laime un lāsts kādu gadu nodzīvot mūsu skaistā, bet provinciālā galvas pilsētā — Rīgā. Ši vecā kārkļuvācietiski šaurā sadzīves un ierašu čaula nospiež katru garu un specīgu lidojumu, tā neredzamām saitēm mūs velk atpakaļ sīkdienā. Ja mums būs tik daudz garīga spēka, lai izkoptu paši savu sadzīves formu — mūsu latvisko gara aristokrātismu — bajarību, tad tas iezīmētu jaunu atdzimšanas laikmetu latvju kulturas dzīvē.

V.

Latvijas pagātne nav bijusi labvēlīga mūsu politisko spēku attīstībai. Valsts neatkarību mēs esam izcīnījuši, bet tā nākusi kā latvju stiprās, zemnieciski svaigās tautas pirmatneajā spēka rezultats. Gudra nacionāla politika, politisks talants šai Latvijas atsvabināšanās cīņā neapstrīdami arī spēlējis savu lomu, bet tam piekritusi tikai palīga nozīme. Cīņas smagums bija jāiztura tautas fiziskam materialam spēkam, nacionālā entu-

ziasma un patriotisma apgarotam. Apzinīgam prātam, iepriekš aprēķinātai tālredzīgai un mierīgai politikai ceļu aizkrustoja stiche, entuziasms un neapzinīga varonība.

Tas, bez šaubām, bija pareizākais ceļš Latvijas atsvabināšanas cīņas sākumā. Jo vajadzēja pirmām kārtām sagraut, noārdīt un pārspēt rupju varmācību, kas gulēja pār mūsu zemi.

Bet tas darbs nu padarīts. Sācies otrais posms Latvijas valsts celšanā: iekšējās nostiprināšanas un valsts izbūves darbs. Arī šē sajūsmai un pašai izliecībai ir plašs darbības lauks, bet galvenā loma tagad piekrit mierīgai nosvērtībai, disciplinētam prātam, apzinīgai politikai un taktam. Mūsu zemē tik maz kas palicis pāri ko gāūt un ārdīt, ka gribot, negribot jā sāk domāt par celšanu un jaunradišanu. Politiskās jaunradišanas un valsts izbūves darbu vairs nevar uzticēt stichei un neapzinīgai sajūsmai, bet to vajaga vadīt prātam un noteiktai apziņai.

Vēsturiskā ceļā izveidotu valsts tradīciju mums nav. Politiskais mantojums, ko pagātne atstājusi Latvijai, ir gandrīz vienīgi parādi un nesamaksāti vekseli. Doktrīnērā, ortodoksālā socialdemokratija un komunisms vienā pusē, un šaursirdīga egoisma pārņemtā vecpilsonība, sveša katrai brīvai domai un ideālam, otrā pusē, ir smagākā pagātnes nasta, kas jānes jaunai Latvijai viņas pirmā gaitā. Citas politiskas mācības mūsu paaudzei pagātne nav devusi, no citas politiskas kulturas mēs pirms Latvijas valsts nodibināšanās nedabūjam baudīt. Ja šis politiskais mantojums būtu palicis Latvijā līdz pēdējam laikam tādos spēku apmēros, kādos tie bija izkaisīti pēdējā stundā pirms Latvijas valsts dzimšanas, tad Latvija kā moderna demokrātiska valsts tagad nevarētu vēl pastāvēt. Ja abu šo galējo latvju sabiedrisko spēku vadoni un priekšpulki tagad ir sakauti un izdzīti no Latvijas, vieni uz Krieviju un otri uz Vāciju, tad tas bija nepieciešams, kā mēr mūsu nacionālie un apvienojošie viduslāņi vēl nebija paspējuši noorganizēt savus spēkus un novadīt valsti uz nacionālās demokrātijas ceļa.

Tas bija divkārt nepieciešami: nacionālā un sociālā ziņā, jo kā lielniecisms, tā Latvijas reakcija bija naidīgi Latvijas nacionaliem centieniem, tāpat kā vispār demokratiskiem un sociāli izlīdzinošiem. Šo abu galējo elementu isnīcināšana stiprā mērā atviegloja Latvijas valsts nodibināšanos un atbrīvoja ceļu citam politiskam virzienam latvju sabiedrībā: latvju nacionālās inteliģences un pilsonības demokratismam. Bet tikuši ātri vien galā ar pagātnes mantojumu, latvju inteliģence un sabiedrība vēl nav atradusi savu politisko evaņģeliju, tā vēl nav radījusi mūsu politiskās kulturas un ideoloģijas pamatus. Mēs turām savās rokās jauno Latvijas valsti vēl politiski neapskaidroti un neatraduši politiskās sintezes. Ar to, ka Latvijā uz ilgāku, vai īsāku laiku iznīcināti un aplūsināti galējie nesamierināmie elementi, vēl nav atrasts ceļš mūsu politikai, kuŗas priekšā viņi atkal nostāsies, jo ātrāki tad, ja mūsu sabiedrība velti meklēs apvienotu un izveidotu politisku sistemu un taktiku. Šis ir grūtākais latvju nacionālās inteliģences uzdevums Latvijas valsts politiskās nākotnes nodrošināšanā.

Jaunās Latvijas politisko ideoloģiju pilnīgā veidā mēs sasniegsim līdz ar visas mūsu nacionālās kulturas izveidošanos. Kādu sintezi dos latvju kultūra un kā viņā ieaudīsies mūsu nacionalpolitiskie ideāli, tas ir nākotnes jautājums, kuŗa atrisināšanu mūsu paaudze var tikai sagatavot. Tagad mums ir no svara, lai mūsu šīs dienas politiskās kulturas dīgļus neievadītu tādā virzienā, kas ir svešs latvju nacionalai dabai un neveicina politisko spēku apvienību, bet tos drumstalo.

Latvijas tagadējais politiskais stāvoklis dibinas vairāk uz zemes negatīvo spēku (lielniecisma un reakcijas) vājuma, mazāk uz nacionālās demokrātijas stipruma. Ja salīdzinām pēdējās spēkus vēl tikai dažus gadus atpakaļ ar tagadējiem, tad nevaram noliegt viņu lielisku attīstību, bet būtu iluzija tiem pieskaitīt ļoti daudz tādu elementu, kas tikai pagaidām tur piemetušies, un kas no tiem atkritis pirmā izdevīgā gadījumā, kad sāks organizēties viņu pašu spēki. Sevišķi tas sakāms par latvju reakciju, par mūsu veco pilsonību,

kas jau sāk nostāties pret latvju nacionālo demokrātiju, nevis sava sociālā stāvokļa dēļ, bet aiz savas neapziņas, nacionālā un kultūrelā truluma un šaursirdības. Viņu balsis jau tagad atrod lielu piekrišanu namsaimnieku, tirgotāju un lauksaimnieku sapulcēs. Tā tad politisko stāvokli, kas nodibinājies Latvijā pēc galējo elementu satriekšanas, un kuŗā ir tik daudz pievilcīga līdzsvara, „zelta vidus ceļa“, saskaņotības un vienības, pamazām apdraud miroņi, kas atkal ceļas augšā. Viens ekstrems izsauc otru, reakcijas augšana spiedīs jau tā pārradikalā socialdemokrātiju tuvoties komunismam, un visi kopā no divām pusēm tie mazinās nacionālās demokrātijas spēkus, kas pašlaik notur valsti līdzsvara stāvokli.

Politiskais stāvoklis šādos apstākļos, kas dibinas uz nomāktās reakcijas un radikalisma mūsu zemē, acimredzot, nevar būt ilgstošs. Un tādēļ nevar skaitīt arī par politisku mīklu uzminējumu mūsu tagadējo stabilo valsts iekšējo stāvokli un ta pamatus par nesatricināmiem tuvākā vai tālākā nākotnē. Mūsu politiskos aprēķinos uz priekšu jāņem arī šie atdzimstošie spēki, un nevis kā izdzīti elementi Krievijā un Vācijā, bet kā reāls fakts zemē.

Latvju nacionālai demokrātijai līdz ar to uzdots gādāt jaunus spēkus un politiskus principus valsts nodrošināšanai pret satricinājumiem. Ja līdz šim Latvijas līdzsvars dibinājās uz galējo naidīgo spēku vājuma, tad tuvākā nākotnē tam jārod atbalsts nacionālo un progresīvo spēku stiprumā. Mūsu lielie politiskie panākumi valsts pirmos pastāvēšanas gados savos pamatos ir nacionālās inteliģences apzīmēti. Kad visu saimniecisko un sociālo nogrupējumu varas kaŗa un revolūciju vētrās gulēja satriektas zemē, latvju inteliģencei nebija grūti uzņemties politiskās vadonības lomu un apvienoties ap Republikas ideju Tautas Padomē. Viņas politiskie vilcieni bija brīvi un nesaitīti. Tagad stāvoklis radikāli mainījies. Arvien vairāk politiskos vadoņus sāk apvīt sociālo nogrupējumu intereses un dažādas „masas“ sāk pārkliegt inteliģences balsi, kuŗa galu galā to nevar ignorēt. Valsts

pirmā pastāvēšanas laikā Latvijā nebija stipru politisku un saimniecisku organizāciju, kas jūtami varēja iespaidot gandrīz pilnīgi neatkarīgo latvju inteliģenci valsts augstākā iestādē — Tautas Padomē. Tagad mūsu valsts vadītājiem jāiztur stipri saimniecisku grupu spiedienu un mēģinājumi grozīt valsts vadību vienā vai otrā virzienā. Ja republikas proklamētāji un viņas novadītāji līdz Satversmes Sapulcei savā politikā vadījās vienīgi no savas dziļākās pārlicības un valsts labuma, tad šo saimniecisko grupu un organizāciju politika tagad piekopj savtīgās intereses. Un cik spējīga šai ziņā ir latvju tauta, par to liecina mūsu nesensais banku un kasu cīņu laikmets. Šis cīņas atjaunot valsts mērogā, viņas ieraut mūsu jaunatni un inteliģenci zem kāda populāra karoga, lūk, bīstami simptomi, kas parādījušies mūsu zemē.

Ar katru Latvijas saimnieciskās atplaukšanas dienu, ar mūsu pilsonības materialās varas restaurešanos, viņas iespaids politiskā dzīvē augs uz inteliģences rēķina. Valsts politikas vadītāji arvien biežāk nāks sadursmē ar viņu saimnieciskām un politiskām organizācijām, kuņām pirmām kārtām rūp tikai pašu intereses, un kam svešs ir mūsu valsts dibinātājas — inteliģences idealisms. Inteliģence un pilsonība tikai mūsu tautā šai ziņā ir pretstati, pilsonības nacionālā un kulturelā truluma dēļ. Citās kulturtautās viņas abas iet roku rokās, pie mums — gandrīz nekad. Vēsturiskā cīņa starp „literātiem“ un „saimniecības vīriem“ Rīgas Latviešu biedrībā tautiskās kustības sākumā ir gan brīžiem mitējusies, tikai, par nožēlošanu, pēc „literātu“ kapitulēšanas tautas paguruma un atplūdu laikos. Inteliģences spēki pēdējos gados auguši tādā mērā un viņas panākumi valsts nodibināšanā tik lieli, ka tagad šāds iznākums nav iespējams. Ja „saimniecības vīri“ tagad gūtu uzvaru mūsu politiskā dzīvē, tad Latvijas valsts būtu apdraudēta. Viņu uzvara mūsu valstī ir ne mazāk bīstama par komunisma vai muižniecības uzvaru. Šo Latvijas grūto stāvokli tagadējā politiskā līdzsvara ieturēšanā jānovērtē mūsu jaunatnei. Mūsu nacionālā politika neapšaubāmi būtu guvusi lielākus panākumus

jau pirmās tautiskās kustības laikā, ja tad nebūtu virsroku guvuši saimniecības vīri. Ja pēdējā lielākā latviešu nacionalās atdzimšanas laikā, kuņu mēs tagad pārdzīvojam, jaunatne kalpos „saimniecības vīru” politiskiem nodomiem, sagatavodama tiem ceļu, tad mūsu otrā nacionalā kustība beigsies bēdīgi. Mūsu jaunatnei vajaga pazīt latvju pilsoni tādu, kāds viņš ir, un būt nomodā, lai valsts groži nenāktu viņu sliktāko pārslāvju rokās.

Kādā mērā varēs valsti vadīt pēc iespējas mazāk rēķinoties ar sociālo nogrupējumu savtīgām interesēm, kā namsaimniekiem, tirgotājiem un proletariešiem, kādā mērā būs iespējams valsti vadīt vienīgi no mūsu nacionalā visuma viedokļa, tādā mērā augs un stiprāka kļūs Latvijas valsts.

VI.

Mūsu jaunā paaudze pašlaik ir aculieciniece lielām sadzīves pārgrozībām. Latvju lauki ir atsvabināti no muižu ekonomiskās vara, desmitiem tūkstošu jaunu patstāvīgu saimniecību paceļas tur, kur valdīja vienas dzimtas neaprobežota atkarība no otras. Latvju tautas iekārotā politiskā un saimnieciskā patstāvība ir tik liels notikums Latvijas dzīvē, kam nenoliedzami jādara savs iespaids arī uz tautas garīgo dzīvi, viņas domām, uzskatiem, dzīves izpratni un neapzinīgo psihi. Mūsu lielā vēsturiskā laikmeta garīgo vadoņu uzdevums tad arī ir — izprast šo lūzumu tautas materialā un garīgā dzīvē un virzīt sabiedrisko domu uz lielāku pilnību un pozitīviem mērķiem. Ir pilnīgi neapstrīdams, ka patiesie jaunās Latvijas nodibinātāji būs mūsu jaunā paaudze, tas ir tā tautas daļa, kas vismazāk sevi paņēmusi līdzī no mūsu nebrīvās pagātnes. Vecā paaudze, lai cik darbīga un patriotiska tā arī gribētu būt, ar savām dziļākām saknēm stāvēdama vairāk pagātnē, kā tagadnē, nav spējīga veikt tos lielos uzdevumus, kas vēl jāveic Latvijai tuvākā nākotnē.

Tāpat kā mūsu saimnieciskā un politiskā dzīvē vēl sastopamas vecās atliekas, tā arī tautas apziņa vēl nav ieguvusi jaunu veidu un virzienu. Mūsu jaunatnei tas

būtu vieglāki izdarāms, bet tās audzinātāja — vecā paaudze, ir garīgās dzīves vadītāji un tai piemīt visi tie trūkumi, kas raksturo Latvijas pagātni.

Kas gan mūsu jaunatnei būtu vairāk jāuzņem sevi, lai tā pēc gadiem varētu stāties brīvvalsts politisko, saimniecisko un kulturelo vadoņu vietās, lai tā atsva-binātu mūsu tautu arī garīgi?

Uz šo jautājumu labāko atbildi dod mūsu līdzšinējā kulturas vēsture. Tā saka, ka latvju tautai ir nenoliedzami liela darba mīlestība, darba izpratne un veiksmē, ka šis gars ir sevišķi auglīgs mazos sīkos darbos, kuŗos nevajaga tājāka plana un liela riska. Tā saka, ka latvieši ir viegli sajūsminami un aizraujami dažādām abstraktām idejām, ka tie ciņā ir fanātiski, varonīgi un neuzvarami. Mūsu mākslas vēsture liecina, ka latvju tauta ir lirisku dzejnieku tauta ar viegli pesimistisku un rezignējošu līdzskaņu, un ka tā vēl nekā paliekoša nav radījusi arhitektūriskā mākslā, arhitektūrā, romanā, dramā, tas ir tanī mākslas nozarē, kas atkal prasa lielāku stilu un planu. Skaistu dzejoli, stāstu, skici uzrakstīt, to mēs varam, bet gadiem ilgi strādāt pie kāda liela mākslas darba, tas ir pāri latvju inteliģences spēkiem. Tā tad mums trūkst izturības, plašāka stila un konstrukcijas spējas. Mēs esam entuziasti, kuŗu salma uguns drīzi iedegas un atkal drīzi dziest. Tāļāk, mūsu kulturas vēsture māca, ka latvju inteliģence ātri mirst, tas ir, garīgi mirst, ka viņa, ar retiem izņēmumiem, gandrīz nekā paliekoša vairs nerada jau savos četrdesmitos gados, kā mēr citu veco kulturas tautu darbinieki savus labākos darbus sniedz tautai sirmā vecumā. Pavisam bēdīgi ir ar mūsu intelekta spējām. Ja vienā otrā darbā mums netrūkst gribas un sajūsmas uz to, tad mūsu zinātne ir atstāta pavisam novārtā. Latvietis nav dumjš, bet no visām gara spējām intelekts viņam ir visvājāki attīstīts, tas ir daudz zemāks par gribu un jūtām. Tādēļ mēs savai tautai un zemei nodaram vairāk posta aiz muļķības, kā aiz ļaunprātības,

un vissliktākās lietas darām pilnā pārlicībā, ka „strādājam tautas druvā”.

Ja nu mums ir šāda latvju nacionalā rakstura un kulturas glezna, tad nav grūti redzēt ceļu, pa kuŗu jāiet mūsu jaunatnei. Vispirms, tai jāatmet katra glēvulība un tā mikstčaulīgā tukšā krieviskā jūsmošana, kas atmiešķē gribu un aptumšo skatu. Mūsu jaunai paaudzei lielākā vēriba jāpiegriež grības, rakstura un intelekta attīstībai. Sikas saimniekošanas vietā jārada plaša bagata lauksaimniecības un rūpniecības kultura, kādu vien atļauj mūsu ģeografiskie un klimatiskie apstākļi. Lai to sasniegtu, radikali jāreformē Latvijas apstākļiem nepiemērotā skolu sistēma. Pēdējā tagad katru pavasaru izlaiž tūkstošiem dzīvei nesagatavotu jaunekļu, kas nevar atrast savām spējām un dziņām piemērotas nodarbošanās. Tie dzīvo itkā starp debesīm un zemi, viņi ir pietiekoši paskoloti, lai nestrādātu vienkāršu fizisku darbu, bet bez pienācīgas sagatavošanās citam lielākam darbam. Un rezultātā — garīgi un materiāli nikuļotāju ļaužu šķira, noskaņota visām pretnacionalām un pretsabiedriskām strāvām. Šis nederīgās vecās skolu sistēmas ražojums — pusinteligence, mūsu nesenā pagātnē bijusi visrevolucionārākais elements un, jādomā, tas būs arī Latvijas nākošo nemieru cēlēju avangards, ja mūsu skolu sistēmu negrozīs.

Reliģiskās dzīves pagrimšana mūsu jaunatnē ir nenoliedzama, bet tas garīgais psihiskais elements, uz kā dibinās katra reliģija, mūsu tautā atrod izeju neaprobežotas politiskās un socialās cīņas fanatismā. Tas stingri jāierobežo, paceļot jaunatnē interesi reliģiskiem un etiskiem jautājumiem, mācot jau skolā politisku iecietību un nacionalās politikas pamatprincipus. Jaunatnei piemītošā jūtu uzplūda jāievada disciplinā, apzinīgā gultnē. Lieli nacionali mērķi un uzdevumi ir vienīgais, kas spēj jaunatni pasargāt no politiskiem maldiem. Tam, pie kā mūsu vecā paaudze nonākusi pēc ilgiem meklēšanas gadiem, vajaga būt pieejamam mūsu jaunatnei dzīvi uzsākot. Tad viņa savukārt varēs meklēt un maldities, radot jaunas tālākas

atziņas par labu sev un Latvijai. Lielā drosme un varonība, ko mūsu jaunatne pierādījusi neatkarības cīņās, lai izpaužas arī garīgā dzīvē. Viss vārgais, nikulīgais un mūsu nacionālam garam svešais bez žēlastības izmetams no jaunatnes un viņu audzinātāju sirdīm. Mums jārada pašiem savs īpatnējs dzīves saturs un veids.

Jaunatnes audzināšana un izglītība tā tad saskaņojama ar dzīves prasībām un Latvijas apstākļiem. Ne uz brīdi nevaram aizmirst, ka latvju jaunās paaudzes vairums no skolas sola ir spiests tūlīņ stāties grūtā dzīves eksistences cīņā. Izlaižot to nesagatavotu un neapbruņotu, nozīmē pilnīgi nesaprast reālo dzīvi un to ignorēt, kas vienmēr atriebjas arī pašai valstij. Vēl bieži dzird atkārtojam nepareizu apgalvojumu, ka mūsu zeme ir tik maza un nabadzīga, ka viņa nespēj uzturēt tik plašu inteliģenci, kas tagad atkal rodas no mūsu vidusskolām un universitātes. Šis apgalvojums ir tādā mērā pareizs, kādā atrodas mūsu skolas sistēma, bet tam nevar būt ne mazākā pamata līdz ar šīs sistēmas maiņu. Ir tiesa, ka kanceļijas darbinieku, rakstvežu u. c. tamlīdzīgu kategoriju specialistu mums jau ir par daudz un tikai tādēļ par daudz, ka mūsu skolās līdz šim galvenām kārtām tikai tos gatavo. Citu inteliģentu darbinieku visās nozarēs mums ir liels trūkums un to var novērst tikai skolu sistēmas maiņa. Cik ārkārtīgi daudz mums vēl vajaga agronomu, kulturtechniķu, dārznieku u. t. t., lai mēs varētu pacelt Latvijas lauksaimniecības kultūru līdz priekšzīmīgāko Vakarēiropas lauksaimniecības zemju kultūras līmenim! Cik daudz mums vēl vajadzēs skolotāju, kāmēr dzīvē izvedis patiesu obligatorisku skolas mācību un skolās uzņems tos 30 procentus bērnu skolas gados, kas tagad aiz trūkuma, vai skolu attāluma nevar tās apmeklēt! Cik daudz mums vajadzēs izglītotu jūrnieku, lai Latvijas sarkani-balti-sarkanais karogs iegūtu sev un mūsu Baltijas jūrai cienīgu vietu pasaules ūdeņos, kā par to jau gadu desmitus atpakaļ sapņojis mūsu tautas lielais modinātājs Krišjānis Valdemars! Un lai mūsu pilsētas pārietu

galīgi latvju tautas rokās mums vajadzēs simtiem apdāvinātu, enerģisku un studētu rūpnieku, komersantu, tirgotāju, kas izspiedīs svešos elementus no mūsu vidus un radīs stipru latvju nacionālo rūpniecības un tirdzniecības kapitālu. Latvijas būvniecība jau desmit gadus guļ nāves miegā, kad tā celsies, tad būs liels arhitektu, inženieru un amatnieku pieprasījums. Mums vajadzēs celt ēkas latviskā stilā un latvju garam vajadzēs atsvabināt granīta blukus. Un vai kāds ir aprēķinājis 60.000 jausaimniecību ēku celšanas planu un to kolosālo inteliģento darba spēka vajadzību, ko tas izsauks? Vai mūsu amatniecības pacelšana neprasis tūkstošiem inteliģenta darba roku? — Nē. Ja kāds cilvēks saka, ka Latvijā ir inteliģences pārprodukcija, tad jūs droši varat atbildēt, ka viņš Latvijas nepazīst, vai arī nesaprot, kas ir inteliģence. Ja skriverus un kancelistus vien skaita par inteliģentiem, tad gan mums inteliģences ir par daudz, tās ir par daudz arī tādā gadījumā, ja domā, ka Latvijai vajaga mūžam palikt uz zema izglītības, uz primitīva lauksaimniecības, tehnikas, rūpniecības u. t. t. kultūras līmeņa. Bet ja uzlūkojam šīs lietas viņas attīstības procesā un kultūras pilnībā, tad redzam, ka mums izglītotu cilvēku trūkst visās dzīves nozarēs. Mums ir vesels Latgales novads, kur lidumi vēl nemaz nav listi, kur mūsu inteliģencei nekavējoties jādodas, lai modinātu šai atpakaļ palikušā tautas daļā nacionālo apziņu, izplatītu kulturu un tā stiprinātu Latvijas austrumu robežas. Še mēs nonākam pie tā nožēlojamā fakta konstatējuma, ka latvju inteliģence visa dzenas uz Rīgu un neviens negrib dzīvot tālāk no lieliem centriem. Ja ilggadīgi praktizējis cittautiešu ārsts, advokats u. t. t. labi dzīvo mūsu provincē, tad latvieši, kas tikko universitāti beiguši, bez prakses, negrib turp doties, un kas aizbrauc, tas pēc pāris mēnešiem ir atpakaļ. Zināms, tur nav teātri un operas, bet ziedot kādus gadus no sava mūža tautas kultūras līmeņa pacelšanai, to gan var prasīt no mūsu inteliģences. Un pie tam ne par velti, atalgojums bieži vien tur ir lielāks kā stiprās konkurences vietās —

lielos centros. Jācer, ka latviskā garā audzinātā jaunā paaudze būs ideālu bagātāka, ka viņa savas zināšanas neturēs zem pūra, bet tās izlietos tur, kur viņas ir visnepieciešamāki vajadzīgas. Inteligences pārpilnība Rīgā jāizlīdzina ar tās novietošanos provincē, inteligences „pārprodukcija” vienā nozarē — ar racionalu, Latvijas apstākļiem piemērotu skolas sistēmas pārveidošanu.

Ka skolas vienas pašas vien nevar pildīt jaunatnes izglītošanas un audzināšanas darbu, tas tagad vairs nav apšaubams. Dzīve arvien vairāk pierāda, ka jaunās paaudzes daudzpusīgai attīstībai un centieniem vajadzīgas plašas organizācijas un iestādes ārpus skolas, kas virza noteiktā līnijā un uz noteiktiem mērķiem jaunatnes dzīvi un darbību. Tas visā plašumā iespējams tikai tagad, kad jaunās paaudzes centienus vairs nenomāc veco krievu laiku birokrātijas žņaugi. Tādēļ arī mūsu jaunatnes kustības vēsture nevar uzrādīt otra tik interesanta laikmeta, kā pēdējos gadus. Mums jau ir tik daudz ārpuskolas fiziskās un garīgās audzināšanas veidu, ka tos visus īsumā nemaz nevar apskatīt, kādēļ jāpakavējas pie to galveniem un raksturīgākajiem vilcieniem.

Objektīvi aplūkojot mūsu tagadējo jaunatnes kustību, jāatzīst, ka fiziskā audzināšana un sports tāļu aizsteigušies priekšā jaunatnes nacionāli sabiedriskiem centieniem. Šai ziņā ir liela izšķirība starp tagadējo un pirmskara jauno paaudzi. Ja agrāk jaunatnes pulciņos caurām naktīm kaislīgi strīdījās par Niecšes vai Tolstoja mācībām, par viena vai otra filosofa un rakstnieka sabiedriskām un mākslas idejām, tad tagad šādas lietas ir retums un sajūsmu tās vairs nerada.

Mūsu jaunatne vairs nedalās filozofiskos pesimistos un optimistos, individualistos un socialistos, romantiķos un realistos, bet futbolistos, šķēpu un bumbu sviedējos, atletos, boksētājos un skautos. Tas ir mūsu jaunatnes centienu apvērsums vārda tiešā nozīmē, kas noticis Latvijā nedaudz gadu laikā. Un tā apmēri un sekas tuvākā nākotnē nemaz nav aptverami. Pēc fanatiskiem gara dievināšanas laikiem mēs pārdzīvojam spēcīgu

miesas kulta laikmetu, kam nododamies ar tādu pašu sajūsmu, kā iepriekšējam pielūgšanas priekšmetam. Ja katr vēl zem pelniem kvēl kādu jaunatnes literarisko, dramatisko un mākslas pulciņu uguns, tad to sekmes stāv tālu aiz sporta un fiziskās audzināšanas pulciņiem. Latvijas republikaņu jaunā paaudze ieiet dzīvē zem sporta zvaigznes.

Pats no sevis saprotams, ka mēs ļoti priecajamies par to, ka mūsu jaunā paaudze vingrina savus miesas spēkus, turēdamies pie vecu vecā gudrā padoma, ka tikai veselā miesā var mājot veselīgs gars. Un arī tādēļ, ka Latvijas valsts intereses prasa spēcīgus pilsoņus, kas uz pirmā sauciena varētu stāties tēvijs sargu rindās, lai aizstāvētu republiku, kad tai draud briesmas. Bet lai mūsu jaunatne neattīstītos vienpusīgi, tai nepieciešami piegriest vislielāko vērību arī garīgiem, nacionāli-kultureliem centieniem, bez kā tai tuvākā nākotnē var draudēt atkal krīze. Ka šai nozarē pārāk maz darīts, par to divu domu nav.

Parasti domā, ka garīgās kulturas laukā jaunatnes kustības galvenā vērība piegriežama koņa dziedāšanai, teatrim, bibliotekai un pēdējā laikā arī tā sauktām plastikas studijām. Visas izglītības biedrības un jaunatnes savienības savus spēkus un līdzekļus koncentrē šai nozarē. Pavisam novārtā palikusi jaunatnes nacionāli-ideoloģiskā audzināšana. Bet taisni šai laukā vajadzīga lielākā aktivitāte, jo mūsu skolotāju lielā daļa vēl dzīvo krievu garā un kalpo marksisma dogmām. Ne mūsu skolas, ne ārpuskolas izglītības un audzināšanas iestādes vēl nav pratušas ieaudzēt jaunatnē savas mātes valodas, nacionālās kulturas un valsts cienīšanu tādā mērā, kā tas nepieciešams katrai kulturas tautai. Vēl joprojām mūsu jaunatne runā un raksta esperanto valodā — vienu vārdu latviski, otru — krieviski, trešo — vāciski. Un cienība pret valsts valodu viņai nav tik liela, lai katram, kas uzrunā svešā valodā, atbildētu tikai valsts valodā. Ja mūsu izglītības politikas vadītāji nav turējuši par vajadzīgu izmest no visām latviešu skolām (atskaitot tirdzniecības un komercskolas)

krievu valodu, tad aziatiskā krieviskuma laikmeta likvidēšana jāzpilda ārpuskolas kulturas organizācijām. Latvijas vēstures un dzimtenes pētišanas pulciņiem nopietnu spēku vadībā jāieņem galvenā vieta mūsu jaunatnes audzināšanas laukā. Sevišķi Latvijas vēstures pēdējais gadu simtenis, latvju nacionalās atmodas laikmets jāstudē un jāpēta katram, kas grib ņemt dalību sabiedriskā dzīvē. Latvijas valsts un mūsu modernās nacionalās kulturas noslēpumu atslēgas glabājās pēdējā gadu simteņa vēsturē; neviena tagadējās sabiedriskās un kulturas dzīves parādība nav izskaidrojama bez iepriekšējā laikmeta pazišanas. Ieinteresēt jaunatni šais jautājumos un tai palīdzēt izkopt nacionālo apziņu uz mūsu vēstures un kulturas nesatricināmiem pamatiem — ir viens no galveniem izglītības organizāciju uzdevumiem. Jo mazāk šai ziņā sniedz mūsu skolas, kas vēl negrib un negrib izveidoties par nacionālas audzināšanas iestādēm, jo vairāk vēribas jāpiegriež ārpuskolas izglītības iestādēm.

Tikpat maz darīts arī nacionālā stila un gaumes izkopšanā un popularizēšanā. Vai nav kauns, ka mūsu tauta dzenas pakal izķēmotiem modes „džimmi“ apģērbiem un apaviem, visām nejdzībām, kas vien nāk no ārzemēm. Patiesas kulturas tautas nekad nepadodas tādām modes aušībām. Viņas lepojas ar to daiļo, ko gadu simteņu attīstībā veidojis viņu pašu gars. Latvju garu mēs Rīgā jūtam tikai lielos dziesmu svētkos, kad to ienes nesamaitātā lauku jaunatne. Tikai tad dzirdam latvju dziesmas, redzam latvju apģērbus, stilu un ornamentu. Citādi tas jāmeklē Etnogrāfiskā vai Kaŗa muzejā. Še daudz varētu darīt mūsu sieviešu organizācijas, jo kam gan vairāk ir darīšanas ar šūšanu un apģērbu gabaliem, kā sievietei? Latvju sievietei vajaga dot priekšzīmi nacionālā stila un gaumes attīstīšanā, jo nacionalisms nepastāv šī vārda deklamēšanā svinīgos brīžos, bet mūsu nacionālā rakstura, kulturas, parašu, stila un īpatneja dzīves veida izkopšanā.

Kā ļoti nopietni apsverama kustība jāmin ska utu un gaidu kustība. To pozitīvās īpašības negribu

---

ne noliegt, ne mazināt, tomēr to pieņemšana bez kritikas, kā tas noticis pie mums, neliecina par plašāko aprindu nopietnību šai svarīgā jautājumā. Par skautismu mazāk, bet sevišķi par gaidismu vajadzēs vēl daudz pārdomāt, pirms šīs kustības mērķus realizēsīm Latvijas īpatnējiem apstākļiem piemērotā veidā. Skautu un gaidu devīze: „esi modrs!“ vēl neizteic, kā šo modrību uzturēt latvju jaunatnē. Angļu raksturs un kulturas tradīcijas ir savādāki, kā latvju jaunatnes daba un audzināšanas apstākļi, tādēļ arī modrība mūsu jaunatnē veicināma īpatnēji nacionalā garā. Par jaunatnes pēdējo gadu kustību visumā jāsaka, ka tai ir daudz labu un iepriecinošu parādību, bet arī trūkumi un apšaubāmi virzieni.

Latvijas valsts

I

Latvijas valsts nodibināšanās nav nejauša parādība, ko izsaukusi Krievijas revolūcija un ar to saistītā Krievijas despotijas krišana un sabrukšana. Pasaules kaņš un krievu revolūcija bija tikai labvēlīgi apstākļi tam vēsturiski nobriedušam procesam, kuŗa rezultats — patstāvīgo nacionālo valstu nodibināšanās.

Vecā Krievijas lielvalsts, līdzīgi Austro-Ungārijas monarķijai, pati savā būtībā glabāja sabrukuma un iziršanas cēloņus, kādēļ viņas sadalīšanās tās dabīgās sastāvdaļās — nacionālās valstis jau labi sen, pirms tas notika, paredzēja tālredzīgākie politiķi un domātāji. Vecā Krievijas lielvalsts bija nesavienojamu pretēju elementu mākslīgs savienojums, kā etnogrāfisku, nacionālu, rāsu, tā politisku, kultūrelu, reliģisku un ekonomisku sastāvu ziņā, un tādēļ tai, līdzīgi Austro-Ungārijai, bija jāsadalās patstāvīgos viengabalainos valstu ķermeņos. Krievijas tautas turējās kopā ar Lielkrieviju vienīgi rupjas fiziskas varas nospiestas, tiklīdz kā tā zem kaŗa un revolūcijas sitieniem sabruka, lielā valsts ar neredzēti stichisku spēku pēkšņi sadalījās. Latvija, tāpat kā Somija, Polija, Lietava un Igaunija, pēc sava kultūras stāvokļa un tieksmem ir Vakareiropējiska tauta, turpretim aziatiskā Krievija to ar varu vilka savos apkampienos. Šo tautu atsvabināšanās no Krievijas ir vairāku gadu desmitu ilgu nacionālo centienu papildījums. Latvija atdalījās no Krievijas patstāvīgā valstī, lai papildītu savu nacionālo un kultūras misiju, kas mums iespējams vienīgi kā suverenai neatkarīgai valstij. Šis patstāvīgās kulturtautas nacionālo

idealu vārdā latvju tauta cīnījās pret apspiešanu jau pagājušā gadu simtenī un to beidzot sasniedza neatkarīgā republikā.

Ari Krievijas sabrukumam sekojošā revolūcija nedeva apspiestām tautām nekā pozitīva. No pirmiem revolūcijas vadoņiem sākot līdz viņas pašiem beidzamiem pārstāvjiem — Kerenska un Leņina, neviens no tiem nedeva tautām viņu svētākās pašnoteikšanās tiesības. Taisni otrādi — pēc jauno nacionālo valstu nodibināšanās — no revolūciju pārņemtām krievu un vācu tautām nāca iekārotāju pulki nolūkā iznīcināt šo valstu nacionālo neatkarību. Tādēļ runāt par krievu un vācu revolūcijām, kā par pozitīvu spēku jauno valstu nodibināšanā, nevar. Ja šo revolūciju radītais chaoss un jukas ir kaut kādā ziņā sekmējušas mūsu neatkarības cīņas, tad tas nācis pret viņu vadoņu gribu un nodomiem.

Līdzīgi citām valstīm, kas radušās uz Austro-Ungārijas un Krievijas drupām, Latvijai savā neatkarības cīņā vajadzēja dibināties vienīgi uz pašu nacionāliem spēkiem. Kaut arī apspiesta un nedabujusi brīvi attīstīties gadu desmitiem — latvju nacionālā ideja nebija noslāpēta, bet tā dzīvoja un ar neredzētu spēku atkal izlauzās uz āru kaļa laikā. Latvju varonīgie strēlnieku bataljoni bija pirmā zīme tautas atmodinātam garam, tāpat lielā izturība un mošā sabiedriski-nacionālā dzīve grūtos bēgļu laikos. Jau pirms krievu revolūcijas Maskavas latvju inteliģencē paceļas balsis par Latvijas valsts autonomiju un šo ideju ar lielām sekmēm propagandē vesela inteliģences grupa. Latvju inteliģencē ausa cerības, ka lielle pasaules notikumi nepaies bez iespaida uz tautu attiecībām. Tā kā līdzīga kustība bija novērojama arī leišu, poļu, somu, ukraiņu un citās tautās, tad radās arī doma par šo tautu kopdarbību nacionālā cīņā. Nodibināja personīgos sakarus ar ievērojamākiem sabiedriskiem darbiniekiem un sekmīgi ievadīja apspiesto tautu politisko tuvināšanu. Revolūcija deva lielāku iespēju mūsu nacionālai kustībai. Tomēr tā mūsu tautu un inteliģenci pārsteidza vēl nesagatavotus. Latvju strēlnieku pulki padevās pretnacionālai

lielinieku aģitācijai un līdz ar krievu karaspēka sabrukumu sagatavoja ceļu vācu okupācijai Rīgā, Vidzemē un Latgalē.

Sākās drūmākais laikmets mūsu neatkarības cīņas vēsturē. No vienas puses — Latvija zem vācu okupācijas jūga, no otras — viena tautas daļa ar strēlniekiem lielinieku pusē. Komunisms šai laikā vēl nebija izdzīvojis savu romantisko pievilcības laikmetu un arī tā valdīšanas sekas vēl nevarēja parādīties tik skaidri. Tomēr šai visdrūmākā laikā latvju tautas ticība labākai nākotnei un galīgai uzvarai nav lausta. 1917. gada novembrī Valkā sanāk Latviešu Nacionalā Padome, kas sastādas no visām latvju pilsonisko partiju un sabiedrisku grupu pārstāvjiem. Tā pieņem lēmumu par Latvijas neatkarību un nedalamību. Nacionalās Padomes deklarācija „Visiem latviešiem“ beidzas vārdiem: „Latvieši! Lielais atlaišanas vārds ir atskanējis: pašnoteikšanās tautam! Negaidat vairs citas atlaišanas! Nemāt sev paši, ko vēsture jums dod, un esat gatavi notīrīt savas durvis no svešiem apspiedējiem! Nemāt sev paši šo zemi, kuŗu mūsu tēvi pirkuši ar asins sviedriem, un ceļat tur labāku un taisnīgāku valsti, nekā tā, kuŗa tagad iet bojā.“ Viņi sūta savus pārstāvjus uz Peterpili un ārzemēm aizstāvēt pie Sabiedrotiem latvju nacionalās prasības un atspēkot vācu melus par latviešu vēlēšanos pievienoties Vācijai. Nacionalās Padomes priekšsēdētājs bija V. Zamuels un bez viņa galvenie darbinieki — nelaiķi J. Zālītis un Z. Meierovics, J. Goldmanis, A. Bergs, J. Čakste, J. Seskis, K. Skalbe un daudzi citi vēlākie valsts darbinieki. Tā ir latvju inteliģence, kas vācu karaspēkam okupējot Latvijas lielāko daļu, palika demarkācijas līnijas austrumu resp. Krievijas pusē. Latvju tautas interešu aizstāvēšanai uz Londonu un Parīzi sūta Z. Meierovicu un Stokholmā nodibina preses biroju, kas apgaismo lietas patiesos apstākļus. A. Bergs un J. Čakste ārzemju informēšanai saraksta dažas grāmatas par Latviju un viņas centieniem.

Nacionalai Padomei vajadzēja darboties grūtos apstākļos, jo lielinieki, ieguvuši 1917. gada novembrī

valsts varu, lika daudz un dažādus šķēršļus Padomes darbībai, un tās darbiniekus vajāja. Tai pašā laikā okupētā Latvijā palikušie latviešu politiskie darbinieki un inteliģence pulcējās ap tā saukto „Demokratisko bloku“, kuŗa priekšgalā stāvēja nākošais valsts pirmais ministru prezidents Ķarlis Ulmanis un iekšlietu ministrs Dr. M. Valters. Demokratiskais bloks arī proklamēja Latvijas neatkarību un uzsāka enerģisku idejisku cīņu, cik nu tas grūtos okupācijas apstākļos bija iespējams, pret vācu politiku nodibināt vienotu Baltijas valsti zem ķeizara Vilhelma varas. Demokratiskam blokam vajadzēja izjaukt vācu okupācijas varas nodibinātās fiktīvās sabiedriskās komitejas darbus šai virzienā un izteikt patieso latvju tautas gribu, aizstāvēt savas zemes neatkarību un brīvību. Bloka plašāku darbību vāci traucēja, jo pilsoņiem nebija tiesības pat mainīt dzīves vietas. Tomēr viņa darbinieki smagā okupācijas laikā uzturēja tautas un inteliģences gribu svaigu un aktīvu. Tāpat radās doma apvienot abus radniecīgos latvju tautas pārstāvības organus šai un viņpus demarkācijas līnijas, proti, Nacionālo Padomi un Demokratisko bloku, bet šai laikā to vēl nepanāk. Ciešāki sakari starp abām tautas daļām radās 1918. gada sākumā, kad sakarā ar Brestļitovska miera sarunām starp vāciem un padomju Krieviju, vācu pulki ieņēma arī atlikušo Latvijas teritoriju.

Latvijas valsts neatkarība palika ideja, kuŗu mina kājām vācu iekārotāji. Sabiedroto uzvara pār Vāciju, tai sekojošais pamiers un Vilhelma atteikšanās no troņa 1918. gada novembrī satrieca arī vācu varu Latvijā. Ar Sabiedroto uzvaru kaŗalaukā bija noņemts pēdīgais slogs, kas gulēja uz latvju tautas brīvības centieniem.

Tūlīņ pēc vācu un Sabiedroto pamiera 9. novembrī latvju sabiedrībai uzausa jaunas cerības. Demokratiskais bloks sāk enerģiski darboties. Izvirzas jautājums par visu latvju partiju un grupu apvienošanu, atskaitot lielniekus un vācu piekritējus. Sarunas ilgst divas nedēļas, jo rodas nesaskaņas. Šai laikā republikas jau proklamējušas Polija un arī Igaunija nodibinājusi

valdību. Sarunu gaitā starp Demokratisko bloku un Nacionālo Padomi virsroku ņem K. Ulmaņa un M. Valtera vadītā Demokratiskā bloka piekritēji. Rīgā sastādas jauns Latvijas pārstāvības orgāns — pagaidu parlaments „Tautas Padome“, par kuŗas prezidentu ievēl J. Čaksti. Pagaidu parlaments sastādijās no socialdemokrātiem, latvju pilsoniskām partijām un mazākuma tautībām, kā vāciešiem, žīdiem u. c. Šī proporcija vēlākās Satversmes Sapulces vēlēšanās izrādījās par diezgan laimīgi izvēlētu, jo minētās trīs grupas, atskaitot minoritātes, dabūja apmēram tādu pašu deputātu samēru, kāds tām bija Tautas Padomē.

Tautas Padome izsludināja sevi par Latvijas republikas satversmes varas nesēju un izlaida sekošu paziņojumu:

„Latvijas pilsoņi!

Latvijas Tautas Padome, atzīdama sevi par vienīgo varas nesēju Latvijas valstī, pasludina, ka:

1) Latvija apvienota etnogrāfiskās robežās (Kurzeme, Vidzeme un Latgale), ir patstāvīga, neatkarīga, demokrātiski-republiska valsts, kuŗas satversmi un attiecības pret ārvalstīm noteiks tuvākā nākotnē Satversmes Sapulce, sasaukta uz vispārīgu, abu dzimumu, tiešu, vienlīdzīgu, aizklātu un proporcionālu vēlēšanu tiesību pamata;

2) Latvijas Tautas Padome ir nodibinājusi kā augstāko izpildu varu Latvijā — Latvijas Pagaidu Valdību.

Latvijas Tautas Padome uzaicina Latvijas pilsoņus uzturēt mieru un kārtību un visiem spēkiem pabalstīt Latvijas Pagaidu Valdību viņas grūtajā un atbildīgajā darbā.

Latvijas Pagaidu Valdības
Ministru Prezidents: U l m a ņ s.

Latvijas Tautas Padomes
Priekšsēdētāja biedrs: Z e m g a l s.

Rīgā, 18. novembrī 1918.“

Latvijas republikas proklamēšanas svinīgais akts notika 18. novembrī Nacionalā teatra telpās. Jau ap pulksten 3 pildas Nacionalā teatra priekštelpas ļaudim. Lielajā drūzmā valda svinība. Atveras durvis, klusām plūst ļaužu straume ērtajās telpās. Priekšā stāv skatuve, appuškota zaļumu vitnēm, puķēm, pār kuņām atritinas Latvijas sarkanbaltie karogi. Piepeši pārtrauc klusumu skaļi applausi: pa zāli virzas uz skatuves pusi Tautas Padome ar Ministru prezidentu Karli Ulmani priekšgalā. Tautas Padomes locekļi ieņem pēc frakcijām vietas uz skatuves. Tautas Padomes priekšsēdētāja biedrs Zemgals atklāj Tautas Padomes sēdi un uzaicina sekretaru nolasīt protokolu par Tautas Padomes nodibināšanos. Vārdu dabū Ministru prezidents, kas Pagaidu valdības vārdā pasludina Latvijas demokrātisko republiku par nodibinātu. Visi pieceļas, atskan latvju tautas himna: „Dievs, svētī Latviju!“ Seko vēl runas, apsveikumi, vēl trīs reiz nodzied tautas himnu. Ļaudis lēnām izklīst; pār namiem plivinas Latvijas karogs — Latvijas valsts ir nodibināta.

Partijas, kas sūtīja savus pārstāvjus Tautas Padomē, bez tam vēl vienojās neizdot nekādus svarīgus likumus, kas grozītu zemē socialo iekārtu un attiecības, bet atstāt tos Satversmes Sapulces izšķiršanai. Pagaidu valdībā par iekšlietu ministri iecēla Dr. M. Valteri, par ārlietu — Z. Meierovicu, apsardzības — J. Zālīti, finansu — K. Puriņu, tirdzniecības un rūpniecības — Sp. Paegli, ministru prezidents K. Ulmanis uzņēmās arī apgādības ministra pienākumus, par satiksmes un darba ministri — T. Hermanovski, zemkopības — J. Goldmani, izglītības — K. Kasparsonu, tieslietu — P. Juraševski.

Z. Meierovica darbības panākumi bija redzami: Anglijas valdība jau 11. novembrī atzina Latviju kā de facto pastāvošu valsti. Pagaidu valdība pieprasīja vācu okupācijas varai un Berlīnes valdības pārstāvim A. Vinnigam nodot zemes pārvaldi viņas rokās. Vācu militarās iestādes gan saprata, ka pēc noslēgtā pamiera ar Sabiedrotiem viņu stunda Latvijā ir sītusi, bet tā tomēr vilcinājās nodot zemes pārvaldi Latvijas Pagaidu

valdībai. Uz to viņu skubināja vietējā vācu muižniecība, kas krievu monarhijas laikā bija faktiskā zemes valdiniece. Tā cerēja vēl ar Vācijas valsts militārā spēka palīdzību noturēt politisko varu savās rokās. No

Latvijas pirmais ministru prezidents Kārlis Ulmanis.

otras puses, arī Vācijas socialistiskā valdība nedomāja no Baltijas evakuet savu karaspēku, kā mēr to kategoriski neprasa Sabiedrotie. Tā vācu valsts un vietējās feodalās muižniecības kopējo interešu dēļ okupācijas vara neļāva organizēt Pagaidu valdībai savu nacionālo

armiju, administrāciju un pārvaldi. Bīdamās izsaukt tautas nauda izplūdumu, līdzīgu Polijai, kur vācu kareivjus atbrūvoja un ar varu gandrīz kailus padzina no zemes, vāci atklāti nedrīkstēja uzstāties pret Pagaidu valdību, bet zemes pārvaldes nodošanu visādiem līdzekļiem vilcināja. Šai nolūkā viņi prasīja garantijas par vācu kaŗaspēka un mantas drošību.

Vācu sabotažas sekas bija Krievijas sarkanās armijas iebrukums Latvijā, kas mūsu nacionālo Pagaidu valdību pārsteidza nesagatavotu. Peteris Stučka kopā ar Daniševski un citiem latvju lieliniekiem 1918. gada 19. decembrī Pleskavā izsludināja Latviju par padomju republiku ar proletariāta diktatūras iekārtu. Pirmos Ziemas svētkos lielinieku kaŗaspēks ar latvju strēlniekiem un P. Stučku priekšgalā jau ieņēma Valmieru, jaungada dienā — Cēsis un 3. janvārī 1919. gadā arī Rīgu.

Arī vācu kaŗaspēks neizrādīja ne mazākās pretošanās gribas, vairākās gadījumos tas pabalstīja lieliniekus, nododams tiem kārtībā dzelzsceļa materialus un ieroču krājumus.

Pagaidu valdība nolēma pārcelties uz Jelgavu. Viņai līdzī gāja pāris rotu kaŗavīru, kas sastādījās no brīvprātīgi sanākušiem studentiem un skolēniem, brīvprātīgiem un iesauktiem virsniekiem un instruktoriem no Cēsu rotas. Rīgā bija 3. un 4. janvārī izsludināta mobilizācija, bet to nepaspēja izvest. Vāji apgādāti, pirmie kaŗavīri aizgāja valdībai līdz uz Jelgavu. Tur nonākusi valdība varēja tikai no jauna apstiprināt, ka tā nebīstas grūtumus, jo Jelgavā bija daļa kareivju, kas bij saformējušies frontē Vecmuižas virzienā.

3. janvārī lielinieki ienāca Rīgā. Arī no otras puses tie uzmācās Latvijai un ienāca Kurzemē. Bet no vāciem mums palīga nebīj ko gaidīt. Kādā apspriedē, pašiem vāciem gluži negaidot, kāds no frontes atbraucis majors paziņoja, ka uz tām bandam, kas saucoties par vācu kaŗaspēku, neesot ko uzticēties un pašauties: tās lieliniekiem pretim neturēšoties.

„No otras puses,“ — teica K. Ulmanis savās lekcijās par Latvijas valsts nodibināšanos, — „ļoti savāds bija mūsu valdības stāvoklis. Bez līdzekļiem ar ļoti

maziem spēkiem atro loties Jelgavā, dažreiz bija jālūdzas vācu zaldātu deputātu padome par tādām lietām, kas pieejamas katram pilsonim. Tajā pat laikā Vācijas „draudzība” pret mums sāka jukt. Un valdībai bija jāiegūst vēl viena jauna īpašība vecajām klāt: jāmācas sakost zobus, sakniebt dūres un saņemt to, kas nāk un nekādos apstākļos nezaudēt dūšu un cerību uz rītdienu.

Jelgavā valdība notura vairākas sēdes. Kādā no tām nolemj, ka valdības locekļi var izbraukt, ja to prasa apstākļi. Un tiešām, daži valdības locekļi bija jāizbrauc uz Liepāju, vēlāk uz Kopenhagenu un citur. Par vissvarīgāko no visiem Jelgavas laikmeta notikumiem jāatzīmē kāda sēde, kurā vācu valdības pārstāvis Vinnigs, norādīdams uz kādu vācu doktoru un bankas direktoru no Berlīnes, — prasīja, cik naudas valdībai vajagot un — aizrādīja, ka šis kungs mums varot aizdot simtiem miljonus, nekā no mums par to neprasot. Tikai kādu nieciņu zemes. Mēs atbildējām, ka mēs nevaram šo priekšlikumu pieņemt, jo neesam pilnvaroti no Tautas Padomes. Pēc šīs atbildes trūka pēdējās saites ar Vācijas pārstāvjiem. Un tas tomēr bija labi. Jo vēlāk pierādījās, ka vāci par šo naudas piesolījumu bija gribējuši tiešām „nieciņu” zemes, — tas ir — noņemt uz mūžīgiem laikiem Latvijā 50.000 vācu zaldātus!

Bet Vinniga palīgs — Dr. Burchards Liepājā skaidri un atklāti pasaka, ka tā neesot tā valdība, kādu Vācija iedomājusies un esot atzinusi, cerēdama, ka tā strādās kopā ar vāciem.

Uz Liepāju valdība brauca ar lielām bažām. Te vācu spēks bija visstiprāk jūtams, te vācu okupācijas galvenais atspaida punkts. Tāpēc arī vāci pieprasa, lai visu latviešu kaņaspēku nodotu viņu ziņā, jo cietokšņi varot būt tikai viens kaņaspēka pavēlnieks. Tomēr valdība to nedara un mūsu kaņaspēka pavēlniecību vācu ziņā nenodod. Un vāci sāk baidīt, ka tad tie izvāksoties un aiziešot, kas lieliniekiem tuvojoties var izsaukt stipras bažas. Bet patiesībā vāci tā nedomā.

Tikai lieliniekiem tuvojoties viņu režims paliek arvien stingraks.

Valdībai ir viena doma: turpināt mobilizāciju un atturēt mūsu kaņaspēka daļas no vācu iespaida. Vēlāk valdība nolemj stāties tieši sakaros ar ārzemju valstīm, lai noskaidrotu, kas mums no turienes gaidāms. Lai to izdarītu, uz ārzemēm izbrauc ministru prezidents ar dažiem ministriem. Liepājā paliek Dr. Valters, T. Hermanovskis un Jānis Zālītis.

Kopenhagenā noskaidrojās, ka Eiropa par mūsu jaunām valstīm zin ļoti maz. Vāci bija izklāstījuši melu ziņas, ka visi latvieši esot lielinieki, tāds pat viņu formējama kaņaspēks un valdība. Kopenhagenā nobraukušie ministri nodeva Sabiedroto valstu pārstāvjiem prasību pēc palīdzības Latvijai — pārtikas, ieroču, naudas un kaņaspēka veidā. Pirmā kārtā piepildījās mūsu prasību izpildīšana pārtikas un ieroču izsniegšanā. Tiesa, ieročus neizsniedza daudz, bet viņu bija tomēr tik daudz, ka to dēļ bija vērts par viņiem Liepājā cīnīties. No Kopenhagenas ministri brauca uz Stokholmu, par kuņ stāstīja, ka te citi kaimiņi guvuši labus panākumus organizējot kaņaspēku savas zemes aizstāvēšanai. Stokholmā izrādās, ka tur ir vācu pārstāvji: barons Hāns, Indriķis fon Striks un advokāts Lērumis, kuņ sevi bija nosaukuši par Baltijas delegāciju un atklājuši plašu kaņaspēka vervēšanas biroju ar nosaukumu „Lettland“.

Izrādījās, ka šis birojs darbojas par vācu naudu un vāc kaņaspēku fon Strika „Baltikumam“. Tāpēc uz Pagaidu valdības ministru pieprasījumu zviedru valdība šo biroju slēdza. Tomēr vervēšana nebeidzās. Arī Dānijā radās cilvēki, kas gribēja mums palīdzēt ar kaņaspēku. Tas nu gan neatbrauca, bet tanī laikā šai labai gribai — palīdzēt mums — bija ļoti liels iespaids un nozīme uz citām aprindām. Jo Latvijā vēl bija cilvēki, kas grūtā brīdī palika šaubīgi. Pārējie palika drošsirdīgi, un ziņas par palīdzību no Zviedrijas un Danijas viņus varēja tikai iepriecināt.

No Zviedrijas ierodoties Igaunijā, ministri stājās sakaros ar Igaunijas valdību, kuņa bija ar mieru atļaut

formet mūsu kaŗaspēku igauņu, vēlāk arī no lieliniekiem atsvabinātās Latvijas, teritorijā, nododot šo kaŗaspēku igauņu virspavēlniecībai. Šis darbs veicās sekmīgi, un no tā izauga mūsu varonīgā Ziemeļlatvijas armija, kas veica cīņās lieliniekus un Golca-Niedras-Vankina vācu kaŗavīrus.

Pēc Igaunijas guva panākumus arī Lietuvā. Jau Kopenhagenā bija ievadītas ar Lietavas pārstāvjiem sarunas par Latvijas ārējo aizņēmumu. Kauņā šo aizņēmumu noslēdza. Tas nebija liels un ir jau sen aizmaksāts, bet tam bija ārkārtīgi liela moraliska nozīme. Tā nodibinājās pirmās draudzīgās attiecības ar mūsu kaimiņiem.

Liepajā vācu vara mēģināja visu paturēt savās rokās un par finansiēlu un militāru pabalstu, par piedalīšanos cīņā pret lieliniekiem prasa neizpildamas lietas. Valdības stāvoklis ļoti grūts. Vācu militārā vara Liepajā ar fon der Golcu priekšgalā kavēja Pagaidu valdību un centās visu varu noturēt savās rokās. Fon der Golcs paziņoja, ka latviešu mobilizāciju turpināt neatļaušot un Pagaidu valdībai nenodošot zemes pārvaldi un policiju.

Vāci mēģināja pat gāst Pagaidu valdību, bet Strika sazvērestību laikā atklāja un šo nodomu izjauca. No ārzemēm pārbrauca aizbraukušie ministri. 1919. gada martā Liepajā atbrauca angļi, pēc tam amerikāņu un franču misijas.

3. martā 1919. gadā Latvijas pirmais nacionālais kaŗaspēks pulkveža Kalpaka vadībā pārgāja lielā uzbrukumā pret komunistiem visā Ventas līnijā. Šī diena no tā laika palikusi neizdzēšama vienīgai Latvijas militārā kronikā, bet visā mūsu valsts tapšanas un atbrīvošanas vēsturē. Tā ir mūsu pirmo varoņu piemiņas diena un reizē arī nacionāla svētku diena par godu varoņu nemirstīgiem darbiem.

Mūsu pirmām jaunveidojamās nacionālās armijas daļām bija mazākas sadursmes ar ienaidnieku jau pirms 3. marta. Janvāra mēnesī pie Auces un Skrundas notika pirmās cīņas ar lieliniekiem. Tās vairoja mūsu armijas kaujas spējas un iedzīvotāju

ticību nacionālo spēku panākumiem. Armija auga skaitliski — pieteicās brīvprātīgie, un izsludināja mobilizāciju, kurai bija labi panākumi. Tāšu-Padurē notika jauno kareivju rotu formēšana un apmācība. Kareivju garastāvoklis bija teicams. Līdz ar nacionālās armijas pieņemšanos spēkā varēja nevien atgaiņāties no ienaidnieka uzbrūcējiem, bet jau sākt domāt par uzbrukumu. Tas tomēr nebija iespējams bez vācu kara spēka vadonības piekrišanas, jo latvju pirmās kara spēka daļas bija padotas viņu virskomandai. Vācu interesēs šai laikā nebūt nebija uzsākt enerģisku cīņu pret lieliniekiem. Pirmkārt tādēļ, ka vajadzēja Sabiedroto un Eiropas priekšā moraliski satriekt latvju tautas stāvokli cīņā pret uzbrūcējiem — lieliniekiem. Otrkārt, redzēdami mūsu vājos spēkus pirmā laikā, vāci gribēja izmantot nacionālās Latvijas grūto stāvokli savā labā, kā to bija jau Rīgā ievadījis Vācijas pārstāvis Vinnigs. Viņi centās izspiest pēc iespējas lielākas koncesijas par savu militāro palīdzību. Šīs koncesijas maksimālā, kaut arī, apslēptā prasība bija atsacīšanās no patstāvīgas Latvijas valsts un mūsu zemes politiska saistīšana ar Vāciju. Tas būtu panākams vienīgi tad, ja latvju nacionālās armijas spēki būtu vāji un nespējīgi vest patstāvīgu cīņu pret uzbrūcējiem. Tādēļ arī vācu interesēs nebija iet uzbrukumā pret lieliniekiem, bet mūsu spēki bija par maziem, lai ar tiem vāciem būtu jārēķinās.

Bet arī pašu vācu kara spēka daļas bija ļoti demoralizētas pirmā revolūcijas skurbulī. Tās bieži neklausīja priekšniecības pavēlēm un citādi parādīja sabrukuma zīmes. Šis bija viens no cēloņiem, kas spieda vācus domāt par uzbrukumu, jo armija miera stāvokli ātrāk padodas dezorganizācijai, kā kaujā. Arī mūsu nacionālās armijas vairošanās darīja bažas vācu militāriem un politiskiem vadoniem, jo tie baidījās par sava iespaida zušanu. Redzēdami, ka šķēršļi, ko tie lika mūsu armijas organizēšanā, ir veltīgi, viņi centās paturēt iniciatīvu savās rokās, iesākot uzbrukumu pret lieliniekiem.

Pirmais latvju nacionālais kaŗaspēks bija slikti apbruņots un apgādāts, jo tā apgādāšana arī bija vācu virskomandas rokās. Ka tā maz rūpējās par latvju kareivju apgādāšanu un apbruņošanu, bet pat visādi to apgrūtināja, tas bija saprotams un stāvēja ciešā saskaņā ar visu vācu politiku Latvijā. Arī Sabiedrotie vēl nebija nekā reāla devuši mūsu kaŗaspēka grūtās ciņas sekmēšanai pret lieliniekiem. Vēl nebija Vakarēiropā izklaidēts uzskats, it kā visa latvju tauta ir lielinieki un ka tiem nevar uzticēt ciņu un ieročus pret komunistiem. Tikai ar laiku, gausi, gausi mūsu armijas varoņdarbi tos pārliecināja, ko spēj latvju tauta savas zemes brīvības labā. Tos, kuŗus nespēja pārliecināt nekādi vārdi, pārliecināja pirmo brīvības cinitāju darbi. Tikai tad, redzēdami latvju kaŗavīru drošsirdīgo pašai ziedīgo ciņu, neapgērbtu, neapbruņotu, bet tomēr neuzvaramu, arī Sabiedroto vietējie pārstāvji nāca pie citas atziņas un agrāko šaubu vietā tie izteica vislielāko apbrīnošanu mūsu armijai. Tad arī radās pirmie, kaut arī nelielie reālie pabalsti no viņiem, kuŗi auga tiešā proporcijā mūsu armijas uzvarām.

Latvijas bruņotie spēki, kuŗos ietilpa Neatkarības (virsnieku) rota, Cēsu rota, Atsevišķā studentu rota un jātnieku eskadrons, pulkveža Kalpaka vadībā 3. martā pārgāja uzbrukumā un tai pašā dienā ieņēma Jauno muižu un Gaŗo māju. 5. martā notika lielas kaujas pie Spoles, Tojanu, Gaŗo un Dzirnietu mājām un Graveru muižas virzienā. Dienu vēlāk ieņēma jau Graveru muižu, Skrundu, Varžu muižu un vairākas mājas. Šais ciņās mūsu jaunā armija ieguva arī trofejas. Virzoties uz Saldus ceļu mūsu nodaļas sastapās ar vācu dzelzsdivīzijas daļām, viena otru noturēja par ienaidnieku un sāka apšaudīties. Šis pārpratuma ciņas rezultātā mūsu nacionālā armija pazaudēja savu pirmo varoņīgo vadoni — pulkvedi Kalpaku, studentu rotas vadoni kapit. Grundmani, virsleitnantu Krievu un leitnantu Šrinderi. Tas bija liels zaudējums mūsu topošai armijai. Pulkveža Kalpaka pēdējie vārdi bijuši, lai viņa vietā stājas pulkvedis Balodis, vēlākais Latvijas armijas virspavēlnieks.

Nelaiķa vēlēšanās piepildījās — viņa vietā nāca pulkvedis Balodis. Savā 15. marta pavēlē viņš raksta:

„Uzņemdamies šini grūtā un atbildīgā brīdī, kad pār visu Latviju plosas negaiss, Latviešu Atsevišķā bataljona komandēšanu un, atzīstot nelaīķa pulkveža Kalpaka, no mums visiem iecienītā un iemīļotā kara biedra lielos nopelnus pie bataljona organizēšanas un izveidošanas par nopietnu kaujas vienību, kāds tagad ir par godu visai Latvijai Latviešu atsevišķais bataljons, ceru, ka visi kareivji pabalstīs mani šini nopietnā darbā, uz kuŗu mūs visus vienādi sauc dārgās tēvijas intereses.“

Mūsu armija jaunā vadoņa vadībā turpināja sekmīgu uzbrukumu ienaidniekam un guva panākumus. 10. martā bataljons ieņēma Saldu, 15. martā Remtes muižu un Blidenes pili, 16. martā Jaunpils un pēc veselās dienas kaujas 17. martā Bikstes muižu. 18. martā bataljons pēc nelielām sadursmēm caur Pētermuižu nonāca Bērzmuižā. Vakarā pienāca ziņa, ka vācu landesvērs, kas 15. martā bija ieņēmis Tukumu, savilcis visus savus spēkus un virzoties pa Tukuma-Jelgavas lielceļu straujā uzbrukumā ieņēmis Jelgavu. 20. martā bataljons saņēma no Liepajas papildinājumu divu rotu lielumā un pārformējās par brigādi. 22. martā bija pavēlēts ieņemt Kalnciemu. Pie Sarmu un Bateru mājām brigādes daļas sadūrās ar stipriem ienaidnieka spēkiem. Pretinieks bija ieņēmis atpakaļ Tukumu un izsūtījis lielus spēkus uz Kalnciemu, lai pārgriestu Tukuma-Jelgavas lielceļu un uzbruktu Jelgavai no muguras. Notika nikna mežu kauja, kurai vajadzēja izšķirt visu tālāko kara darbību un Jelgavas likteni, kādēļ arī cīņa no abām pusēm bija sīva. Brigādes karavīri izturēja pretinieka nāvīgo uguni un pēc divi stundām viņus izsita no Notara un Sarmu mājām. Kaujas laikā pienāca ziņa, ka ienaidnieks ieņēmis Tukumu un tuvojas Līvberzei, kādēļ 1. bataljonu nekavējoties nosūtīja uz Slampi un 3. bataljonu uz Līvberzi. Baloža brigāde devās uz priekšu un ieņēma: 1. Neatkarības bataljons — Ķemerus, 2. Cēsu bataljons — Kalnciemu un 3. Atsevišķais

bataljons — Klīves muižu. 2. un 3. bataljons nostiprinājās uz Lielupes labā krasta. Visas brigades daļas bija ieņēmušas minētās vietas pēc stiprām kaujām, jo pretinieks tikai pēc sakaušanas atvilkās. 26. martā 1. bataljons kopā ar vācu bataljonu ieņēma Sloku. Tā bija sasniegta Lielupes līnija, kuņu brigades bataljoni noturēja līdz Rīgas ieņemšanai, atsisdami visus pretinieka uzbrukumus, sevišķi nikni — Slokai.

16. aprīli vācu valsts kaļaspēks kopā ar vietējiem vāciem sacēļas pret Pagaidu valdību un tās darbību uz laiku izbeidz. Jau 13. aprīli Liepājas kaļastā notika pirmās sadursmes starp latviešiem un vācu kaļaspēka daļām. Vācu Pfeffera bataljona kareivji ar ieročiem uzbruka latviešu sargu posteņiem, kuņi apsargāja kādu Strika lietā arestēto vācu virsnieku. 14. aprīli uzbrukumi atkārtojās. 15. aprīli vācu kareivjiem izdevās atbrūņot visus latviešu sargu posteņus un tanī pat dienā Pfeffera kareivji mēģināja uzbrukt Pagaidu valdības kuģim „Saratova“. 16. aprīļa rītā Pfeffera bataljons uzbruka latviešu jaunformējamo spēku štābam, nošāva štāba ziņnesi un arestēja jaunformējamo spēku priekšnieku, kapt. Albertu Baumanī, visus virsniekus un 700 kareivjus. Tanī pat dienā Liepājā ieradās arī landesvēra triecienu bataljons Hansa Manteifela vadībā. Pēc pusdienas vācu kaļaspēka daļas un triecienu bataljons Liepājā uz ielām izstādīja ložmetejiem bruņotus posteņus un sāka ieņemt valdības iestāžu ēkas. Ministru prezidentam Ulmanim un vienam no ministriem izdevās atrast patvērsmi Anglijas misijā, divi ministri pārgāja uz kuģi „Saratovu“, kuņi apsargāja Anglijas kaļakuģi. Pārējos ministrus, kuņi tanī laikā atradās Liepājā, un dažus augstākos ierēdņus arestēja. Bez tam bija uzdots aizturēt Liepājas pilsētas komandantu un vēl citas personas. Pēc lielām grūtībām vāciem izdodas nodibināt „Latvijas valdību“ ar Andrievu Niedru priekšgalā, kuš faktiski ir tikai maska vācu militārai varai. Valsts nodevībā vēl piedalās Dr. Vankins kā „kaļas ministrs“, Kupčs, Borkovskis un citi. Arī Sabiedrotie iejaucās un prasīja no Vācijas, lai tā sodītu Golcu kā vainīgu Pagaidu valdības

gāšanā, lai ļautu Ulmanim atgriesties pie varas un lai noliktu Vācijas kara spēku Pagaidu valdības rīcībā. Vācija atbildēja, ka Golcam neesot nekādas daļas Ulmaņa gāšanā, Pagaidu valdības atgriešanās pie varas esot Latvijas iekšējā lieta, bet savu kara spēku Vācija nevarot nodot tādas valsts rīcībā, kuŗa vēl nemaz neesot par tiesisku valsti atzīta. Ja Sabiedrotie pastāvot uz savām prasībām, tad Vācijai neatliekot nekas cits, kā atsaukt savu kara spēku no Latvijas. Tā Golca-Ulmaņa konflikts izvērtās par Vācijas konfliktu ar Sabiedrotiem.

Par spīti vācu izaicinājumiem, Pagaidu valdībai uzticīgais latvju kara spēks palika nogaidīšanas stāvoklī un nepadevās vācu provokācijai. Vācieši vairākkārt piedāvāja pulkvedim Balodim viņu dibināmā kara direktoriņā locekļa un vēlāk prezidenta vietu, ko pulkvedis Balodis kategoriski noraidīja, paziņodams, ka latvju armija atzīst tikai Tautas Padomi un viņas izvēlēto valdību. Ja tas aktīvi uzstātos pret savērniekiem, pēdējo pārsvars viņu iznīcinātu. Vajadzēja pacietīgi nogaidīt izdevīgākus apstākļus un momentu.

Kad Pagaidu valdība bija gāsta, vāciešiem vairs nekas nebija pretīm Rīgas atsvabīnāšanai. 21. maijā ritā iesākās uzbrukums Rīgai. Pēc iepriekšējā plāna bija paredzēts, ka uz Rīgu latvju un baltvācu daļas ies jauktās kolonās kopīgi, bet nonākot pie Dzirnu mājām pienāca majora Fletchera virsštābā pavēle, kuŗa uz Rīgu pa Rīgas-Kalnciema ceļu sūtīja vienīgi vācu landesvēra daļas, turpretīm latvju daļām bija jāvirzās uz Pinķiem. Slokā palikušais 2. Cēsu bataljons kapteiņa Puriņa vadībā iesāka atspiest Bolderājas virzienā 1. Daugavgrīvas latvju strēlnieku pulku. Atkāpjoties pēdējam pie Pinķiem iznāca nikna cīņa ar tur pienākušo pārējo pulkveža Baloža kaŗaspēku. Rīgu ieņēma 22. maijā un izdzina komunistisko „Latvijas Padomju valdību” ar P. Stučku un J. Daniševski priekšgalā. Jau pēc Jelgavas krišanas padomju valdības kaŗa vadoni atzina Rīgas un Vidzemes sarkanās armijas stāvokli par ļoti kritisku un ieteica to labprātīgi atvirzīt uz

izdevīgākām pozīcijām. Komunistu varas vīri tam nepiekrita un nolēma turēties līdz beidzamam.

Sarkanās armijas stāvoklis bija katastrofisks, jo bez latvju un vācu kara spēka, kas ieņēma Zemgali un Rīgu, Vidzemes ziemeļos enerģiski darbojās Ziemeļlatvijas armija. Šī kara spēka organizēšana sākās jau 1919. gada janvarī un februārī, kad uz Igaunijas virspavēlnieka vēlēšanos pulkvedis Jansons un kapitans Zemitans Igaunijā sāka formēt latviešu apsardzības rotas. No visiem mobilizētiem latviešiem Terbatā saformēja 1. latviešu bataljonu — Valmieras bataljonu. Ap 20. martu bija saformēti jau 2 latvju bataljonu liels Valmieras pulks, ap 1200 vīru. No Reveles tad pat Terbatā atbrauca ģenerālštaba pulkvedis V. Ozols. Pulkvedis Jansons bija pratis apvienot ap sevi virsniekus, ievest viņu vidū priekšzīmīgu disciplīnu, kuŗa izplatījās arī uz visiem kareivjiem. Kaut gan ļoti īrūcīgi apgādāts un apmācīts, pulks bij pilnīgi kaujas spējīgs. Pulkā bija inteligenti, zemnieki, strādnieki, skolnieki. Pulkvedis Jansons viņos iepotēja pārliecību par Latvijas glābšanas iespēju.

Valkas latviešu sabiedrība sāka enerģiski strādāt. Nodibinājās Valkas sabiedrisko organizāciju padome no apm. 17 organizācijām, kuŗā iegāja pagastu, nam-saimnieku, inteligences u. c. pārstāvji. No padomes ievērojamākiem darbiniekiem minami Fr. Libiets, skol. Gulbis, Stiprais un citi. Ierikoja Sarkanā Krusta lazareti. No Liepājas ieradās Pagaidu valdības pārstāvis, inžen. Gailits ar vairākiem palīgiem, kā piem.. ar Tautas Padomes locekli Nonāci, kapt. Vankīnu, agr. Gulbi, ekon. Petersonu.

26. martā pulks izbrauca no Tērbatas ar uzdevumu kopā ar igauņu bruņotiem vilcieniem uzbrukt Valkas — Aluksnes virzienā. Pirmais uzbrukums bij ļoti izdevīgs un lielinieki atkāpās līdz Aluksnei. Tas sacēla lielinieku pusē lielu uztraukumu un viņi pielika visas pūles, lai noturētu savās rokās Aluksnes — Vecgulbenes — Stukmaņu dzelzceļa līniju. Viņi sakoncentrēja pret valmieriešiem 8 pulkus ar stipru artileriju un lielu skaitu ložmetēju. Lielā aukstumā notika

niknas kaujas Aluksnes un Gaujas mežos starp nelielu saujiņu valmieriešu un desmitkārtīgi lielāku ienaidnieku, kas vilkās līdz aprīļa vidum. Še norūdījās valmierieši un dzima Ziemeļlatvijas armija. Pulkv. Jansons bija šīs grupas (3 br. vilc., 6 rez. rotas, kuņģa bija arī igauņu daļas) pavēlnieks un plkv.-leitn. Ozols štaba priekšnieks.

Aprīļa sākumā kapt. Zemitānu paaugstināja par pulkvedi un iecēla par Ziemeļlatvijas karaspēka virspavēlnieku. 22. aprīlī Valkā sāka iznākt O. Nonāča redakcijā slavenais laikraksts „Tautas Balss“, kas ietureja ļoti nacionālu virzienu un ieņēma arī noteiktu stāvokli pret dažu labu igauņu nepareizu soli, to dūšīgi atspēkodams. „Tautas Balsij“ ir lieli nopelni Ziemeļlatvijas atbrīvošanas lietā, jo laikraksts, iziedams 20,000 eksemplāros, darīja milzīgu iespaidu uz tautu.

Kad Valmieras pulks aizgāja no Tērbatas uz pozīcijām, pulkv. Jansons atstāja tur kadru otram pulkam, par kuņģu komandieri iecēla pulkv. Berķi. Valmieras pulks nostājās pozīcijās uz Melupes krastiem, aizsargājams Valku Aluksnes virzienā no lieliniekiem. Tērbatā un Valkā formēja palīga pulkus. Saformējās brigades štabs, intendantura, lazaretis, kuņģu gūstekņu lēģeris u. t. t. Izveda vēl reiz plašu mobilizāciju visā Igaunijā un Ziemeļlatvijā. Septiņos no lieliniekiem atsvabinātos pagastos izveda rekvizīcijas, kur no katrām mājām ņēma pa vienai apģērba kārtai un ap 3—5000 rbļ. naudā. Armijas apgādība ar to no Igaunijas pamazām pārgāja pašu latviešu rokās.

Pirmais Valmieras pulks stāvēja uz Melupes krastiem pret Aluksni-Ogri, otrais — Cēsu pulks, steigda beigt Tērbatā formēšanos un apmācību. Trešais — partizāņu pulks sāka formēties Tērbatā. Pirmais atsevišķais latviešu jātnieku eskadrons formējās Valkā. Pirmā Valmieras batareja jau aprīļa sākumā saformējās kapt. Dannberga vadībā un kopā ar Valmieras pulku aizstāvēja Melupes pozīcijas. Starp latvju virsniekiem un kareivjiem bija labs procents ievērojamu artileristu, un tādēļ arī nebija grūti aprīļa vidū saformēt otru vieglu lauku batareju no angļu 18 mārč. lielgabaliem.

Visi latviešu spēki Ziemeļlatvijā skaitījās ap 3000 vīru. Nebija gadījuma, kad kareivji būtu pārgājuši lielinieku pusē, bet gan otrādi — no lielinieku pulkiem stiprā mērā sāka attīstīties pārbēgšana pie Ziemeļlatvijas kaļaspēka. Lielinieku stāvoklis kļuva grūtāks un viņu kaļaspēkā, kuŗā bij labs procents Ziemeļlatvijai simpatizejošo virsnieku un kareivju, radās pēdējiem labvēlīga noskaņa. Bija vairākas lielinieku kaļaspēka daļas, kuŗas pirmā izdevīgā gadījumā pārietu Ziemeļlatvijas pusē, vai izvairītos no cīņas. Bija lielas cerības, ka ģeneralkaujā lielinieki zaudēs cīņu. Tomēr šai laikā, aprīļa beigās, lielinieki izdarīja pēdējos uzbrukuma mēģinājumus Valkai un Rūjienai. Pēdējo viņiem izdevās arī uz laiku ieņemt, tādēļ ka dažas igauņu rotas pārgāja lielinieku pusē. Bet pie Valkas viņi cīņu zaudēja. Aprīļa beigās II. Cēsu un Partizaņu pulks sakoncentrējās Rūjienā, lai sagatavotos uzbrukumam Valmierai un Cēsim. Bija nodomāts Valmieras pulku Melupes pozīcijās sagatavot uzbrukumam Aluksnes — Vecgulbenes — Stukmaņu virzienā, kas nogrieztu Rīgas lieliniekus no Krievijas.

Uzbrukums iesākās ap 20. maiju, t. i. tanī pašā laikā, kad Latvijas dienvidus kaļaspēka grupa pulkveža Baloža vadībā pārgāja uzbrukumā Rīgai. Igauni pārņēma lielinieku fronti pie Mazsalaces un ar dažiem starpgadījumiem ieņēma Ozolu staciju. Ziemeļlatvijas Partizaņu pulku kapit. Aparnieka vadībā, naktī no 26. uz 27. maiju pārcēla caur lielinieku fronti lielinieku aizmugurē, ar uzdevumu uzbrukt un ieņemt Cēsi. Šai pašā laikā pulkveža Jansona grupa kopā ar igauņiem ieņēma Aluksni. Partizāņi ieņēma Cēsi 30. maijā, saceldami paniku visā lielinieku armijā. Paniku vēl vairāk palielināja Vecgulbenes ieņemšana, ko panāca valmierieši 29. maijā, tā nogriezdami lieliniekiem atkāpšanās galvenos ceļus uz Krieviju. Valmierieši steidzīgi turpināja uzbrukumu Lubanes un Stukmaņu virzienā. Šī uzbrukuma gaita bija tik pārsteidzoša, ka izsauca galīgu paniku lielinieku armijā. Mūsu uzbrukumu panākumus stiprā mērā sekmēja arī tā saucamās „zaļo“ organizācijas Veckalniņa un citu

vadībā, kas ar valmieriešiem strādāja pilnā saskaņā. Spriežot pēc lielā gūstekņu skaita, ložmetēju, lielgabalu un materialās daļas atstāšanu mūsu rokās, varēja teikt, ka lielinieki ir noteikti sakauti. No viņu pulkiem tikai dažiem simtiem izdevās pāriet pāri Vecgulbenes-Stukmaņu līnijai. Līdz ar Cēsu un Stukmaņu ieņemšanu Ziemeļlatvija bija pilnīgi atbrīvota no lieliniekiem. Lai nenovilcinātu laiku, visa Ziemeļlatvijas kaŗaspēka grupa, kas atradās Cēsis un apkārtnē, dabūja rīkojumu nekavējoties trijos virzienos virzīties palīgā valmieriešiem, lai ieņemtu Daugavpili un Rēzekni, un tā atbrīvotu Latgali. Partizāņu pulks un viena kolona no Cēsu pulka 1. jūnijā aizgāja no Cēsim augšā minētos virzienos. Trešai kolonai, pulkveža Berķa vadībā bija jāiziet no Cēsim Stukmaņu virzienā 2. jūnijā. Īsi pirms trešās kolonas iziešanas no Cēsim notika starpgadījums, kam ārkārtīgi liela nozīme Ziemeļlatvijas, kā arī visas Latvijas, vēsturē. Kāda vācu Freikorpusa kolona rotmistra fon Radena vadībā ar vācu bruņoto vilcienu bija ieradusies Ieriķos. Dabūja arī zināt par viņa nodomu ieņemt Cēsis. Turklāt pienāca noteiktas ziņas par vāciešu virspavēlniecības (Oberkomando) plašo planu iziet ziemeļlatviešiem un igauņiem aizmugurē, sarīkot grandiozu puču, pilnīgi likvidējot katru Igaunijas un Latvijas patstāvību. Nobrieda visai svarīgs moments, kas prasīja ļoti lielu apķēribu un ātru rīcību. Cēsu pulka kolonu, kas vēl atradās Cēsis, aizturēja, lai tā būtu gatava, ja vācieši spertu kādus aktīvus soļus.

2. jūnija vakarā fon Radens no Ieriķiem paziņoja Ziemeļlatvijas štābam, ka viņam no vācu oberkomandas esot pavēlēts ar kolonu ierasties Cēsis un lūdza tam piekrišanu. Ziemeļlatvijas armijas vadība atbildēja, ka Cēsis jau ieņēmušas Latvijas un Igaunijas (kaut gan igauņi vēl nebija paspējuši atnākt uz Cēsim) apvienotā nacionalā kaŗaspēka daļas, ka lielinieku kaŗaspēks ir jau izdzīts no visas Ziemeļlatvijas, tā tad nekādas palīdzības no vācu puses Cēsis nav vajadzīgs, un ka Ziemeļlatvijas galvenie kaŗaspēki steidzošā kārtā jau izvirzīti pret Daugavpili un Rēzekni, un ka būtu ļoti

vēlams, lai vācieši, ja viņi nodomājuši kaņot pret lielniekiem tāpat kā Ziemeļlatvija, apturētu savu virziņanos uz Cēsu pusi un pagrieztu visas savas kolonas pret Daugavpili. Bez tam fon Radenam paziņoja, ka Ziemeļlatvijas virspavēlniecība netur par iespējamu vest sarunas ar kuņu katru atsevišķu kaņaspēka daļu un ieteic vācu virspavēlniecībai stāties sarunās ar Igaunijas un Ziemeļlatvijas virspavēlniecību. 2. jūnija vakarā fon Radens patvarīgi ieradās Cēsis. No Ziemeļlatvijas kaņaspēka vadonību un vācu sarunām noskaidrojās, ka fon der Golca štābs devis pavēli visiem landesvēra un freikorpus'a spēkiem četrās kolonās neiet vis pret lielniekiem, ar kuņiem pulkv. Jansons 60 kilometru gaņā frontē pie Stukmaņiem un Lubanes ezera sīvi cīņjās, un kuņam palīdzība bij ārkārtīgi nepieciešama, bet gluži pretēji, iziet Ziemeļlatvijas un Igaunijas armiju aizmugurē. Pārējie fon der Golca spēki, starp tiem dzelzdivizija, bij atstāti Rīgā un Kurzemē. Uz Ziemeļlatvijas kaņā vadonības kategorisko uzstāšanos, ka vāciešiem Cēsis nav ko meklēt, un ka lietos ieročus, ja vācieši uz to pastāvētu, Radens ar savu vilcienu atstāja Cēsis. Uz viņu lielu iespaidu atstāja igauņu bruņotais vilciens, kas taisni sarunu laikā bij ieradies latviešiem palīgā. Ap Cēsim Rīgas virzienā izstādīja stipras sargu daļas. 3. jūnijā ap plkst. 11 dienā, ignorējot Ziemeļlatvijas bridinājumu, no Straupes puses Cēsis ielauzās barons Manteifels ar savu kolonu (divi stipri jātnieku eskadroni, kājnieku daļas un artilerija ar daudz ložmetējiem). Manteifels kategoriski paziņoja, ka viņam esot pavēlēts apmesties ar štābu Cēsis un ka viņš to arī darot. Paredzot šo gadījumu, pulkv. Berķim jau iepriekš bija dots rīkojums gatavoties kaujai. Pulkv. Berķis sāka kārtot savus spēkus un ielenca vāciešus, ieņēmot galvenās ielas un izejas no Cēsim. Vācieši to redzēdami nobijās un steigā aizbēga no Cēsim un ieņēma Karļa muižu, kur palika pa nakti no 3. uz 4. jūniju. Bija skaidrs, ka cīņa ar vāciešiem neizbēgama. Stāvoklis bija kritisks: še bij jāizšķīņas patstāvīgās Latvijas un Igaunijas liktenim.

Pēc tam, kad Manteifels atstāja Cēsis, nevarēja būt šaubu, ka vācieši bija ievākuši ziņas par latviešu skaitlisko spēku niecīgumu Cēsis. Vāci bija domājuši izmantot šo apstākli un 5. jūnijā uzstādīja ultimatu atstāt Cēsis. Ziemeļlatvijas armijai nekas cits neatlika, kā rīkoties kaujai. Pulkv. Berķa kaņaspēka daļām bija pavēlēts ieņemt Cēsu dienvidus priekšpilsētas daļu, izvirzoties pāris kilometru tālāk uz dienvidiem, un ieņemt fronti starp Gauju un dzelzceļu. Igaunī palīdzēja latviešiem ar saviem bruņotiem vilcieniem, kuņiem bij uzdots apsargāt Cēsis no austrumiem. 6. jūnija agrā rītā vācieši stipras artilērijas pabalstīti, ap 2,500 vīru (pret mūsu 400 vīriem) pārgāja uzbrukumā. Cēsu pulks bija bez ložmetējiem un bez artilērijas. Igaunū bruņoto vilcienu lielgabali varēja diezgan vāji pabalstīt mūsu kājniekus. Tomēr visu dienu cēsīnieki noturējās, lai gan katrs vācu kareivis bij netik vien apbruņots, bet pārbruņots dažādiem kaujas līdzekļiem. 6. jūnija vakarā cēsīnieki sāka atstāt Cēsis, ieņemot pozīciju uz Skunas upītes labā krasta, ziemeļrītos no Cēsim. Vācieši ieņēma Cēsis. Uz Sabiedroto misiju spiediena noslēdza ieroču pamieru un 10. jūnijā ievadīja sarunas. Latviešu un igauņu prasības pamiera sarunās bija, lai landesvērs atvelk savus pulkus uz Siguldas-Nītaures-Jaungulbenes līnijas un ar to atsvabina Vecgulbenes dzelzceļa līniju. Vācieši prasīja, lai igauņu pulki atvilktos līdz Igaunijas etnografiskai robežai, t. i. Ainažu-Salaces-Rūjienas-Valkas-Jaunrozēs-Aluksnes līnijai, un lai Igaunijas virspavēlniecībā esošos latviešu pulkus nodod landesvēra rīcībā. Igaunijas pilnvarotais atteicās pieņemt vācu noteikumus, tāpat arī vācieši pretējās puses. „Ziemeļlatviju, kuņ mēs ar savām asinīm esam iztīrijuši, mēs varam nodot tikai mums draudzīgiem latviešiem, bet ne landesvēram,“ teica igauņi. Nākošās sarunās 13. jūnijā landesvēra virspavēlnieks majors Flechers izteicās, ka viņš nav padots fon der Golca virsvadībai, savus pulkus neatvilksot un lūdza atļauju aizbraukt uz Rīgu, lai šai lietā sazinātos ar savu „valdību“ (Niedras). Pamieru pagariņāja līdz instrukciju pienākšanai no angļu ģenerāļa Gouva.

Pēdējās gaidīja ap 20. jūniju. Uz tālākām sarunām vāci vairs nemaz neatnāca un cīņa iedegās no jauna. No 6. līdz 22. jūnijam, kā Igaunijas, tā arī Ziemeļlatvijas armijā gāja rosīga darbība kaņaspēka koncentrēšanā, mobilizēšanā un apmācīšanā. Šai laikā starp vācu armijas vadonību, no vienas puses, un Igaunijas-Ziemeļlatvijas virsvadonībām, no otras puses, ar Sabiedroto līdzdarbību turpināja diplomatiskas sarunas, kuŗu faktiskais mērķis kā fon der Golcam, tā latviešiem un igauņiem, bij novilcināt laiku, lai sagrupētu savus spēkus izšķīrošai kaujai.

Fon der Golcs pārgāja pret mums uzbrukumā 20. jūnijā. Šis uzbrukums bij vērsts galvenā kārtā Limbažu un Straupes virzienos, kur stāvēja 9. igauņu pulks un tikko saorganizētā latvju partizāņu un komandanturas daļas. Virzienā pret Limbažiem vāciešus atsita. Tāpat vāciešus atsita no Straupes, kur vienu eskadronu, kas sastāvēja tikai no Baltijas baroniem, pilnīgi iznīcināja mūsu ložmetēju uguns.

Tomēr varēja spriest, ka vācu uzbrukumi Limbažu un Straupes virzienos ir tikai demonstrācijas. Tādēļ mūsu galvenie spēki nostājās pret Cēsim. Tur stāvēja 6. igauņu pulks uz labā Gaujas krasta. Centrā uz labā Raunas upītes krasta stāvēja 2. Cēsu Ziemeļlatvijas pulks, kas bija saņēmis papildinājumus, ložmetējus un divas batarejas. Pa kreisi no Cēsu pulka stāvēja 3. igauņu pulks.

21. jūnijā vācieši pārgāja izšķīrošā uzbrukumā pret mūsu Cēsu pulku. Pirmo un otro uzbrukumu Cēsu pulks atsita ar lieliem zaudējumiem vāciešu pusē. Ap pusdienas laiku vācieši sakoncentrēja savus labākos spēkus, un dēļ ļoti kalnainā un mežainā apgabala, kas liedza mums attīstīt vajadzīgo šauteņu un ložmetēju uguni, vāciešiem izdevās pārraut mūsu fronti. Vācieši tūlīņ savu panākumu izmantoja, pārsviezdami mūsu aizmugurē stipras kājnieku, jātnieku un pat artilērijas daļas. Vācieši sāka apiet Cēsu pulku no muguras. Tai pašā laikā viņiem izdevās izvīzīties pret Valmieru līdz Mūrmuižai. Mūsu stāvoklis bij kritisks. Cēsu pulka komandiers, pulkvedis Berķis, nolēma nekādā ziņā

neatkāpties, kaut gan viņa štābu no muguras puses jau apšaudīja ložmetējiem. Gadījumā, ja vāciešiem izdotos ieņemt Valmieru, Cēsu pulks savukārt virzītos vāciešu aizmugurē caur Cēsim uz Rīgu. Naktī no 21. uz 22. juniju izdevās vāciešus pilnīgi sakaut. Uz vietu, kur vācieši pārrāva mūsu fronti, visu 21. juniju naktī sūtīja uzbrukumā mūsu kaņaspēka daļas, kuņas tādā kārtā tieši apdraudēja satiksmi starp vāciešiem, kas pa šauro spraugu bija izgājuši mūsu aizmugurē, ar tām vācu kaņaspēka daļām, kuņas atradās pie Cēsim. Galu galā izdevās šo spraugu ņemt zem mūsu ložmetēju uguns no divām pusēm: no Cēsu pulka un 3. igauņu pulka puses. Še saņēma vienu vācu batareju, ap kuņu notika visai sīvas cīņas; vairāk reizes šī batareja gāja no rokas rokā, līdz beidzot palika mums. Līdz ar to izdevās iebrukušos vāciešus mūsu aizmugurē ielenkt no visām pusēm. Tas sacēla viņos neapraķstamu paniku. Pilnīgi pazaudējuši galvas, viņi metās bēgt caur to pašu spraugu atpakaļ, pa kuņu tie bija ienākuši. Bet tai momentā šī sprauga bija zem mūsu artilērijas un ložmetēju uguns. Bēgošie vācieši, galvenām kārtām, landvērīsti un freikorpūristi, tur atstāja savus kritušos kaudzēm. Tas notika ap plkst. astoņiem 22. jūnija rītā. Līdz ar to visa armija pārgāja uzbrukumā un kauju mēs spīdoši izšķīrām. Cik liela panika valdīja vāciešos, to liecina fakts, ka tai pašā 22. jūnijā Cēsu pulka priekšdaļas nogāja 50 kilometru, vajādamas vāciešus. Pats no sevis saprotams, ka tā nebija iešana, bet vārda pilnā nozīmē — skriešana. Vācieši meta zemē ne tikai ieročus, bet arī apģērbus un zābakus. Mēs ieguvām daudz lielgabalu, ložmetēju, šauteņu, automobiļu, veselus vilcienus, apģērbus u. t. t. Bet galvenais, Ziemeļlatvijas un visas Latvijas un Igaunijas liktenis bija izšķirts. „Septiņi gadu simteņi klanās jūsu priekšā“ — rakstīja uzvarētājiem patriotiskais dzejnieks Ed. Virza. Vācieši bija dabūjuši tādu triecienu, ka mūsu kaņa vadonībai nebija vairs šaubu, ka attīstot enerģisku ienaidnieka vajāšanu līdz Rīgai un Jelgavai, no vienas puses, un no Stukmaņiem pāri

Daugavai uz Liepaju, no otras puses, mums izdosies vāciešus galīgi izdzīt no Latvijas un tanī pašā laikā noturēties arī lielinieku frontē. Šīnī laikā starp vācu kara vadonību un Latvijas Pagaidu valdību zem Sabiedroto spiediena noslēdza pamieru, pēc kā vāciešiem bija jāatstāj Rīga un tādā kārtā šis plāns izjuka.

II.

Ar Cēsu kaujas uzvaru bija izšķirts nevien Rīgas, bet arī visas Latvijas liktenis. Sevišķi tādēļ, ka šis notikums sakrita vienā laikā ar Versaļas miera līguma parakstīšanu, un Vācijas aktīvai politikai pret Sabiedroto gribu Austrumos bija viltas robežas. Jau 23. junijā Vācijas karaspēks bija spiests izpildīt Sabiedroto ultimatu un atstāja Liepāju. Tā vietā pilsētā ienāca A. Līvena kareivji ar Krievijas karogiem. Uz šo izaicinājumu Pagaidu valdība atbildēja ar prasību par krievu karogu noņemšanu un latvju karaspēka nodaļu pārceļšanu uz Liepāju. Pēc pāris dienām Liepajā ieradās Sabiedroto kara misijas priekšnieks Baltijas valstīs, mums ļoti draudzīgais angļu generalis Gouvs un paziņoja Sabiedroto lēmumu par Pagaidu valdības darbības atjaunošanu. Niedras avantūrai pēc Ziemeļlatvijas armijas uzvarām bija darīts gals, Generalis Gouvs izlaida Liepājā 27. junijā sekošu paziņojumu:

„Sakarā ar uzvarētāju Sabiedroto valstu pavēli, vācieši atstāja Liepāju. Kā Sabiedroto nodibinātas kara misijas priekšnieks Baltijas valstīs, ieceļu par pilsētas pagaidu priekšnieku pulkvedi Kaņepu un līdz ar šo dodu ziņojumu nekavējoties pārvest no Rēveles kārtības uzturēšanai stipru nodaļu no pulkveža Z e m i t a n a karaspēka. Ar Sabiedroto valstu palīdzību agrākā valdība stājās darbā; pārveidotais kabinets aizstāvēs visus Latvijas iedzīvotājus. Zemes drošības un jaunaš labklājības labā uzaicinu Liepājas pilsoņus uzturēt mieru un kārtību.“

Tās pašas dienas vakarā Pagaidu valdība ar ministru prezidentu Kārli Ulmani priekšgalā nokāpa no

kuģa „Saratova“ Liepājā. Ministru kabinetu jūsmīgi apsveica visi Liepājas pilsoņi, skolu jaunatne apbēra valdības locekļus puķēm. Valsts un Sabiedroto himnu skaņām atskanot, ļaužu bari līdz vēlai naktij sumināja valdību. Pagaidu valdība nolēma dažas dienas palikt Liepājā, jo šai laikā pie Juglas un Mīlgrāvja vēl norisinājās cīņas starp vāciem un Ziemeļlatvijas armiju. Vairāki lielgabalu lādiņi pat krita pilsētā.

Strazdmuižas 3. jūlija pamiera līgums noteica, ka:

1) 3. jūlijā, plkst. 12. dienā jāpārtrauc kaujas darbība uz sauszemes, jūras un gaisā.

2) Visam vācu kaņaspēkam visdrīzākā laikā jāatstāj Latvijas robežas. Sakarā ar miera līgumu, vācu kaņaspēks Latvijā pārtrauc visus uzbrukuma darbus, izņemot kaujas darbību pret padomju Krievijas republikas spēkiem.

3) Vācu kaņaspēkam bez kavēšanās jāatstāj Rīga un viņas apkārtni, pie kam izvākšanās jānobeidz 5. jūlijā līdz plkst. 6 vakarā, izņemot atsevišķos štaba virsniekus, kuņi varēs uzraudzīt vācu kara piederumu izvākšanu.

4) Viens no Sabiedroto virsniekiem Rīgā uzraudzīs vācu krājumu izvešanu.

5) Landesvēram tūliņ jāatstāj Rīga un viņas apkārtni un jāaiziet pār Daugavu. Šī izvākšanās jāizdara līdz 5. jūlijam, plkst. 6 vakarā. Turpmākais landesvēra liktenis nosakams saskaņā ar pamiera līguma § 9.

6) Igauņu kaņaspēks nenāk pāri fronteī, kuņi tas ieņēma 3. jūlijā, plkst. 3 no rīta.

7) Vācieši nedrīkst traucēt satiksmi starp Rīgu un Liepāju pa zemes- un dzelzceļiem un pa telegrafu.

8) Sabiedroto gubernators pagaidam uzņemas Rīgas pārvaldi un darbojas kopīgi ar latviešu valdību.

9) Sīkāki noteikumi izstrādājami Sabiedroto kaņ misijas priekštāvju vadībā.

Angļu pulkvedis Talents tai pašā dienā ģenerāļa Gouva uzdevumā paziņoja, ka noslēgts pamiers starp igauņu un latviešu militāro priekštāvniecību, no vienas puses, un Vācijas dzelzdivīziju un Baltijas zemes sargiem, no otras puses; ka Ulmaņa valdību Sa-

biedrotie atzinuši, bet tā nolikusi savas pilnvaras, lai tūlīn sastādītu jaunās priekšstāvniecības kabinetu. Lidz jaunas valdības nodibināšanai Rīgas civilgubernatora pienākumus uzņēmsoties Anglijas pilnvarotais pulkvedis Talents, bet militargubernatora pienākumus Amerikas pilnvarotais pulkvedis Davlejs. Apcietināto nāves sodu izpildīšanu apturēšot. Pēdējais bija vajadzīgs, lai aprobežotu vācu varmācības, jo vāci apšāva simtiem pilnīgi nevainīgu cilvēku, katru latvieti apsūdzot par „lielinieku“.

Latvju politiskās partijas, kuŗas reprezentētas Tautas Padomē, 5. jūlijā ar delegāciju uz fronti nosūtīja pateicības adresi Igaunijas Satversmes Sapulcei par igauņu tautas lieliem nopelniem kopējā ienaidnieka satriekšanā.

6. jūlijā Rīgā ienāca uzvarētāji — Ziemeļlatvijas karaspēka latvju daļas, kuŗus iedzīvotāji saņēma ar gaviļēm. Viņu sabiedrotiem — igauņiem, pēc pamiera līguma noteikumiem, nebija tiesības ienākt pilsētā. Še atklājās vācu nodarītās masu slepkavības un laupīšanas, kas šausmīgo apmēru ziņā pilnīgi līdzinājās lielinieku teroram, kas valdīja Rīgā un Latvijā padomju varas piecu mēnešu laikā.

8. jūlijā ar vēsturisko kuģi „Saratova“ Rīgā iebrāuca arī Pagaidu valdības ministru kabinets. Tā ceļš no ostas lidz valdības ēkai Valdemara ielā bija nepārtraukta ovāciju un ziedu jūŗa. Tauta svinēja savas galvas pilsētas atsvabināšanas svētkus.

Pagaidu valdības pirmais darbs pēc atgriešanās Rīgā bija rūpes par abu armiju daļu — dienvidnieku pulkveŗa J. Baloŗa un ziemeļnieku pulkveŗa Zemīтана vadībā — apvienošanu. Par apvienotā karaspēka virspavēlnieku 10. jūlijā iecēla ģenerāli Simansonu. Šai laikā notika intensīvas sarunas par jaunā kabineta sastādīšanu.

13. jūlijā 1919. gadā atklāja otro kārtējo Tautas Padomes sesiju. Pagaidu valdība iesniedza paziņojumu par savu atkāpšanos. Tai pašā dienā Tautas Padome uzdeva sastādīt jauno ministru kabinetu atkal Kārlim Ulmanim. Pēc īsa sēdes pārtraukuma ministru

prezidents K. Ulmanis paziņoja jaunās valdības sastāvu. Tas bija:

Ministru prezidents, zemkopības un apgādības ministrs — K. Ulmanis, ārlietu ministrs — Z. Meierovics, iekšlietu — M. Valters, apsardzības ministrs — generalis D. Simansons, izglītības — K. Kasparsons, satiksmes un darba ministrs — T. Hermanovskis, tirdzniecības un rūpniecības ministrs — J. Zēbergs, tieslietu — G. Magnus (vācietis), finanšu ministrs — R. Erhardts (vācietis), valsts kontroliers — P. Mincs (žīds).

Ja vaicājam, kā tas varēja notikt, ka pēc mūsu spidošām uzvarām pie Cēsīm, pēc vācu militārās sakaušanas mums bija jācieš tik lieli politiski zaudējumi? Jo divi vācieši un viens žīds jaunā kabinetā pēc tam, kad pirmā Pagaidu valdībā minoritātēm bija tikai viens pilntiesīgs ministrs un divi ministru biedri, jāuzlūko kā liels latvju politisks zaudējums. No valsts interešu un toreizējo politisko apstākļu viedokļa jāatzīst, ka šāda latvju piekāpība pret uzvarētiem sazvērniekiem bija vairāk kā kļūda, kuŗu mums uzspieda vienpusīgi informētie Sabiedroto misiju pārstāvji. Šo kļūdaino politiku, kuŗas sekas drīzi vien parādījās, viņi gribēja uzspiest jaunai topošai Latvijas valstij vēl reiz Bermonta dienās, kad Niseļa misija ieteica pārtraukt sakautā ienaidnieka vajāšanu Kurzemē pēc izšķirošām kaujām pie Torņkalna. Vai mūsu spēkos bija nepadoties šim Sabiedroto misiju spiedienam? Domāju, ka lai cik pliki bija mūsu varoņi, lai cik daudz mēs gaidījām un arī dabujām no Sabiedrotiem, virišķīgāku valodu ar viņu pārstāvjiem pēc tik spidošām uzvarām mēs varējām gan runāt. Jo galu galā politikā vislielākā noteikšana ir spēkam un notikušiem faktiem. No šī viedokļa lūkojoties mēs atstājam 3. jūlija Strazdmuižas pamiera līguma un 13. jūlija tā sauktā darba kabineta aktus un viņa lietderību nākošā Latvijas valsts vēsturiska nesaudzīgai objektīvai kritikai.

Jaunās valdības uzdevums bija nostiprināt apvienoto armiju, gādāt valstij ienākumus, ievadīt dzīvi normalā gultnē un, par visām lietām, rūpēties par noslēgtā pa-

miera līguma pildīšanu no vācu puses. Jaunās valdības stāvoklis nebija viegls. Sakautais vācu kaļaspēks ne tik vien kā neatstāja Zemgali un Kurzemi, bet ieņēmis izdevīgas pozīcijas ap Jelgavu, savāca savus dezorganizētos spēkus, tos saveda kārtībā un papildināja jaunām kaļaspēka vienībām un ieročiem, kas pienāca no Vācijas. Lai slēptu savus nolūkus, vāci pasludināja sevi par neatkarīgiem no Vācijas, nosauca savu armiju par Rietumkrievijas armiju un par savu virspavēlnieku formeli iecēla kādu krievu avanturistu, cilvēku ar tumšu pagātņi — Bermontu-Avalovu. Šai laikā Sabiedroto valdības centās gāzt padomju Krievijas valdību ar bruņotu spēku un šai nolūkā pabalstīja katru krievu ģenerāli un katru valdību, kas kaņoja pret komunistiem. Sabiedrotiem nebūtu nekas pretim, ja arī šis Bermonta kaļaspēks dotos cīņā pret lieliniekiem, un šo apstākli vācu-krievu bruņotu spēku vadoņi Kurzemē izmantoja, lai iegūtu Sabiedroto labvēlību. Ar to arī izskaidrojams, kādēļ Bermonts i nedomāja paklausīt tām vairākkārtīgām notām, ko Sabiedroto misijas uz Latvijas valdības enerģiskiem pieprasījumiem viņam sūtīja par Kurzemes atstāšanu. Bermonta un viņa aizmugures vācu un krievu monarķistu patiesie nolūki, turpretim, bija citi. Viņi gribēja satriekt Latviju un pēc tam Igaunijas republiku, tad apvienoties ar krievu ģenerāļa Judeniča armiju, kas operēja Igaunijā un kopējiem spēkiem doties uz Peterpili. Uz padomju iekārtas drupām viņi gribēja atjaunot krievu monarķiju, kas kopā ar Vāciju uzsāktu cīņu pret Sabiedrotiem. Pirmais solis šī plāna realizēšanā bija — satriekt Latviju. Tādēļ visu vasaru Jelgavā koncentrēja jaunus pulkus no vācu savvaļniekiem, krievu kaļa gūstekņiem un emigrantiem un tos bagātīgi apbruņoja visādu šķiru ieročiem. Vietējo vācu landesvēru sākumā nometināja Tukumā un pēc dabūtās mācības pie Cēsīm tas vairs nebija tik viegli ieraujams jaunās dēkās. Tā komandiers tagad bija angļu virsnieks Aleksanders. Landesvēru rudenī pārcēla uz padomju Krievijas fronti, kur darbojās Kurzemes divīzija, un tā to izoleja no vācu-

krievu sazvērestības gaisa, kas bija Jelgavā un Kurzemē.

Jau vasaras vidū varēja paredzēt vācu un krievu gatavošanos kara darbībai. To apstiprināja arī viņu izaicinošā izturēšanās. Jau augusta beigās notika latvju kareivju komendanturas atbrūošana, īsi pirms Golca un Bermonta parādes vācu un krievu pulkiem. Tāpat zīmīga bija Bermonta pretošanās ģeneralim Judeničam pārsūtīt tam krievu pulkus uz Narvas fronti. Bet oktobra pirmās dienās laikraksti ziņo, ka Bermonts izsūtījis Olaines virzienā jaunas kājnieku daļas, artilēriju un bruņotus automobiļus. Nakti uz 4. oktobri vācu kareivji izlaupīja latvju komendanturas noliktavas Jelgavā.

7. oktobrī, dienu pirms Bermonta uzbrukuma sākšanās, Jelgavā notikusi krievu un vācu virsnieku sapulce, kurā pieņemti svarīgi lēmumi pret latviešiem un igauņiem. Jelgavā un tās apkārtnē sagatavo ziemas mitekļus kareivjiem, riko apcietinājumus u. t. t. Rīgas prese raksta par „Jelgavas chaosu“, dzelzsdvizijas varmācībām uz laukiem, vācu un krievu plāniem Kurzemē, kuŗus pabalsta Berlīnes vācu un krievu reakcionari.

Oktobra sākumā visas zīmes jau rādīja, ka karš ar vācu un krievu bandām būs drīzi neizbēgams. Arvien biežāk atkārtojās uzbrukumi mūsu komendanturām un pilsoņiem. 8. oktobra rītā Pagaidu valdība saņēma no Bermonta-Avalova „ultimatu“ pa radio, lai valdība „rūpētos par tādu apstākļu radišanu, kas dotu viņam iespēju nosūtīt tā karaspēku bez šķēršļiem ciņā pret padomju Krievijas sarkanās armijas pulkiem, kas atrodas Latvijas robežās“ un lūgdams „bez kavēšanās“ paziņot „par soļiem, kādus spers valdība, lai nodrošinātu karaspēka virzīšanos uz priekšu“. Tās pašas dienas rītā vācu un krievu pulki iesāka visā frontē enerģisku uzbrukumu Rīgai.

Vācu un krievu uzbrukums nepārsteidza valdību nesagatavotu. Valdība bija darījusi visu, kas stāv viņas spēkos, lai pavairotu nacionālās armijas spēkus un tehniskos līdzekļus. Tomēr tie bija daudz mazāki

un trūcīgāki par ienaidnieka spēkiem un apbruņojumu. Uzbrukuma pirmā dienā valdība izlaida sekošu uzsaukumu tautai:

„Kaļu iepriekš nepietiecot, pretēji visā civilizētā pasaulē pieņemtiem noteikumiem, vācu kaŗaspēks kopā ar dažām krievu kaŗaspēka nodaļām un zem krievu kaŗaspēka segas, uzsāka uzbrukumu Rīgas virzienā. Latvijas varonīgie kareivji līdz šim visus uzbrukumus atsītuši un valdība ir pārliecināta, ka Latvijas armijai būs spēka diezgan, lai likvidētu noziedzīgo uzbrukumu. Valdība uzaicina visus zemes iedzīvotājus nenodoties veltīgam uztraukumam, bet visiem spēkiem palīdzēt valdībai un armijai viņas grūtā un atbildības pilnajā darbā. Apstākļi prasa, lai, kad mūsu galvas pilsētu apdraud svešs kaŗaspēks un mūsu kareivjiem jāizpilda savs pienākums pozīcijās, arī armijas aizmugure būtu pietiekoši nodrošināta. Tādēļ valdība atzina par vajadzīgu spert ārkārtīgus apsardzības un drošības soļus kā Rīgā, tā pārējā tuvākā aizmugurē. Arī šajā ziņā valdība sagaida Latvijas pilsoņu pilnīgu atbalstu. Ar visas tautas kopējiem spēkiem būs iespējams iztīrīt zemi no visiem ienaidniekiem un novest Latviju līdz saulainām dienām.

Lai dzīvo brīvā, neatkarīgā Latvija!“

Ministru prezidents U l m a n i s.

Bez tam valdība griezās pie miera konferences Parīzē un pie Sabiedroto augstākās kaŗa padomes ar aizrādījumu, ka vācu un krievu uzbrukums nozīmē Versaļas miera līguma laušanu no Vācijas puses, kādēļ Latvijas valdība lūdz Sabiedrotos spert soļus pret Vāciju.

Telegrama beidzas vārdiem: „Latvijas valdība visas civilizētās pasaules priekšā protestē pret Vācijas apvainojošo politiku un pret uzbrukumu mūsu armijai un mūsu teritorijai no vācu kaŗa spēku un no Bermonda-Avaloņa nodaļām. Latvijas valdība lūdz visas valdības un visas pasaules nacijas nostāties konfliktā, kuŗu mēs neesam gribējuši, mūsu pusē, kur ir taisnība. Mēs izskaidrojam visas civilizētās pasaules priekšā, ka

latvju nacija un viņas valdība aizstāvēs savu neatkarību pret iekaroņtāju līdz beidzamai asinspilei."

Dažas dienas vēlāk ar uzsaukumu pie Eiropas zinātniekiem, māksliniekiem un valsts vīriem griezās latvju inteliģence, aprādīdama, ka pie Daugavas cīnas kultūra pret mežonību, tautas tiesības pret despotiju.

Kādi bija mūsu un ienaidnieka materialie spēki Bermonta uzbrukumā sākumā? — Pēc bijušā galvenā štaba priekšnieka P. Radziņa ziņām mums bija:

- 1) Dienvidus frontē — pulkveža Zemitana rīcībā:
Vidzemes divīzijas 5. Cēsu un 6. Rīgas pulki, bataljons no 4. Valmieras pulka;
Latgales divīzijas 8. Daugavpils un 9. Rēzeknes pulki, 7. Siguldas pulks — Rīgā rezervē;
divi batarejas — kopā 6 lielgabali;
bruņotais vilciens ar 3 lielgabaliem;
3 bruņotie automobiļi ar 1 lielgabalu un 4 ložmetējiem; jūrnieku rota;
aviācijas grupa ar divi derīgām lidmašīnām, no kuņām viena ieradās tikai vēl uzbrukuma laikā;
bez tam vēl dažas citas, Rīgā saformētas un Rīgas rajonā atrodošās rotas un komandas.
Kopzumā var rēķināt visās šīs daļās ap 5000 štiku.
Pavisam Rīgā šini laikā atradās ap 9000 kareivji, neskaitot dažādas iestādes.
- 2) Austrumu frontē — pulkveža Baloža rīcībā:
Kurzemes divīzija — triju pulku sastāvā ar vairākiem lielgabaliem;
Vidzemes divīzijas 4. Valmieras pulka divi bataljoni; Valmieras batareja — 4 lielgabali;
Latgales partizāņu bataljons (lielā sastāvā);
landesvērs — kājnieki, artilerija (11 lielgabalu) un jātnieki.
- 3) Virspavēlnieka rezervē bija 7. Siguldas pulks.

Bez tam vēl Liepājā atradās ap 1600 kareivju pulkveža Dankera vadībā. Septembra beigās virspavēlnieks bij nodomājis lielāku daļu no šiem spēkiem

pievienot Rīgas kaŗaspēkam, atstājot Liepājā tikai nelielu garnizonu; pulkvedis Dankers ar lielāku daļu sava kaŗaspēka bij jau pārvests ar kuģi uz Rīgu, bet tam nepiekrita angļi, un uz viņu priekšlikumu pulkvedis Dankers ar savu kaŗaspēka daļu aizbrauca atpakaļ uz Liepāju.

„Šie bij visi toreizējie spēki,“ saka ģenerālis Radziņš. „Ir grūti noteikt pilnīgi pareizi šķēpu skaitu toreizējā Latvijas armijā, jo organizējās un formējās uz ātru roku; trūka kaŗa materiala, trūka arī piedziwojušu priekšnieku; bij biežas pārmaiņas, nebija laika vest sīkus un pamatīgus sarakstus.

Pulkveža Zemīтана jeb dienvidus fronte ieņēma pozīcijas no jūrmalas — Dubulti-Annas muiža Čenas muiža, Švarca muiža, Katriņmuiža, Stūriņi-Sudmalu ezers un tālāk līdz Daugavai uz dienvidiem no Pļavniekiem. Bez tam kreisā flangā, kā priekšpozīcija, bij ieņemta Ķekava.“*)

Bermonta armija, turpretīm, sastāvēja no 1) Vācu lēģiona — ap 5500 kaŗeivju ar 39 lielgabaliem; 2) no dzelzdivīzijas — ap 5000 kaŗeivju un 20 lielgabaliem, 3) no krievu nodaļas — ap 1500 kaŗeivju un 6 lielgabaliem. Pavisam 12.000 kājnieku (šķēpu) un 65 lielgabali. Spēki ne visai lieli, bet labi apbruņoti daudziem ložmetējiem un mīnometējiem. Tāpat arī labi apmācīti. Raksturīgi, ka ienaidnieka armijas organizētājs Golcs, savos aprēķinos nebija ņēmis vērā mūsu dienvidus armiju pulkveža Baloža vadībā. Jo viņš bijis pārliecināts, ka šis kaŗaspēks nekādā gadījumā neiešot kaŗot pret Golcu, ar kuŗu tas*ar vāciešiem bij atsavinājis Kurzemi no lieliniekiem. Šo Golca pārliecību stiprināja arī viņa piedzīvojumi cīņā pret Ziemeļlatvijas armiju: tad dienvidus grupa palika neītralā stāvoklī. Saka, ka tai neesot bijis iespējams pievienoties ziemeļniekiem, vācieši viņus rūpīgi uzmanījuši un novietojūši tā, kā katrs solis par labu ziemeļniekiem būtu beidzies ar katastrofu. Ja tas tiešām tā

*) Ģenerālis P. Radziņš — Latvijas atbrīvošanas kaŗš I. — 12. un 13. lpp.

bija, ka dienvidus grupa nevarēja pievienoties ziemeļniekiem, tad līdz ar to jautājums izšķirts. Bet ja saka, ka šāda piespiesta neitralitāte bija vajadzīga tikai Rīgas un latviešu iedzīvotāju glābšanai no vācu terora, kas pēc tam sekotu, tad šā uzskata aplamību skaidri pierāda Golcs, kurš gatavodams Bermonta uzbrukumu, turēja mūsu dienvidus armiju draudzīgāku sev, nekā Latvijas valstij un ziemeļniekiem.

Pirmā kauju diena — 8. oktobris ienaidniekam nedeva izšķirošus panākumus. Lai gan pārsvars bija ienaidnieku pusē, mūsu kaļaspēks enerģiski aizstāvējās un izdarīja pretuzbrukumus.

9. oktobrī, agri no rīta, no jauna iedegās kaujas, kuņas uz dažām stundām bija apklusušas. Šoreiz uzbrucēji bija mūsējie. Līdz pusdienai mūsu uzbrukumi vai visā frontē bija sekmīgi, bet līdz ar to arī visas mūsu rezerves bija saistītas, kā mēr vācu rezerves vēl nebija kaujā vestas. Visu dienu plosījās nīkna kaujas, galvenā kārtā Olaines virzienā un uz austrumiem līdz pašai Daugavai. Pievakarē vāciem, ar stipras artilērijas uguns palīdzību, izdevās atspiest mūsu kreiso spārnu un īsi pirms pusnakts viņi jau ieņēma Ziepniekkalnu un tuvojās Torņakalnam. Bet mūsu kaļaspēks jau visu dienu pretiniekiem bija nodarījis smagus zaudējumus un arī atkāpjoties turpināja ar to vissīvāko cīņu. Šādos apstākļos vācu virspavēlniecība bija devusi rīkojumu uzbrukumu pagaidam pārtraukt un tikai nākamā rītā turpināt Torņakalna un Rīgas ieņemšanu.

Tumsai iestājoties 9. oktobrī mūsu aizmugurē bija izcēlies zināms sabrukums. Visa kaujas armija tagad bija iespiesta Jelgavas priekšpilsētā; aizmugures štabi sāka izvākties un aizmugures spēkiem deva rīkojumu atkāpties aiz Juglas; sakari starp aizmugures štabiem un fronti bija pārtraukti; pilsētā bija dzirdamas dažādu spiegu izplatītas baumas, ka vācieši jau iekļuvuši Latgales priekšpilsētā u. t. t. Vakarā arī Pagaidu valdība, kā arī lielākā daļa Tautas Padomes locekļu, atstāja Rīgu un devās uz Cēsīm, kā tuvāko aizmugures pilsētu.

Virspavēlnieks generalis Simansons ar saviem štaba virsniekiem atradās Pārdaugavā un uz vietas pārliecinājās par apstākļiem frontē. Torņakalnā kādā mājā sasauca kara apspriedi no vecākiem virsniekiem, kuŗi nāca pie slēdziena par Pārdaugavas aizstāvēšanas neiespēju. Tādēļ virspavēlnieks deva rīkojumu atkāpties uz Daugavas labo krastu. Šai atkāpšanai vajadzēja sākties no labā flanga un kreisam spārnam bija jāattur ienaidnieks līdz pēdējai iespējai, pašam beigās atkāpjoties pār tiltiem uz Iekšrīgu. Tūlīņ pēc šī rīkojuma Daugavas labā krastā sāka ierīkot pozīcijas — ierakumus un drāšu aizžogojumus, gar pašu Daugavas krastu, sākot no Stopiņiem cauri Rīgai uz Sarkandaugavu, Milgrāvi un Mangāļiem. Otrā rītā ap pulksten 8 mūsu pēdējie pulki pārnāca pār tiltiem un nostājās savās pozīcijās Daugavas labā krastā. Mūsu armija, būdama skaitā, kā arī apbruņojuma ziņā vājāka par pretinieku, bija spiesta pagaidām nostāties dabiskās aizsargu pozīcijās un vest atgaiņāšanās cīņu.*)

Bermonta uzbrukums radīja latvju tautā vēl nepiedzīvotu vispārēju patriotisku sajūsmu un vienprātību. Armijā iestājās studenti, skolnieki, strādnieki un zemnieki. Politisko partiju rīvēšanās aprima. Latvijā valdīja tikai viena doma — satriekt ienaidnieku un glābt Latvijas jauno valsti. Lielu moralisku iespaidu uz mūsu armiju atstāja Sabiedroto flotes artilērijas pabalsts mūsu karaspēkam. 15. oktobrī Sabiedroto flotes pabalstīta mūsu armija jau ieņēma Bolderāju un Daugavgrīvas cietoksni. No šām vietām sākās mūsu varoņu tālākās uzvaras. 16. oktobrī par armijas virspavēlnieku iecēla pulkvedi Balodi, bet 28. oktobrī par štaba priekšnieku pulkvedi P. Radziņu. Lielas cerības lika uz Igaunijas pabalstu, bet pēdējā uzstādīja tik smagus noteikumus, ka no tā bija jāatsakās. Igaunijas bruņotie vilcieni tomēr pabalstīja mūsu armiju Rīgas aizstāvēšanā. Izlaidis kaujas iniciatīvi no savām rokām jau 10. oktobrī, ienaidnieks to vairs atpakaļ neieguva. Tā pakāpeniski pārgāja mūsu karaspēka

*) Sp. Paegle — Kā Latvijas valsts tapa — 344., 345. lpp.

rokās. Mūsu armijas galvenais uzbrukums sākās 3. novembra ritā un savu augstāko pakāpi sasniedza 10. novembrī, kad ienaidnieks smagi sakauts bija spiests steigā atstāt Tornakalnu. Mūsu rokās krita lieli ieroču krājumi. No šī trieciena viņš vairs neatžirga un tas bija izšķirošs nevien Rīgas, bet arī visas Zemgales un Kurzemes atsvabināšanā. 21. novembrī mūsu armija jau ieņēma Jelgavu, 22. novembrī — Tukumu, 24. novembrī — Talsus un Sabili, 25. novembrī — Saldu un Priekuli, 27. novembrī — Vecauci. 28. novembrī mūsu armija jau pārgāja Lietavas robežu un Kurzemes atsvabināšana bija sekmīgi pabeigta. Par spīti ienaidnieka kaņaspēka un apbruņojuma pārsvaram, viņa necilvēcīgai rīcībai ar mūsu gūstekņiem un pilsoņiem — jaunā Latvija palika uzvarētāja. Un mūsu armijas un tautas varonību apbrīnoja visa civilizētā pasaule.

III.

Bermonta uzbrukums pierādīja, ka izlīgšanas mēģinājums ar vietējiem vāciešiem, ko sevišķi atbalstīja Sabiedroto misijas, beidzies bez panākumiem. Līdz ar to bij jāvelk konsekvences un jāmaina minoritatu pārstāvniecība valdībā. 4. decembrī ministru kabinets nolika savas pilnvaras. Otrā dienā Tautas Padome uzdeva sastādīt jauno valdību atkal Karlim Ulmanim. 8. decembrī ministru prezidents paziņoja Tautas Padomei jaunā kabineta sastāvu: Ministru prezidents un apsardzības ministrs — K. Ulmanis, ārlietu ministrs — Z. Meierovics, iekšlietu — A. Bergs, izglītības ministrs — K. Kasparsons, finansu — R. Erhardts (vācietis), tirdzniecības-rūpniecības ministrs — K. Bušs, tieslietu — K. Pauļuks, satiksmes un darba ministrs — T. Hermanovskis, zemkopības — A. Kalniņš, apgādības ministrs — J. Blumbergs, valsts kontroliers — P. Mincs (žids).

Kā redzams, arī šoreiz pēc vācu galīgās militārās sakaušanas, viņi kopā ar žīdiem ieguva politisku uzvaru: divas ministru vietas, iepriekšējo triju vietā. Paaudzes, kas nāks pēc mums, nesaprašanā krātīs galvas par šādiem kuriozumiem, nesaprastu to arī mēs,

ja nepazītu verdzības gados atmiekšķēto latvju inteliģences glēvo raksturu, kas neļāva mūsu politikai pilnīgi izmantot nevienas mūsu varonīgās armijas uzvaras. 1920. gada marta sākumā Erhardtts bija spiests aiziet un kabinetā minoritatēm palika tikai viens žīds.

Jaunās valdības galvenais uzdevums bija Latvijas trešās zvaigznes — Latgales atbrīvošana no lieliniekiem.

Šī uzdevuma veikšana bija apgrūtināta ar to, ka padomju Krievija 1919. gada beigās bija sakāvusi visus krievu ģenerāļus, kas tikoja iekārot Krieviju, kā Kolčaku, Denikinu un Judeniču. Arī mūsu tuvākā kaimiņu valsts un cīņu biedrs Igaunija spēra separatu soli un 31. decembrī noslēdza ar padomju Krieviju pamieru, kas stājās spēkā 3. janvārī, taš ir, taisni mūsu armijas uzbrukuma sākuma dienā. Šādos apstākļos nekas nebija izdevīgāki mums, kā censties miera ceļā atgūt Latgali, pēc kam arī varētu sākties sarunas par pamiera un miera slēgšanu. Šai jautājumā ievadītās iepriekšējās neoficiālās sarunas ar Maskavas valdību nedeva nekādus panākumus un izjauca cerības sasniegt Latgales atbrīvošanu bez asinsizliešanas. Bija jāgatavo Latgales atsvabināšanas kaŗa plāns. 9. decembrī valsts cieta lielu zaudējumu: mira pašreizējais pirmais apsardzības ministrs J. Zālits.

Lai veiktu šo grūto uzdevumu, mūsu valdība un armijas virspavēlniecība ievadīja sarunas ar Polijas valdību un poļu armijas virspavēlniecību par kopēju uzbrukumu. Sarunām bija labi panākumi un abas valstis noslēdza ieroču brālību.

„Uz iepriekšējās vienošanās pamata, mūsu austruma armijas dienvidus nodaļas, ieskaitot landesvēru, Latgales atbrīvošanas cīņu laikā nodeva poļu armijas virskomandai, kuŗas priekšgalā atradās poļu ģenerālis Ridz-Smigļi. Poļu to armijas daļu apgādāšanu ar uzturu, kuŗas piedalījās Latgales atbrīvošanā, nācās uzņemt Latvijai. Attiecībā uz kaŗa laupījumu vienojās, ka visi ienaidniekam atņemtie ieroči un kaujas piederumi piekrīt Latvijai, uzturas vielas izlietojamas abu kaŗaspēku vajadzībām uz vietas un iegūtie dzelzceļu materiāli dalāmi uz pusēm. Pēc Latga-

les galigas atbrīvošanas, poļu kaņaspēkam jāatstāj Latgale un līdz ar to arī Daugavpils Latvijas valdības rīcībā. Latgales atbrīvošanu vienojās uzskatīt 3. janvārī 1920. gadā, kad vajadzēja ievadīt kopējās operācijas vispirms Daugavpils rajonā; 5. janvārī mūsu austruma armijas pārējām daļām vajadzēja attīstīt uzbrukumu visā frontē līdz Igaunijas robežai.

3. janvārī agri no rīta latviešu-poļu apvienotās armijas daļas uzsāka enerģisku un strauju uzbrukumu: latvieši — gar Daugavas abiem krastiem uz ziemeļrietumiem no Daugavpils un poļi — uz dienvidiem no tās. Ap pusdienas laiku mūsu armijas daļas pārgāja pār Daugavu un ieņēma Liksnas staciju, ap 10 kilometru no Daugavpils; mūsu rokās krita lielinieku bruņotais vilciens pilnā kaujas kārtībā. Tani pašā dienā plkst. 2 pēc pusdienas poļi ieņēma Daugavpili; arī mūsu armijas daļas, virzīdamās no ziemeļrietumiem, tani pašā vakarā aizsniedza Daugavpili, tādā kārtā izslēdzot Lietuvas armiju no lielinieku frontes. Nākamās dienās apvienotās latviešu-poļu armijas daļas virzījās vienmēr tālāk un nonāca jau ziemeļos līdz Višķu stacijai un austrumos līdz Krāslavai.

Latgales frontes vidus un ziemeļu daļās uzbrukums iesākās tikai pakāpeniski un ar nosebošanos. Tikai 6. janvārī visas kaņaspēka nodaļas bija attiecīgi sargpētas un nostādītas. Uzbrukums pilnos apmēros attīstījās vēl tikai 9. janvārī. Šās dienas priekšpusdienā ieņēma Marienhauzenes miestu un līdz vakaram mūsējie pārvirzījās visā frontē 17 kilometru uz priekšu no savām agrākajām pozīcijām, ieņemot veselu rindu apdzīvotu vietu un nodarot pretiniekam smagus zaudējumus. 10. janvārī ieņēma Korsovkas staciju un Varklanu miestu. 11. janvārī ieņēma Baltinovas miestu un naktī no 11. uz 12. janvārī — Veljonu miestu.

13. janvārī arī latviešu-poļu dienvidus armijas daļas atkal uzsāka uzbrukumu, un tagad kaujas attīstījās visā austrumu frontē, no Krāslavas pie Daugavas, līdz Igaunijas robežai. 14. janvārī ziemeļos mūsu armija ieņēma Moračevas un Pitalovas stacijas. Nākamās dienās visā frontē notika sīvas kaujas. Ienaidnieks

bija pārvedis uz Latgales fronti dažas svaigas nodaļas no Igaunijas frontes, kur kaŗa darbība, sakarā ar pamiera noslēgšanu 3. janvārī, bija apstājusies. Bet arī mūsu armijas virspavēlniecība centās pēc iespējas vairāk kaŗaspēka pulcināt austrumu frontē. Tam nolūkam pēc 15. janvāra uz Latgali nosūtīja arī Vidzemes divīzijas Valmieras pulku. Virzoties lēni, bet neatlaidīgi uz priekšu, mūsu kaŗaspēka nodaļas jau tuvojās Rēzeknei, kuŗu ieņēma 21. janvārī, ap pulksten 8. rītā.*)

Mūsu armijas uzvaras gājiens turpinājās arī nākošās dienās, un 21. janvārī tā ieņēma pēdējo Latgales apriņķa pilsētu — Ludzu. 23. janvārī Tautas Padome par lieliem nopelniem Latvijas atbrīvošanā un godinot mūsu uzvarām vaiņagotu armiju, paaugstināja armijas virspavēlnieku pulkvedi Balodi par ģenerāli.

1920. gada janvāra beigās Latgales atsvabināšana bija pabeigta. Tā kā padomju Krievija bija uzsākusi ar Latviju kaŗu, iebrukdama mūsu zemē, tad līdz ar viņu kaŗa pulku padzišanu no Latvijas, visi mūsu kaŗa mērķi bija sasniegti un radīti apstākļi miera sarunu ievadīšanai. Tādēļ arī Pagaidu valdība pieņēma Maskavas valdības pamiera piedāvājumu. Pēc pamiera noteikumiem kaŗa darbību bija jāpārtrauc 1. februārī pulkst. 12 dienā. Latvijas armijai vajadzēja palikt ieņemtās pozīcijās, bet padomju Krievijas pulkiem bija jāatkāpjas piecus kilometrus no šīs līnijas uz Krievijas pusi. 1. februāra dienā, kad stājās spēkā pamiers starp Latviju un Krieviju, Terbatā parakstīja Igaunijas-Krievijas miera līgumu.

Pēc noslēgtā pamiera mūsu armijai tomēr vajadzēja būt modrai un mazākas sadursmes arī pēc tam notika aiz disciplīnas trūkuma krievu armijā. Marta beigās Krievijas valdība uzaicināja Latviju uzsākt miera sarunas. Tās sākās 16. aprīlī un ar pārtraukumiem ilga līdz 11. augustam 1920. g., kad Rīgā parakstīja Latvijas-Krievijas miera līgumu. Miera līgumā Krievija atzina Latvijas republikas suverenitāti uz mūžīgiem lai-

*) Sp. Paegle — Kā Latvijas valsts tapa — 370.—371. lpp.

kiem, apņēmās atdot no Latvijas pasaules kara laikā evakuētās mantas un zināmu daudzumu dzelzceļa materiala, tāpat daudzus citus pienākumus, no kuriem tā līdz šim izpildījusi tikai daļu. Latvija saņēmusi dzelzceļa materiālus, kuģus, 4 miljoni rubļu zeltā un maz citu vērtību. No lielākām fabriku iekārtām nav saņemts gandrīz nemaz.

IV.

Tautas Padome bija Latvijas valsts priekšparlaments un viņas galvenais uzdevums bija rūpēties par drīzu Satversmes Sapulces sasaukšanu. Lielinieku un vācu uzbrukumi šo iespēju novilcināja. Tautas Padomes ieceltai Pagaidu valdībai vajadzēja visus spēkus ziedot zemes atbrīvošanai no ienaidniekiem. Tikai pēc ienaidnieku kara pulku padzišanas varēja stāties pie Latvijas valsts Satversmes Sapulces vēlēšanām. Šādi apstākļi radās tikai 1920. gada pavasarī.

Satversmes Sapulces vēlēšanas notika 17. un 18. aprīlī 1920. gadā uz Tautas Padomes 19. augustā 1919. gadā pieņemtā likuma pamata. Vēlēšanas tiesības baudīja visi Latvijas pilsoņi, kas vēlēšanas dienā bija sasnieguši 21 gadu vecumu. Satversmes Sapulcē vēlēja 150 deputātus: no Rīgas — 22, no Vidzemes — 37, Kurzemes — 26, Zemgales — 25 un no Latgales 39 deputātus. Pēc robežu novilkšanas starp Latviju un Igauniju atsvabinājās daži Valkas apriņķa pagasti, kas vēlāk ievēlēja sev divus deputātus, tā kā Satversmes Sapulcē tad bija pavisam 152 deputāti. No ievēlētiem deputātiem 76 bija latvju pilsonisko partiju pārstāvji, 57 socialisti un 17 cittautieši.

Satversmes Sapulci atklāja 1. maijā 1920. gadā bijušā Tautas Padomes sēžu namā. Par Satversmes Sapulces prezidentu ievēlēja Tautas Padomes priekšsēdētāju J. Čaksti. Viņš dabūja 83 balsis, turpretim pretkandidāts Rainis — 48 balsis. Savā atklāšanas runā J. Čakste starp citu teica:

„Latvijas tauta sekos no šīs dienas visiem jūsu soliem, visiem jūsu lēmumiem ar lielāko uzmanību. Ta Latvijas tautas griba, kuŗa bija no iesākuma vēl nenoo-

teikta, bet pa kara laiku ieguva arvien vairāk noteiktības — šī griba lemt pašai par savu likteni, tika izteikta no Latvijas Tautas Padomes viņas lēmumā 18. novembrī 1918. gadā. Kā šī griba bija pareizi saprasta, to pierāda tālākie notikumi. Tie pierādīja, ka tauta savā visumā piekrita šim solim un pabalstīja Latvijas Tautas Padomes tālākos soļus. Šis pirmais Latvijas valsts pastāvēšanas laikmets bija pildīts dažādām grūtībām un viņš prasīja daudz darba tāpat iekšienē, kā arī uz āru. Jo sevišķi daudz šis pirmais Latvijas valsts pastāvēšanas laikmets prasīja no mūsu jaunās armijas. Mūsu jaunā armija pulcējās pie Latvijas robežām un gādāja par to, lai Latvijas valsts robežas taptu iztīrītas no visiem ienaidniekiem, kuŗi apdraudēja Latvijas valsts celto neatkarību. Starp mūsu slaveniem dēliem, kuŗi pulcējās un strādāja priekš latviešiem un latviešu valsts, ieņem pirmo vietu tie, kuŗi atdevuši visdārgāko, kas ir cilvēkam, kuŗi atdevuši par Latviju savu dzīvību! Mūsu kaŗeivji guldīdi kapenēs gan še Rīgas tuvumā, gan arī pa dažādām frontes vietām. Tur dus mūsu varoņi, un es uzaicinu sapulci šos mūsu varoņus godināt. Viņu atmiņa mums paliks mūžam dārga. Kāmēr pastāvēs brīva, neatkarīga Latvija, nekad nevarēs aizmirst, ko viņi darījuši priekš šīs brīvās, neatkarīgās Latvijas. Mēs nevaram uzskaitīt visas tās rokas, mēs nevaram uzskaitīt visas tās domas un jūtas, kas ir bijušas priekš mūsu neatkarīgās Latvijas. Visi nesuši dažādus uzdevumus, gan augstos atbildīgos valsts amatos, gan arī kuŗā katrā mazākā vietnīā pildījuši savu pienākumu ar vislabāko, ar visteicamāko apziņu. Visi šie darbinieki, visi šie strādnieki, lai būtu strādājis viens ar zobenu, otrs ar arklu, trešais ar spalvu, ceturtais ar kādu citu rīku, — tie bija pildīti ar ideju, ka darbs tiek strādāts priekš neatkarīgās Latvijas, priekš augstā mērķa. Visiem šiem darbiniekiem pienākas no mūsu puses pateicība un atziņa. Bet nevien šeit, mūsu pašu Latvijas robežās un starp mūsu darbiniekiem un tautiešiem, bet arī ārpus šīm robežām mēs esam atradūši visdzīvāko atbalstu. Mēs varam minēt Itāliju, Franciju, Angliju un citas valstis, kuŗas no paša sākuma izturējušās labvēlīgi.

Arī mūsu tuvākās valstis: Polija, Igaunija un Lietuva uzturējušas ar mums vislabākās saites, kas atvieglotājušas mūsu darbu šē mūsu zemē. Mūsu pienākums pieļikt visas pūles, lai uzsāktais darbs labi izdotos."

Pēc tam J. Čakste paziņoja Tautas Padomes pilnvaru nolikšanu. „Šai brīdī," viņš teica, „kad Latvijas Satversmes Sapulce ir organizējusies, ir nolikusi savas pilnvaras mūsu līdzšinējā augstākās varas nesēja. Man ir tas uzdevums, kā bijušam Latvijas Tautas Padomes prezidentam, paziņot, ka Latvijas Tautas Padome noliek savas pilnvaras un visus savus darbus beidz un atstāj jaunam Latvijas saimniekam — Satversmes Sapulcei."

Tāpat arī ministru kabinets, kas savas pilnvaras bija saņēmis no Tautas Padomes, ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa personā paziņoja Satversmes Sapulcei savu pilnvaru nolikšanu. Satversmes Sapulce, pateikdamās valdībai par viņas pūlēm valsts labā, lūdza turpināt valsts darbu līdz jauna ministru kabineta iecelšanai. Satversmes Sapulci viņas atklāšanas dienā apsveica tauta, pašvaldības un sabiedriskās organizācijas, jaunatne, sabiedroto pārstāvji un citi. 1. maijs kā Satversmes Sapulces sanāksšanas diena ir svinama svētku diena.

Satversmes Sapulces galvenais uzdevums bija valsts pamatlikumu izstrādāšana un agrarlikuma izdošana. Tā kā viņas darbība ieilga, tad tai bija plašos apmēros jānodarbojas arī ar kārtējo likumdošanu, jo vecie krievu likumi un iekārta nebija piemēroti neatkarīgās valsts jauniem apstākļiem. Arī nenokārtotās attiecības ar ārvalstīm spieda Satversmes Sapulci enerģiski darboties šai laukā. Tā savā 9. jūnija sēdē 1920. gadā Satversmes Sapulce ratificēja 5. maijā Berlijē parakstīto pagaidu līgumu ar Vāciju, bet tā paša gada 2. septembrī ratificēja miera līgumu ar Krieviju. Tā kā valsts satversmes izstrādāšana prasīja ilgāku laiku, tad Satversmes Sapulce savā 27. maija 1920. gada sēdē pieņēma sekošu Latvijas valsts satversmes deklarāciju:

„1. Latvija ir patstāvīga un neatkarīga republika ar demokrātisku valsts iekārtu.

2. Latvijas valsts suverenā vara pieder Latvijas tautai."

Lielākas grūtības radās jaunās valdības sastādīšanas jautājumā. Sarunas ilga sešas nedēļas, līdz panāca vienošanos. Satversmes Sapulces 11. jūnija sēdē nolāsija ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa paziņojumu par to, ka sastādīts šāds ministru kabinets: Ministru prezidents — K. Ulmanis, ārlietu ministrs — Z. Meierovics, iekšlietu — A. Bergs, finansu K. Puriņš, tieslietu R. Benis, apsardzības — E. Feldmans, tirdzniecības un rūpniecības — Fr. Zommers, satiksmes — A. Kuršinskis, apgādības — A. Kalniņš, zemkopības — H. Celmiņš, izglītības — docents Plāķis, darba — Fr. Ozoliņš, valsts kontroliers — P. Mincs. Iekšlietu ministra biedrs ar balsstiesību kabinetā — Fr. Kindzuls.

Pirmais grūtākais solis ārējā politikā jaunam ministru kabinetam bija jāspeļ robežu jautājuma nokārtošanā ar Igauniju. Izmantojot Latvijas grūto stāvokli lielinieku iebrukuma un Niedras-Golca sazvērestības laikā, Igaunija bija okupējusi Valku un labu skaitu latvju pierobežu pagastu, no kuriem latvju un igauņu apvienotie kara pulki padzina komunistus. Pēc Latvijas atbrīvošanas no vācu un komunistu jūga dabīgi pacēlās arī jautājums par igauņu okupētās latvju teritorijas atsvabināšanu. Tā kā tiešās sarunas beidzās bez panākumiem, tad abas valstis vienojās strīdīgo robežu jautājumu nodot šķīrēju tiesai ar angļu pārstāvi kolonēlu Talentu kā priekšsēdētāju. Igaunijas ārējās politikas vadītāja, preses un sabiedrības kopējā enerģiskā uzstāšanās un mūsu pilnīgi pasīvā izturēšanās panāca šī jautājuma izšķiršanu par labu Igaunijai. 1. un 3. jūlijā kolonēls Talents deva savu spriedumu Valkas un pierobežu pagastu jautājumā. Tas skanēja:

- 1) Pilsētas galvenā daļa piešķirama Igaunijai.
- 2) Valkas dzelzceļa stacija l. piešķirama Igaunijai, pie kam Latvijai jāatļauj izlietot viņu arī savām satiksmes vajadzībām.
- 3) Mazākā Valkas daļa (t. t. Lugažu kapsēta, Lugažu priekšpilsēta un Putraskalns) piešķirama Latvijai.

4) Valkas dzelzceļa stacija II. (uz šaursliežu ceļa) pievienojama Latvijai, pie kam jāievēro arī Igaunijas satiksmes intereses.

1) Viss Ainažu pagasts piekrīt Latvijai.

2) Starp Ainažu un Ipiķu pagastiem robežas ies uz abpusīgu vienošanos galvēmām kārtām gar veco administratīvo robežu.

3) Viss Ipiķu pagasts, izņemot mazu sektoru ziemeļaustrumu stūrī, piekrīt Latvijai.

4) Viss Plateres pagasts, izņemot sektoru dienvidus vakaros ar dzelzceļa līniju, piekrīt Igaunijai.

5) Starp Plateres un Omuļu pagastiem robeža ies uz abpusīgu vienošanos gar veco administratīvo robežu.

6) Omuļu pagasta ziemeļvakaru daļa piekrīt Igaunijai. Pārējā daļa piekrīt Latvijai.

7) Starp Omuļu un Liellugažu pagastiem robeža ies pa veco administratīvo robežu; tas nozīmē, ka Pedēles un Ērgemes pagasti piekrīt Latvijai.

8) Cores pagasts piekrīt Igaunijai.

9) Liellugažu pagasts jādala caur līniju, kuŗa iet uz austrumiem no Vilandes ceļa, un ka Valkas un Kāģeru pagasti ir dalāmi ar līniju, kuŗa ietu līdz Veravas ceļam, kādā vietā ārpus Valkas, un tad gar šā ceļa dienvidus malu.

10) Starp Kāģeru un Jaunrozes pagastiem robeža ies pa veco administratīvo robežu, pa lielākai daļai ar abu delegāciju piekrišanu.

11) Jaunrozes pagasta ziemeļu - rietumu daļa paliek Igaunijai. Pārējā daļa piekrīt Latvijai.

12) Divi ziemeļu sektori Veclaicenes pagastā piekrīt Igaunijai, pārējā daļa — Latvijai.

13) Starp Veclaicenes pagastu un Šarlotenburgas muižas austrumu robežu robežas līnija ies pa veco administratīvo robežu,

Teritorijas evakuācijai, kuŗa patlaban okupēta no igauņu karaspēka un kuŗa caur šo rezolūciju piekrīt Latvijai, jāsakas tūlīt. Pulkvedis Robinsons būs informēts par šīs evakuācijas norisināšanos un nokārtos katru strīdīgu jautājumu, kas šē celtos. Evakuācija

beigsies pusnaktī 17. jūlijā, no kuŗa laika jaunā robeža nāk spēkā.

S. G. Tallents,
Anglijas pārstāvis, priekšsēdētājs.

Tiklīdz bija saņemta no šķirejtiesas locekļa V. Zamueļa telegrama par kol. Tallenta lēmumu, ārlietu ministrs telegrafiski paziņoja šādu Latvijas valdības atsauksmi par lēmumu:

1) Lēmums neapmeerina Latvijas valsti un neievēro vietējo iedzīvotāju intereses.

2) Runā preti virstiesneša (zuperarbitra) 28. aprīlī uzstādītiem principiem par taisnīgu robežu līnijas novilkšanu.

3) Lēmums apdraud nākotnē labas kaimiņu attiecības starp abām tautām.

4) Šķirejtiesa nav kompetenta slēgt konvencijas (dzelzceļu u. t. t.).

Dēļ Valkas pazaudēšanas ārlietu ministrs Z. Meierovics atkāpās no amata un arī viss ministru kabinets Satversmes Sapulces 7. jūnija sēdē iesniedza demisiju. Satversmes Sapulce ministru kabineta atkāpšanās lūgumu nepieņēma, bet atvēlēja 50 miljoni rubļu jaunās Valkas uzbūvei. Robežkomisijas loceklis V. Zamuels savu runu Satversmes Sapulcē beidza vārdiem: „Vecā Valka zudusi, lai dzīvo jaunā Valka!“

16. septembrī 1920. gadā Satversmes Sapulce pieņēma zemes likuma svarīgāko daļu, ar kuŗu vācu muižniecība dabūja nāvīgu triecienu ekonomiskā ziņā. Ar lielo agrarreformu Latvijas lauksaimniecība pāriet pilnīgi uz mazgruntniecības sistemu un daudzie bezzemnieki paliek par zemes īpašniekiem. Latvijas lielākais politisko un sociālo nemieru cēlonis bija zemes trūkums, ar zemes izdalīšanu bezzemniekiem, tas ir novērsts un valsts attīstības ceļā vairs nestāv sevišķi grūti sociāli problēmi.

Liekās, ka ar Latvijas Satversmes Sapulces satīkšanu pēc zemes atbrīvošanas no ienaidnieka kaŗa pulkiem un miera noslēgšanu, bija radīti visi valsts attīstības pamati. Liekās, ka valsti varēja uzlūkot par

nodibinātu. Tas tomēr tā nebija. Mūsu valsts vēl nebija pilntiesīga, mēs nebijām vēl atzīti no vecām Vakareiropas tautām, galvenām kārtām, no Sabiedrotiem, par suverenu neatkarīgu valsti. Darīts šai ziņā bija gan ļoti daudz, bet cerētie panākumi nenāca. Jau Nacionālās Padomes delegāts Z. Meierovics bija šai ziņā Londonā pūlējies panākt Latvijas neatkarības atzīšanu, un Anglija arī atzina Latviju de facto jau 11. novembrī 1918. gadā, tas ir, nedēļu pirms valsts proklamēšanas. Pēc tam arī citas Sabiedroto un neitralās valstis neliedza atzīt Latviju kā de facto pastāvošu valsti, bet savu juridisko atzīšanu tās vēl nēdeva. Kad nodibinājās Tautu Savienība, Latvija centās tai iestāties par pilntiesīgu locekli, kas stiprā mērā atvieglotu mūsu valsts de jure atzīšanas iegūšanu. Latvija, Igaunija un Lietava iesniedza Tautu Savienībai lūgumu uzņemt šīs valstis Savienībā. Tautu Savienības pilnā sapulce, kas sanāca 15. novembrī 1920. gadā un beidzās 20. decembrī, sprieda par mūsu un mūsu kaimiņu valstu uzņemšanu Tautu Savienībā. 16. decembra sēdē Brazīlijas delegāts Oktavio referēja attiecīgās komisijas atzinumu par jauno valstu uzņemšanu. Komisija esot ar vislielāko simpatiju caurskatījusi šo triju valstu lūgumus dēļ uzņemšanas Tautu Savienībā. „Še ir darišana ar vecām nacijām, kuŗas par spīti dažādām likteņa grozībām, uzturējušas savu īpatnību. Tās pārvarēdamas ārkārtīgas grūtības, ieguvušas savu seno nacionālo vienību. Šām valstīm ir droši pamati, pietiekoši plašas teritorijas un diezgan daudz iedzīvotāju. Šās valstis nodibinājušas uz liberāliem un demokrātiskiem principiem savas valdības, kuŗas šinis trijos pēdējos gados izrādījušas stabilas, savā konstitucionālā dzīvē devušas pierādījumus, ka tās nopietni domā izpildīt savus starptautiskos pienākumus. Tomēr par spīti komisijas labai gribai attiecībā pret šīm valstīm, kas cenšas dzīvot kārtīgu dzīvi un aizsargājas pret anarķiju, kas viņām apkārt valda, mums nav bijis iespējams tagad ieteikt viņas pilnīgi uzņemt Tautu Savienībā. Negribēdami pamazināt viņu drosmi cīņā par neatkarību, iztirzājusi šo valstu stāvokli ar tādu

pašu simpatiju, ko tās ierosina visu sirdīs, komisija, ievērojot tagadējo stāvokli pasaulē un sevišķi šo valdību stāvokli, nevarēdama ieteikt to uzņemšanu par locekļiem Tautu Savienībā, bijusi spiesta aprobežoties ar slēdzieniem, kuŗus viņa ieteic šāis noteikumos.

„Komisija ieteic Sapulcei paziņot Igaunijas, Latvijas un Lietavas valdībām :

a) Ka viņu prasība apskatīta labvēlīgi, bet ka apstākļi neatļauj vēl dot par tām galīgu lēmumu.

b) Ka nogaidot turpmākos Sapulces lēmumus šāim valstīm uz viņu līgumu pamata būs brīv piedalīties Savienības tehniskā organizācijās, kam vispārēja interese.“

Nobalsojot komisijas atzinumu Tautas Savienības pilnā sapulce tam piekrita un Latviju šai sesijā vēl neuzņēma Tautu Savienībā. No Sabiedrotiem par uzņemšanu balsoja vienīgi Itālija. Mūsu valsts de jure atzišanas trūkums, Sabiedroto nenoteiktā politika Krievijas jautājumā šai laikā un vēl daudz citi motīvi bija galvenie cēloņi, kas izsauca šādu Tautas Savienības sapulces lēmumu. Bet jau tai pašā sēdē Zviedrijas delegāts Brantings teica, ka līdz nākošai Tautas Savienības pilnai sapulcei, kas notiks 1921. gada septembrī, viņš cerot izmantot laiku, lai no attiecīgām valdībām dabūtu šo valstu atzišanu de jure un tiesību nākošā sesijā balsot par viņu uzņemšanu Tautu Savienībā. „Mēs sirsnīgi ceram,“ beidza savu runu Brantings, „ka drīz tās varēs uzņemt par locekļiem Tautu Savienībā, lai varētu tad visi kopīgi attīstīties miera un taisnības garā.“

Pēc neveiksmes Tautu Savienībā mūsu diplomātija pielika visus spēkus, lai dabūtu de jure atzišanu tieši no Sabiedroto lielvalstīm. Tā kā Itālija bija jau balsojusi par mūsu uzņemšanu Tautu Savienībā, tad ārlietu ministrs Z. Meierovics no Ženevas, kur notika Tautu Savienības sapulce, devās tieši uz Romu. Še labvēlīgu zemi mūsu politikai pie Itālijas valdības un karaļa Viktora Emanueļa bija jau sagatavojis mūsu sūtnis Dr. Miķēlis Valters, kuŗa lielie nopelni Latvijas valsts tiesiskā atzišanā ir ārkārtīgi lieli. Itālijas ārlietu

ministrs grafs Zforca uzņēmās ierosināt jautājumu par Latvijas de jure atzīšanu Sabiedroto Augstākā Padomē, ko viņš arī darija. Arī starptautiskie apstākļi grozījās mums par labu. Francija, kas visu laiku vēl cerēja uz padomju valdības gāšanu intervencijas ceļā, piedzivoja vilšanos. Viņas pabalstīto pēdējo krievu ģenerāli Vrangeli lielnieki sakāva, tāpat kā iepriekšējos — Kolčaku, Judeniču un Deņikinu. Arvien vairāk Sabiedroto valstīm atklājās šo ģenerāļu tuvie slepenie sakari ar Vācijas monarkhistiem, kas vēl domāja par revanšas karu pret Sabiedrotiem, vismaz par pretošanos Versaļas miera līgumam. Arī Vācijas ārlietu ministrs Dr. Simons 1921. gada 21. janvāra reichstaga sēdē izteicās, ka jaunās Krievijas nomaļu valstis esot nepatīkams šķērslis, kas traucējot Vācijas un Krievijas tuvināšanos, un šiem vārdiem viss reichstags applaudēja.

Augstākā Padome vispirms gribēja Latvijas atzīšanas jautājumu atlikt līdz tam laikam, kāmēr mēs būšot pierādīt, ka spējam arī ekonomiski pastāvēt kā neatkarīga valsts. Uz to mūsu pārstāvji atbildēja, ka taisni Latvijas neatzīšana ir galvenais šķērslis, kas stājas ceļā mūsu ekonomiskai uzplaukšanai, jo neviens ārzemnieks negrib ieguldīt savus kapitālus valstī, kuŗa nav pilntiesīga, nav atzīta. Beidzot 24. un 25. janvāra Augstākās Padomes sēdē atkal ierosināja jautājumu par jauno valstu atzīšanu, bet to atkal atlika. 26. janvārī Sabiedroto Augstākā Padome, kuŗā piedalījās Anglijas, Francijas, Itālijas, Beļģijas un Japānas pilnvarotie, pieņēma šādu lēmumu:

„Konference sanāca plkst. 16 un noturēja īsu sēdi, lai apskatītu jautājumu par Baltijas un Kaukaza valstu atzīšanu de jure. Nolēma, sākot no šā brīža, piešķirt tiesisko atzīšanu Igaunijai un Latvijai. Arī Lietāvas tiesisko atzīšanu pārrunāja labvēlīgā garā, bet atzina, ka attiecīgais lēmums ir jāatliek līdz Viņņas jautājuma nokārtošanai, ar ko nodarbojas Tautu Savienība. Konference izteicās labvēlīgi par Gruzijas tiesību atzīšanu, ja pēdējā izsacītu formelu lūgumu. Šini lietā nekavējoties griezīsies pie viņas pārstāvja Parizē.“

26. janvarī 1921. gadā Latvijas valsts sasniedza savu pilngadību. Visi, kas strādājuši Latvijas valsts politiskā, saimnieciskā un militārā stāvokļa nostiprināšanā, ir sekmējuši arī viņas starptautisko atzišanu. Sevišķi lieli nopelni Latvijas de jure atzišanā ir Paгаaidu valdībām ar K. Ulmani priekšgalā, nelaiķim Z. Meierovicam un sūtnim Dr. M. Valteram. Astoņus mēnešus pēc mūsu valsts tiesiskās atzišanas arī Tautu Savienība savā 22. septembra 1921. gada sapulcē uzņēma Latviju brīvo tautu savienībā par pilntiesīgu locekli. Pēc Latvijas atzišanas no Sabiedroto lielvalstīm mūs atzina de jure viena pēc otras visas Eiropas un citas valstis, pavisam ap 50. Ziemeļamerikas Savienotās valstis mūs atzina 28. jūlijā 1922. gadā. No svāra atzīmēt, ka pirmā valsts, kas paziņoja savu Latvijas de jure atzišanu, bija Somija. Tiesiski atzītā Latvija savukārt kā pirmo valsti de jure atzina mūsu brāļu tautu Lietuvu. Ar Latvijas atzišanu un uzņemšanu Tautu Savienībā noslēdzās lielais cīņas laikmets valsts nostiprināšanā uz ārieni. Kā vienīgais nesasniegtais mērķis mūsu ārejā politikā palika Baltijas valstu savienība.

V.

Jauno valstu stāvoklis attiecībā pret viņu lielājiem kaimiņiem ir tik nepārprotami skaidrs, kā atliek tikai uzvest skatus uz jaunās Eiropas kartes, lai saprastu, ka viņu dzīvības un nāves jautājumi saistās ap Baltijas valstu apvienošanas kopējiem aizsardzības un saimniecības mērķiem. Ka jaunās valstis pastāvēs un pieņemsies spēkā tikai vienotā frontē un kopējiem spēkiem, ta ir aksioma, kuŗas pierādīšanu neprasa ne šo valstu draugi, nedz ienaidnieki. Tādēļ arī jauno valstu politiķi no paša sākuma meklēja savstarpēju saprašanos un kopīgu uzstāšanos iekšzemēs un ārzemēs. Tā Somija palīdzēja Igaunijai cīņā pret padomju Krieviju, Igaunija savukārt palīdzēja mums. Lai gan pirmie soļi bija grūti un pilnīgu saprašanos lielā mērā traucēja vēl nenoskaidrotie robežu jautājumi, tomēr jauno valstu vienprātīgā uzstāšanās vai-

rākos svarīgos gadījumos darīja labu iespaidu uz pasaules politikas noteicējiem, kas atvieglāja jauno valstu nostiprināšanos un viņu tiesisko atzišanu. Un vēl šo baltu dienu uz jaunām valstīm ārzemēs optimistiski skatās vienīgi tādā mērā, kādā tic Baltijas valstu savienības realizēšanas iespējai. Mūsu valsts organismi atsevišķi ņemot ir pārāk mazi, lai ar tiem lielvalstis, kā mūsu tuvākie kaimiņi, tā Sabiedrotie kaut cik nopietni rēķinātos. Lai nodrošinātu sev to mazumu, kas nepieciešams suverenām tautām tik svarīgos ģeogrāfiskos apstākļos, kādi mums ir pie Baltijas jūras, jaunām valstīm atliek viens ceļš, un tas ir — militāra, politiska un ekonomiska apvienība.

Daudz šķēršļu jāpārvar, pirms Baltijas valstis varēs aizstāvēt savu eksistenci un kopējās intereses vienotiem spēkiem stiprā Baltijas valstu savienībā. Lielākām grūtībām šai mūsu valstiskās eksistences jautājuma atrisināšanā, liekās, vajadzēja būt novērstām, jo galvenais piedauzības akmenis bija robežu strīdi. Pēdējie tagad izšķirti un tie vairs nekavē Baltijas valstu savienības nodibināšanu.

Baltijas valstu ārlietu ministru apspriedes un konferences šai jautājumā notikušas vairākas Rīgā, Tērbatā, Helsinkos, Revelē un Varšavā, bet bez lielākiem panākumiem. Panākta viena otra vienošanās, kopēja uzstāšanās un noslēgtas arī konvencijas, bet vissvarīgākais — politiska un militāra apvienība — vēl ne. Baltijas valstu savienības ideja šai laikā pārdzīvojuši vairākas stādijas, te tuvodamās vienam, te otram projektam. No tiem galvenie ir — Igaunijas-Latvijas-Lietavas trejsavienība un piecsavienība: Somija-Igaunija-Latvija-Lietava-Polija. Jau pašā šākumā varēja paredzēt, ka tik lielu koalīciju nodibināt uz reizi nav izredzes. Koalīcijas parasti nodibinās no nedaudzām valstīm, kuŗu kodolam ar laiku pievienojas citas valstis, kuŗām kopēji mērķi un intereses. Latvijas un Igaunijas savienības nodibināšana 1923. gadā bija iespējama tādēļ, ka starp abām valstīm samērā īsā laikā sprīdi pārvarēja daudzas pretešķības un domstarpības. Abu tautu līdzšinējās politiskās attiecībās var saskatīt

veselīgu realu apstākļu izpratni un viņu vadoņu tālredzību. Par lielu nožēlošanu mēs nevaram to pašu sacīt par Latvijas un Lietavas attiecībām. Lietava un Latvija ir zemes, kuŗas saistītas kopējām saitēm un interesēm jau gadu simteņiem ilgi, kad spēcīgā Lietavas valsts bija kā valnis pret teitoņu uzmākšanos Baltijas ciltīm. Kā tautām ar vienādu vēstures likteni, radniecīgām asinīs, valodā un kulturā, latviešu un leišu tautas ir nedalāmas saimnieciskā, politiskā un kulturelā dzīvē, vienotas jau neatkarīgi no mūsu politiskā kursa. Kāmēr vien pastāv latvju inteliģence un kāmēr mūsu tautā bijusi dziņa uz patstāvīgu nacionālu un kulturas dzīvi, tik ilgi latvju tautas vadoņos dzīvojušas sirsnīgākās jūtas pret Lietuvu. Tās sākās ar latvju tautisko atmodu, kad Juris Allunans pirmais uzsāka latviešu-leišu nacionālo tuvināšanos un mūsu valodas papildināšanu leišu vārdu atvasinājumiem, cauri septiņdesmito un astoņdesmito gadu leitiski-latviskiem tautiskiem romantīkiem, līdz apzinīgam vēsturiski-politiskam uzskatam par leišu un latvju tautas kopējās ciņas nozīmi vācietības varas izplatīšanās apturēšanā tālāk uz austrumiem (Fr. Veinberģa grāmatiņa „Iz latviešu-leišu vēstures“). Kad latvietības kustība septiņdesmitos gados sīta visaugstākos viļņus, tad arī leišu un latvju kopīgo nacionālo ideju nojauta bija vislielākā. Mūsu politiķiem un kulturas darbiniekiem nav jāaizmirst fakts, ka Kronvalda Atis par savu tēviju nav skaitījis Latviju vien, bet Latviju un Lietuvu kopā. „Mūsu tēvu zeme,“ raksta Kronvalds, „nesniedzās tik tāli vien, cik tāju tagadējie latvieši mīt. Viss tas zemes plašums, kuŗu jau mūsu tēvu sviedri un asinis aplacinājuši, pirms vēlāki laiki to saskaldīja sīkās daļās, ir mūsu tēvu zeme . . .“ Ja arī pie vēstures tāpat kā pie ģeografijas neatšķīram tos, kas mūsu tuvāki radinieki, tad atliek tomēr diezgan daudz ko mācīties un apbrīnot, tad izsaucam līdz ar „dziedoni“:

„No Lietavas kad dzirdu,
No Leišu kareivjiem,
Tad Latvju krūts man ceļas.
Tad dziedu tantiešiem.“

Ši leišu-latviešu brālības kustība pieņēma tik plašus apmērus, ka pārsniedza kritiska un zinātniska skata robežas, kādēļ arī vēlāk pret to radās reakcija no etnografu un vēsturnieku puses. Bet šiem „zinātniekiem“ nekad nav izdevies mazināt latvju inteligēncē apziņu par latviešu un leišu kopējām interesēm un uz asins brālību dibinātiem kopējiem nacionāliem ideāliem.

Par spīti mūsu politiskās un nacionālās kultūras tradīcijām Latvijas republikas laikmetā starp abām tautām nav nodibinājušās īsti draudzīgas attiecības. Lietava itkā negrib saprast, ka mēs cenšamies uzturēt labas attiecības ar Poliju, ar valsti, kas vēl nav nodibinājusi labas attiecības ar Lietuvu. No otras puses arī mūsu politika attiecībās pret Lietuvu bijusi pārāk formēla un augstā Parīzes stilā ieturēta, mēs neesam pratuši ar savu plašo inteligenci un kultūru darbos pierādīt leišu tautai tās patiesi dziļās simpatijas jūtas, ko mūsu tauta un inteligence jūt pret Lietuvu. Agrāk mēs braucām laimi meklēt Sibīrijā un kuņā katrā Krievijas nekultūrelā stūrī, tagad mums Lietava ir svešāka zeme, kā neviena cita pasaulē. Bet tai pašā Lietuvā bariem plūst krievi, vāci, žīdi un poļi un atrod saviem kapitāliem un inteligencei bagātus augļus. Un visi tie strādā ne Lietavas un Latvijas valstu interesēs, bet pa lielākai daļai ir šo valstu sirdīgi apkaŗotāji. Cik daudz še varētu darīt mūsu uzņēmīgākie tirgotāji, rūpnieki, inteligence! Un no kopejā darba rastos uzticība, kas nepieciešama mūsu tāļākiem politiskiem mērķiem un abu valstu interesēm.

Tāpat kā ar Igauniju, arī ar Lietuvu strīdīgo robežu jautājumū 1920. gadā nodeva šķīrejtiesai ar angļu prof. Simpsonu kā priekšsēdētāju. Un arī še spriedums nāca par labu mūsu kaimiņiem.

25. martā pasludināja šķīrejtiesneša spriedumu, ka Latvija atdod Lietuvai šauro Palangas piejūras rajonu līdz ar ostu un izdara dažus sīkākus labojumus gar mūsu robežas centra daļu.

Somija, pretīm citām Krievijas verdzinātām tautām, aiz dažādiem apstākļiem spēja uzturēt savas autonomās valsts satversmi pret aziātu uzmākšanos arī tai

laikā, kad latvieši, leiši, poļi, ukraiņi u. c. tautas jau sen bija pazaudējušas savu neatkarību. Somu tauta paglabāja savu relatīvo patstāvību un gods un slava viņai par to uz paaudžu paaudzēm. Bet kādu varoņību, ciņas gatavību un uzmanību tas prasīja somu tautai un viņas vadoņiem, tas visiem vēl labā atmiņā. Aziatiskās Krievijas imperialismis bija daudz bīstamāks par Vakareiropas lielvalstu imperialismu, krievu uzņēmām mazām tautām bija tik pat liela un draudoša, kā citu barbaru uzvaras gājieni kultūras zemēs. Daži naivi politiķi domāja, ka tamlīdzīga barbaru sirošana un tautu tiesību kājām mīšana bijusi iespējama tikai cariskā reakcionārā Krievijā, ka „demokratiskās” Krievijas attiecības pret citām tautām būtu savādākas. Par laimi, šīs iluzijas iznīcināja jau pirmās krievu revolucionārās un demokratiskās valdības ar savu politiku pret Latviju, Somiju, Igauniju, Ukraini un citām tautām. Un vēl šo baltu dienu tikai gudrākās krievu emigrantu lapsas prot deklamēt „nākošās” Krievijas labvēlību, vismaz, pret Poliju un uz zināmiem noteikumiem arī pret Somiju. Bet viss lielais krievu emigrantu vairums nevar savaldīt savas dusmas pret jaunām valstīm arī tagad, kad vēsture viņus piemeklējusi tādā mērā, kā vēl nekad.

Un citādi tas arī nav domājams. Lai uzvarētu jaunās valstis, aziatiskās Krievijas diplomātija pieliks visas pūles, lai tās saskaldītu un tad nomāktu tās pa vienai. Šai nolūkā viņa arī dažām valstīm solis vairāk kā pārējām, bet gala mērķi — jauno valstu nomākšanu, saprotams, neizlaidis no sava redzes aploka. Krievija, lai kādu valsts formu tā pieņemtu, nemainīs savas attiecības pret Baltijas jūras valstīm, ja viņu uz tam nespiedīs reāls spēks, nepārvarams faktors. Un šis spēks, kas ierādis „nākošai” Krievijai, tāpat kā tagadējai, viņas dabiskās robežas, ir — Baltijas valstu savienība. Neviena valsts nevar būvēt savas neatkarības ēku uz kādas citas valsts iedomātas labvēlības resp. žēlastības, uz naivas ticības, ka kaimiņu lielvalsts to neapris. Šāda neatkarība būs vienmēr lielāka atkarība un nedrošība par savas tautas rītdienu. Arī

tautas lielākais entuziasms un nacionālā varonība tad var izrādīties par nepietiekoši lielu spēku zemes brīvības aizstāvēšanā. Aizsardzība pret austrumiem spiež Baltijas valstis uz ciešu militāru, politisku un ekonomisku apvienību.

VI.

1921. gada jūnijā Satversmes Sapulcē notika jauna partiju grupēšanās. Vienotā latviešu socialdemokrātu partija sašķēlās divās daļās — vairākuma frakcijā un maziniekos. Latviešu socialdemokrātija bija izņēmums no pārējām socialistu partijām Eiropā. Pēdējās pasaules kara un krievu un vācu revolūciju laikā bija saplaisājušas dabīgās sastāvdaļās, no kurām galvenās ir — komunisti, viņiem radniecīgie neatkarīgie socialisti un socialisti-minimalisti. Šīs lielākās frakcijas Vakareiropā bij noorganizējušās patstāvīgās partijās ar noteiktu taktiku un ideoloģiju. Tās grupējās ap otro un trešo internacionāli un piekopa katra savu patstāvīgu politiku, viena otru apkaņodama. Šis dabīgais process nebija atradis atbalsta vienīgi latvju socialdemokrātijā. Tā joprojam vēl dzīvoja no pirmskara laikmeta taktikas un partijas doktrīnas. Agrākie taktikas virzieni latvju socialdemokrātu partijā pastāvēja arī tad, bet tie izpaudās mazāk asā veidā, kā dažus gadus atpakaļ.

Bez kara un revolūcijas, ko latvju socialdemokrāti pārdzīvoja līdzīgi vāciešiem un krievi, mums nāca klāt vēl jauns ārkārtīgi svarīgs notikums — Latvijas nacionālās republikas nodibināšana, bet arī šis apstāklis nebija spējīgs ievirzīt partiju jaunā guļtnē. Latvju socialdemokrāti dzīvoja no vēsturiskā mantojuma un iepriekšējo partijas vadoņu (J. Jansona-Brauna) idejām, laizdami pāri savām sastingušām galvām visus Eiropas un Latvijas svarīgos notikumus. Pat pēc tam, kad no vecās partijas ar Latvijas okupēšanu un komunistu apvērsumu bija atšķēlusies ievērojama partijas daļa ar P. Stučku un J. Daniševski priekšgalā, Latvijā palikušie socialdemokrāti neprata šo faktu pienācīgi novērtēt, bet meklēja vēl izlīdzinošas, kopējas līnijas ar to.

Tādā kārtā socialdemokrātu partija atradās nāves sastingumā. Partijas organizācija, doktrīna un taktika bija archaiska. Tādēļ arī par spīti partijas diezgan lieliem ārējiem panākumiem, ta nebija visai bīstama demokrātiskai Latvijai. Ir saprotams, ka partijas mākslīgais komunistu-mazinieku sastāvs bija lielākā garantija pret noteiktu, apzinīgu un konsekventu taktiku, kuŗa varētu kaitēt mūsu jaunai topošai valstij. Kā paši kreisie socialdemokrāti savās runās un rakstos izteicās, domu starpības starp viņiem un maziniekiem pastāvējušas kā Latvijas ārējās, tā iekšējās politikas jautājumos. Iekšējā politikā kreisie socialdemokrāti tuvojās komunistu izbankrotējušiem lozungiem. Viņi noliedza demokrātijas principus un sludināja diktatūru. Kas paši nebija pārliecināti lielinieki, tie orientējās uz viņiem un ļāva partijai arvienu vairāk tuvoties trešai internacionalei. Arī kreiso socialdemokrātu skati ārējā politikā bija vērsti uz Maskavas pusi un visos svarīgos ārējās politikas jautājumos, kur vien sadūrās demokrātiskās Latvijas politika ar komunistisko Krieviju, viņi nostājās pēdējās pusē, nebēdādami, ka līdz ar to tie smagi noziedzas pret valsti. Krievijas pārstāvis Latvijā Gaņeckis savā laikā nav iesniedzis nevienas notas, kuŗas „Socialdemokrāta” smagā artilērija nebūtu pabalstījusi, un kaut arī šīs notas būtu mēģinājums visrupjākā kārtā iejaukties Latvijas iekšējās lietās. Kā iekšējā, tā ārējā politikā vienotā latvju socialdemokrātijai piekopa politiku, kuŗas konsekvence un loģika veda uz Maskavu. To nevarēja pabalstīt partijas labais spārns-mazinieki, kuŗi Satversmes Sapulcē nodibināja jaunu frakciju un veda sarunas ar pilsoniskām partijām par iestāšanos valdībā. Ulmaņa kabinetam Satversmes Sapulce bija izteikusi neuzticību Latgales agrarlietu dēļ. 17. jūnijā nodibinājās jauna koalīcijas valdība ar socialdemokrātu-mazinieku piedalīšanos. Jaunā kabineta sastāvs bija:

Ministru prezidents un ārlietu ministrs — Z. Meierovics,
iekšlietu ministrs — A. Kviesis, finansu — Ringolds
Kalniņš, tieslietu ministrs — V. Holcmanis, apsardzības
— G. Zemgals, satiksmes — J. Pauļuks, zemkopības —

V. Zamuels, izglītības ministrs — A. Dauge, darba — R. Dukurs, valsts kontroliers — E. Ozoliņš.

Tādā kārtā Latvija dabūja otro ministru prezidentu. Viņas pirmais ministru prezidents Karlis Ulmanis atstāja valsts stūri, kuŗu viņš 2 gadus un 7 mēnešus stingri turēja savās rokās. Ulmanis aizgāja momentā, kad pēc socialdemokratu šķelšanās bija iespējams nodibināt valdību ar lielāku majoritāti Satversmes Sapulcē, kā to baudīja pirmais ministru prezidents. Viņš atkāpās no valsts vadības latvju nacionālo spēku uzplūdu laikā, kad visas latvju demokrātiskās partijas atbalstīja jauno valdību. Pirmam ministru prezidentam nebija laimes darboties tik izdevīgos politiskos apstākļos. Ulmanim vajadzēja sastādīt valdības no tādām nacionālām un politiskām grupām, kuŗu interešu pretešķības bija visai lielas. Viņa valdībai tādēļ trūka kompakta solidaritātes koalīcijas parlamentā un katra, pat vissīkākā, frakcija šo apstākli izmantoja savu mikroskopisko „partiju” un personīgu interešu labā. Stāvot valsts priekšgalā Ulmanim vajadzēja bagātā mērā izbaudīt visas mūsu jaunās politiskās dzīves negatīvās puses un parādīt lielu enerģiju un taktu valsts vadībā. No vienas puses minoritātes, no otras ultrā radikālā, krieviski orientētā socialdemokratija, kuŗa neizrādīja vēlēšanās piedalīties līdzī valsts vadībā, un centrā nedisciplinētu, nenoteiktu frakciju putekļi, lūk, elementi, starp kuŗiem vajadzēja izvēlēties atbalstu Ulmaņa kabinetam. Tas, ko visvairāk pārmeta Ulmanim — viņa valdības atkarību no minoritātēm, bija neizbēgama parādība mūsu partiju agrākās attiecībās. Cīņas periodā pret lieliniekiem nevarēja atbalstīties uz puslieliniecisko krieviski orientēto socialdemokratu frakciju. Gribot negribot Ulmanim vajadzēja iegūt minoritātu balsis. Ka tas būtu viņam izdevies par lētu maksu, to nevarēs teikt, bet vai cits valsts vadītājs to būtu panācis uz izdevīgākiem noteikumiem, tas ir ļoti apšaubams. Ulmanim jādod gods, ka viņš Latvijas visgrūtākos brīžos, kad visu aprindu kopdarbība bija sevišķi nepieciešama, prata saistīt ap sevi politiskus spēkus, kuri sākumā raudzījās ar neuzticību uz Latvijas valsti. Un

Ulmanim kā valsts vīram bija izveicība un takts šīs šaubas jūtami mazināt. Viņš aizgāja no valsts vadības, kad ienaidnieki bija izdzīti, miers noslēgts, valsts starptautiski atzīta un zeme sagatavota mierīgam radošam darbam. 1918. gada rudenī, kad Ulmanis saņēma valdības stūri savās rokās, Latvija bija tukšnesis, kuŗā nebija pat garīga un fiziska materiala, no ka celt valsti. Pēc 2 gadiem un 7 mēnešiem Latvija viņa vadībā jau bija sasniegusi ļoti daudz.

Satversmes Šapulce 1922. gada 15. februara kop-sēdē pieņēma Latvijas Republikas satversmi un tā paša gada 9. jūnija sēdē — likumu par Saeimas vēlēšanām. 20. jūnija sēdē pieņēma likumu par Satversmes spēkā stāšanos, ar kuŗu satversme stājās spēkā 1922. gada 7. novembrī plkst. 12 dienā. Satversmes Šapulce darbojās 27 mēnešus un viņas vietā 7. novembrī nāca pirmā Saeima. Par Saeimas priekšsēdētāju ievēlēja Fr. Vesmani, bet par Valsts Prezidentu Jāni Čaksti. Tikai ar satversmes spēkā stāšanos valsti varēja uzlūkot par galīgi noorganizētu. Saeimā ievēlēja 46 latvju pilsonisko partiju kandidatus, 37 socialdemokrātus un 17 no minoritātēm. Ar šādu Saeimas sastāvu radās atkal lielas grūtības valdības vairākuma sastādīšanai. Beidzot nodibināja tā saukto lielo koalīciju ar bijušo satiksmes ministri J. Pauļuku kā ministru prezidentu. Valdībā piedalījās arī kreisie socialdemokrāti. P. Berga aplamās iekšējās politikas dēļ koalīcija pēc 1. maija notikumiem uz Esplanades izjuka un tās vietā nodibinājās pilsoņu-mazinieku koalīcija ar Z. Meierovīcu kā ministru prezidentu, kas atbalstījās Saeimā uz 46 deputatu balsīm.

Grūti bija Latvijas valsts valutas stabilizēšanās, budžeta sabalansēšanās un naudas reformas jautājumi. Mūsu pirmais finanšu ministrs K. Puriņš uzņēmās vadīt finanšu resoru Pagaidu valdībai nodibinoties, 1918. gada novembrī. Pēc Pagaidu valdības atgriešanās no kuŗa „Saratova“, K. Puriņš finanšu ministra amatu atstāja un iestājās par docentu Latvijas Universitātes juridiski-ekonomiskā fakultatē. Viņa vietu finanšu resora priekšgalā ieņēma minoritatu kandidāts

Dr. Erhardts, bijušais Krievijas valsts domes loceklis. Dr. Erhardts sabija par finansu ministri 8 mēnešus un viņa vietā no jauna nāca K. Puriņš.

Kad finansu resora vadību uzņēmās Erhardts, viena angļu mārciņa maksāja ap 25—35 rub. un tani laikā bija izlaists papīra naudas ap 1 milj. rubļu. Kad Erhardts nodeva finansu resoru K. Puriņam, tad angļu mārciņa maksāja jau 325 rubļi (ap 11 reiz vairāk) un papīra naudas izlaidums iztaisija zumu ap 250 milj. rubļu (250 reiz vairāk). K. Puriņa laikā (10 mēnešu laikā) angļu mārciņas kurss pacēlās no 325 rub. uz 900 rub. (ap $2\frac{3}{4}$ reiz) un emisija sasniedza 1.300 milj. rubļu (piecreiz palielinājusies). Tā tad Erhardta laikā angļu mārciņa sadārdzinājusies 11 reiz, K. Puriņa laikā — $2\frac{3}{4}$ reiz; emisija palielinājusies: Erhardta laikā — 250 reiz, K. Puriņa — 5 reiz.

21. martā 1921. gadā finansu ministrijas vadību uzņēmās Ringolds Kalniņš. Viņš spēra enerģiskus soļus izdevumu samazināšanā un valsts ienākumu pavairošanā. Viņš likvidēja apgādības ministriju, tirdzniecības-rūpniecības ministriju pievienoja finansu ministrijai, aprobežoja emisiju un stājās pie naudas reformas izvešanas. Sāka domāt par emisijas banku un mums labvēlīgākas ārējās tirdzniecības bilances radišanu. Ringolds Kalniņš pasludināja taupības politiku un to centās arī izvest. Viņš dabūja cieši sajūst iepriekšējo kara izdevumu un bezplana saimniecības sekas. Ja marta sākumā angļu mārciņa Rīgas biržā maksāja 800 Latvijas rubļu, marta vidū 1006 rubļu, tad aprīļa vidū tā maksāja 1450 rubļus, bet jūnija vidū jau 1900 rubļu. Tad iestājās lūzums un angļu mārciņa 15. jūlijā jau maksāja 1400 rub. un beidzot nokrita pat līdz 1000 rubļiem. Arī valsts saimnieciskās dzīves uzplaukums palīdzēja stabilizēt mūsu valutu. Ringolds Kalniņš ievadīja Latvijas naudas reformu — no rubļa pārgāja uz zelta franku resp. latu un stipri samazināja resoru izdevumus. Beidzot ar pašu iekšzemes līdzekļiem 1922. gadā nodibināja arī emisijas banku — Latvijas banku, kuŗas ātro uzplaukšanu un lielos pa-

nākumus apbrīno ārvalstu bankas un viņu darbinieki. Valsts budžets pēdējos gados jau uzrāda atlikumus.

Mūsu lielā rūpniecība vēl neattīstas aiz kapitāla un tirgus trūkuma, bet tās vietā rodas daudz mazo un vidējo rūpniecības uzņēmumu. Var sacīt, ka arī rūpniecībā pēdējos gados novērojama tāda pati dzīvība, kāda norisinās uz laukiem. Tā būtu vēl lielāka, ja mūsu saimnieciskai dzīvei neliktu šķēršļus pārspilēti sociāli likumi un kreiso partiju organizētie streiki.

Sociālo jautājumu Latvijā uzlūko par pilnīgi identisku sociālam jautājumam Vakarēiropā, lai gan starp tiem ir ļoti liela starpība. Tur visu sociālo jautājumu smaguma punkts pastāv saražoto nacionālo bagātību taisnīgākā sadalīšanā, kāmēr pie mums tas ir jautājums, kā radīt nacionālās bagātības, kapitālu tukšā zemē. Tur var būt runa par „dališanu“, nacionālo vērtību decentralizāciju, izplatot to uz plašām tautas masām, pie mums, turpretim, viss grozas ap to, kādā ceļā atrast jaunus ražošanas līdzekļus, jaunus ienākuma veidus tautas labklājības pacelšanā. Tāpat kā mūsu pirmā nacionālā atmoda sākās ar Valdemara uzrādītiem jauniem tautas ienākuma avotiem (gruntniecība, jūrniecība, amati), tā tagad mēs varam iziet no burvju riņķa tikai atrodot jaunus ienākuma avotus. Un šie ir visas mūsu ekonomiskās un sociālās politikas vissvarīgākā vieta. Tādēļ ir tuvredzība domāt ar 8 stundu darba dienas, vai tamlīdzīgiem likumiem izšķirt mūsu tautas nabadzības resp. sociālo jautājumu, ja nerodas tautai jauni ienākuma avoti. Ne saražoto vērtību sadalīšanā, bet viņu jaunradīšanā jāmeklē Latvijas sociālā jautājuma atslēga un to var dot ne sociālistu sastingusē programma, bet mūsu ekonomistu autoritātes. Pasakat, kā pacelt Latvijas vispārējo ekonomisko produkciju, un sociālais jautājums izšķirsies pats no sevis, bez māksliem, mūsu tautsaimniecībai nepiemērotiem sociāliem likumiem.

Pavelkot stripu pirmās Saeimas darbībai, nenoliedzami jāatzīst, ka veikts viens otrs darbs. Likumdošana mūsu pirmajai Saeimai bija sevišķi grūta tādēļ, ka

valsts tikko sāka dabūt savus dabīgos pamatus, jo dzīve tikai tagad pieņem noteiktas konturas un likumdevējiem ir daudz grūtāk izdot piemērotus likumus mainīgiem, nenoteiktiem apstākļiem, kuŗi vēl nebija pietiekoši stabilizējušies. Likums nav nekas cits, kā noteikta stāvokļa akceptējums, stingra norma; ja šīs skaidrības nav valsts dzīvē, tad likumdevēji viegli var pārvērsties par eksperimentētājiem līdz ar visām eksperimentu ļaunām sekām. Mūsu pirmās Saeimas likumdošanas darbam nenoliedzami ir šāds raksturs. Ciktāl tā godīgi pēc savas pārliecības centusies radīt Latvijai demokrātiskus un dzīvei piemērotus likumus, Saeimas darbs pieminams ar atziņu.

Bet mūsu pirmā likumdevēju iestāde savā trīs gadu ilgā darbības laikā darījusi arī tādus darbus, kuŗiem trūkst nenovēršamības rakstura, kas nav izskaidrojami ar nezināšanu, kļūdišanos, bet ko dēvē par apzinīgu rīcību un kas tomēr nav valstij nācis par labu, bet gan par ļaunu. Tā ir neskaitāmo Saeimas frakciju šauri partejiskā rīcība, viņu līderu savtība, goda, varas un mantas kārā pašpolitika, kas kā smaga tumša ēna gulējusi visus trīs gadus pār Saeimas darbību. Šī ēna bijusi tik liela, ka spējusi vienā tautas daļā radīt pat neticību un šaubas demokrātikai iekārtai, domas, ka šādā ceļā mēs nevaram savu valsti dabūt uz līdzienāka attīstības ceļa. Un par to aizgājūšai pirmajai Saeimai neviens paldies neteiks. Šai ziņā viņa pati ar vienu roku drupinājusi tos pamatus, kuŗus tā ar otru roku cēlusi, tā strādājusi nevien pozitīvu, bet arī negatīvu darbu. Tas nosodams jo vairāk tādēļ, ka tā taču bija mūsu pirmā Saeima, kuŗai vajadzēja radīt priekšzīmi citām, tai vajadzēja likt mūsu parlamentārisma labo tradīciju pamatus. Bet neskaitāmo partiju un, galvenais, viņu līderu rīcība bijusi šķērslis veselīgai demokrātikai valsts politikai, kādēļ mūsu valsts šos gadus gājusi kā pa ciņiem, un neviens nav varējis būt drošs par to, ka vēl viens, otrs solis šādā pašā virzienā un valsts piedzīvos smagu krīzi. Bez tam likumdošanas darbs bijis tik paviršs, sasteigts un daudzreiz nepārdomāts, ka bieži vien pēc neilga laika Saeimai vaja-

Zigfrīds Meierovics

dzējis izdot likumu grozījumus un papildinājumus. Politiskās spekulācijas gars bijis jūtams Saeimas frakciju vairumā un nesavtīga valsts interešu garā vadīta politika un principi bijuši retums viņu pēdējo trīs gadu ilgā darbībā. Pirmās Saeimas ieceltās valdības visas raksturīgas ar savu nenoteikto politisko kursu un vājām ministru personībām. Tās ir tipiskas atplūdu laikmeta valdības un politiskās dzīves pagrimšanas spogulis (V. Zāmeļa un H. Celmiņa kabineti). Mūsu

pirmklasīgā valsts vīra un diplomata Dr. M. Valtera atceļšana no amata arī varēja notikt tikai sikmaņu valdīšanas laikā. Pēc Z. Meierovica trāģiskās nāves 22. augustā 1925. g. un M. Valtera atceļšanas Latvija paliek bez diplomātiem.

Otro Saeimu ievēlēja 3. un 4. oktobrī 1925. gadā un tā sanāca 3. novembrī. Tās partiju spēku samērs gandrīz tāds pat, kā pirmā Saeimā. Par Saeimas priekšsēdētāju ievēlēja Dr. P. Kalniņu. Saeimas 6. novembra sēdē par valsts prezidentu atkal ievēlēja J. Čaksti. 22. decembrī Saeima isteica uzticību jaunai valdībai, kuņu sastādīja K. Ulmanis. Ulmaņa kabinetu pabalstīja gandrīz visas latvu pilsoniskās partijas un daļa minoritatu deputatu. Pēc vairāk kā četrus gadus ilga pārtraukuma K. Ulmanis nāca atkal pie stūres. Pārējie ministri bija: iešlietu ministrs E. Laimiņš, finansu — J. Blumbergs, kara — J. Goldmans, satiksmes — P. Aroniets, izglītības — doc. E. Ziemels, tieslietu min. pārv. E. Brikovskis, tautas labklājības — V. Rubuls, zemkopības — M. Gailīts, ārlietu ministrijas pārvaldnieks H. Albats.

Saeima 28. aprīļa sēdē Ulmaņa valdībai izteica neuzticību noraidot valdības 1926./27. g. budžetu. Valdība vairākumu Saeimā zaudēja pēc tam, kad valsts prezidents J. Čakste bija apžēlojis par valsts sazvērestību notiesāto Andrievu Niedru. Līdzatbildību par to centra grupas uzvēla arī valdībai un tādēļ tās atsaucsa savus ministrus M. Gailīti un P. Aronieti. Saeimas 4. maija sēdē paziņoja, ka valsts prezidents uzaicinājis A. Alberiņu sastādīt jaunu valdību. Tās locekļi:

Ministru prezidents Alberiņš (zemn. sav.), ārlietu ministrs K. Ulmanis, iešlietu ministrs E. Laimiņš, finansu ministrs J. Blumbergs, zemkopības — M. Gailīts, satiksmes min. P. Aroniets, izglītības ministrs E. Ziemels, tieslietu ministr. pārv. Brikovskis, tautas labklājības ministrs V. Rubuls, kara ministr. pārvaldn. A. Alberiņš. Jaunai valdībai Saeima isteica uzticību.

Drošs nacionālais vairākums un līdz ar to arī Sa-

eimas darba spējas gaidamas tikai tad, kad jaunsaimniecības politiski un saimnieciski pārvērtīsies par vecsaimniecībām. Latvijas politiskās stabilitātes atslēgas ir jaunsaimnieku rokās.

VII.

Kas panākts Latvijas neatkarības pirmos gados politiskā, saimnieciskā un nacionāli-kultūrē ziņā?

Pilnīgi dabīgi, ka neatkarīgās Latvijas politikai dzīvei vajadzēja dabūt lielāku dzīvību un plašumu, nekā tas bija agrāk. Latvju nacionāli-politiskās domas lielāks spars radās pēdējos gados, tādēļ arī valsts neatkarības laikmets ir visauglīgākais mūsu politiskā dzīvē un tais dzīves nozarēs, kam ar to visciešākie sakari.

Mūsu politiskā doma tomēr nav gājusi tik lieliem soļiem uz priekšu, kā to varēja sagaidīt. Uzskaitot vien lielo partiju skaitu, kas katrās vēlēšanās vēl pieaug, redzamas mūsu politiskās dzīves negatīvās puses. Droši var teikt, ka tautas politiskā apziņa ir pretēji proporcionāla partiju skaitam, jo lielāka tautas politiskā apziņa, jo mazāks partiju skaits. Latvju liberalās un demokrātiskās politiskās aprindas, kuŗām vislielākie nopelni valsts politikas ievadīšanā uzvaras virzienā, nevar uzrādīt principiēlas un taktiskas domstarpības. Tādēļ par spīti viņu daudziem partiju nogrupējumiem, kas ceļas no personīgām interesēm, mēs nevaram šo liberali-demokrātisko politisko strāvu skaitīt par kādas šaurākas grupas lietu. Latvju pilsonība un inteliģence šais gados arī nav citādi nosvērusies, kā ap šo lielāko politisko un idejisko apvienību, un mūsu pilsonības sabiedriskā doma gājusi jaunās republikas uzvaras gaitā radītā virzienā. Kā pie mūsu politiskās apziņas iepriecinošākām zīmēm tādēļ jāpieraksta fakts, ka par spīti daudzām partijām un grupām, latvju sabiedrības politiskā doma gājusi noteiktu virzienu. Izskaidrojams tas ar to, ka mūsu drumstalotās partijas nav varējušas dot sev idejiska attaisnojuma, viņu eksistencei nav bijis pamata. Sabiedrības doma gājusi pāri daudzām partijām.

Šo valstiski radošo politisko virzienu, kam lielāko attaisnojumu jau devuši Latvijas republikas sasniegumi, lielā mērā sekmējis otrs politisks faktors — prese. Lai gan tā pabalstījusi galvenos vilcienos vienas vai otras partijas politiku, mūsu prese neatkarīgi no tai devusi ļoti daudz vispārējai nacionāli-politiskai domai un valsts politikas pamatprincipu noskaidrošanai. Arī latvju laikrakstu vairums atraduši to vienoto liberali-demokrātisko virzienu, kas raksturīgs visai mūsu politiskai dzīvei pēdējos gados. Latvju pilsonības un intelīģences politiskā vienība valsts izbūvē bijusi nepieciešama vajadzība un to pa lielākai daļai arī sapratusi latvju laikrakstu lielākā daļa. Ja mūsu prese pielaidusi daudz kļūdu, paviršību un nolaidību, ja mūsu laikrakstu redaktoru krēsls nereti vēl sēž frizieri, tad par to vainojama preses aizmugure, laikrakstu izdevēju un partiju savtīgie veikaliskie aprēķini, kas ārkārtīgi traucē mūsu avižniecības attīstību. Šī aizpuvusē preses aizmugure parādas visā savā varā taisni pēdējos gados. Mūsu avižniecības ziedu laiks ir republikas pirmie ciņas gadi, tagad tā noslidējusi lejā un aptumšo mūsu preses lielos nopelnus republikas nodibināšanā.

Sabiedriskās dzīves uzplūdu laiki vienmēr ir arī avižniecības ziedu laiki un pirmās pagrimšana rāda arī septītās lielvalsts pagrimšanu. Kas šo sakaru gribētu apstrīdēt, tam pietiktu salīdzināt mūsu valsts varonības laikmetu un viņas apgaroto presi ar tagadējo politisko veikalnieku laikmetu un tā nožēlojamām avižu lapām. Taisni tādēļ, ka mūsu avižniecība tik pilnīgi izteic un attēlo Latvijas politisko un sabiedrisko dzīvi, ka šīs abas lietas ir savstarpēji saaugušas un nedalamas, pilnīgi dibināti Ž. Meierovics varēja atklātā sapulcē teikt klasiskos vārdus: „Latvju avižniecībai es varu izrakstīt nabadzības apliecību.“ Jo šī nabadzības apliecība ir izrakstīta arī mūsu politiskiem vadoņiem, partijām un visiem tiem, kas noteic tagadējas Latvijas likteņus. Jau tādēļ vien, ka mūsu avižniecība nav autonoma, bet to pārvalda tās pašas partijas un lideri, kuņi vada valsts un sabiedrisko dzīvi, viņa pašlaik nevar iekāpot sev tādu stāvokli,

par kuŗu nevarētu teikt apkaunojošos vārdus — gara nabadzība! Ši kauna zīme uz pieres latvju šīs dienas avižniecībai jānes tāpat, kā mūsu partiju vadoņu vairumam politisko veikalnieku apliecība. Savu godu glabājot latvju avižnieki varētu atbildību par mūsu preses tagadējo gara nabadzību uzvelt politiskām partijām un viņu līderiem, kuŗi faktiski pārvalda deviņas desmitdaļas no latvju preses. Tas būtu pilnīgi dībnāti, jo taču saimnieks atbild par sava nama turēšanu, bet mūsu preses saimnieks ir politiskās partijas. No šīs atbildības, zināms, mūsu partiju līderus neviens arī nevar atsvabināt, un ja ne citi, tad vismaz nākošais Latvijas valsts vēsturnieks viņus par to tiesās. Ši tiesa būs tikpat barga, cik plika un nabadzīga ir mūsu tagadējā avižniecība. Un šo vēsturiskās patiesības balsi viņi nevarēs ne aplusināt, ne nopirkt, kā tas tagad teem iespējams ar lietām, par kuŗām viņiem dzirdēt nav patikami.

Bet mūsu avižniecības pagrimšanas cēloņi ir dziļāki par preses saimnieku veikaliskiem un partejiskiem aprēķiniem. Tā būtu tikai pusnelaime, ka latvju laikrakstu izdevējiem nav cēlāku sabiedrisku un kulturas mērķu, nekādas idejas un centienu, kas sniegtos pāri viņu partiju vai veikalu aplokam. Tas gan guļ kā slogs latvju avižniecības un sabiedriskās kulturas attīstības ceļā, bet tomēr nespētu apslāpēt to dievišķo ugunsliesmu, kas izšaujas no katras kulturelas sabiedrības, no apzinīgas nācijas un no pieskaršanās talantam, ko glabā savā dvēselē publicistikas un žurnalistikas priesteri — patiesi apdāvināti avižnieki. Acimredzot, gara nabadzības lāsts guļ nevien uz mūsu preses saimniekiem — partiju līderiem, bet arī uz viņu tagadējiem kalpiem — garīgi neapdāvinātiem un žurnalistikas talanta neapdvestiem sikiem cilvēkiem, kuŗi mūsu sabiedriskās dzīves pagrimšanas laikā tagad nosēdināti atbildīgos redaktoru krēslos. Astonī republikas gadi un dziļais laikmeta savīļņojums varēja radīt kādus jaunus un apdāvinātus latvju avižniekus, — bet šīs cerības nav piepildījušās. Mūsu avižnieku nelielā saime palikusi tikpat maza, kā agrāk, pat vēl mazāka,

jo mirušo vietā nav nākuši klāt tāda paša gara spēka jauni žurnalisti (piemēram E. Freivaldam joprojam vēl nav pēcnieku). Republikas varoņu laikmetā latvju prese stāvēja sava uzdevuma augstumos un mūsu nedaudziem žurnalistiem, strādājot vaiga sviedos, bija iespējams godom iezvanīt latvju tautas jauno vēstures laikmetu. Arī politiskās partijas tad vēl domāja nevien par sevi, bet arī par valsti un mūsu preses darbinieki ar sajūsmu varēja nodoties savam iemiļotam darbam.

Nedaudzos gados stāvoklis grozījies tādā mērā par ļaunu, ka žurnalistam, kam vēl ir drusku cilvēcīgas cieņas un neatkarības sajūtas, kam ir ko teikt vairāk, par urrā! partiju lideriem, ir grūti atrast laikrakstu, kurā izteikt savas domas par valsts un sabiedriskiem jautājumiem. Še ir mūsu žurnalistikas ļaunuma sakne, ka laikrakstu skaitam pieaugot, tādā pašā mērā mazinājusies iespēja izteikties neatkarīgai, bezpartejiskai politiskai domai un brīvam vārdam. Tādēļ mums nav maz mirušu žurnalisti, kuji gan fiziski vēl dzīvo (lai gan ar bēdīgu eksistences iespēju), bet kujiem mūsu „lielās preses“ durvis vai nu pavisam noslēgtas, vai arī atsiātas tik šauras spraugas, pa kurām labprāt nelienu iekšā tie, kas republikas avižniecības uzdevumus bija iedomājušies savādākus.

Daudzi latvju partijas vīri domā veikuši savu uzdevumu, ja viņi var panākt tādu pašu valsts iekārtu un likumus, kādi pastāv Itālijā, Šveicē, Anglijā vai citās valstīs. Latvijas valsts un partiju jaunajiem darbiniekiem būtu vieglāks ceļš, ja Latvijā priekš valsts nodibināšanās būtu pastāvējusi latvju sadzīvei kaut cik piemērotāka pašvaldība. Valsts šādos apstākļos organiski izaugtu no tās. Tagad, turpretim, mums nemaz neienāk prātā meklēt kaut ko lietderīgu Baltijas landtagu agrākajā praksē. Visi latvju politisko darbinieku skati dabīgi vēršas uz ārzemēm, uz svešiem paraugiem.

Pēc gadu desmitiem mūsu politiskā dzīve dabīgi ievirzīsies nacionālā gultnē un tautā nodibināsies valstiskas tradīcijas. Bet grūtākais periods ir taisni šis

pirmais laikmets, kādēļ nopietni jāraugas, lai mūsu zemei pretīgā kārtība nepaliktu par likumu un ierāšām. Jāskatas, lai Latvijas jauno politisko kulturu neiespaidotu pretnacionālā garā.

Tik jaunā valsti, kā mūsu, nav domājams tautā icaudzēt valstisku apziņu, cieņu pret valdību un likumību, ja mūsu partijas, prese u. t. t. joprojam apkaļos valdību ar tādu niknumu, aizdomu celšanu un nievāšanu, kā tas, par nožēlošanu, līdz šim bijis. Nevar prasīt, lai bez politiskas skolas uzaugusi sabiedrība nesajustu aizspriedumus pret valsti un valsts institūtiem, kaut arī šie uzbrukumi būtu vērsti tikai pret atsevišķām personām — atbildīgiem valsts darbiniekiem. Ne tik vien socialisti, bet pat daudzi pilsoniskie politiķi un publicisti („fašisti“) daudzreiz cenšas iznīcināt katru valsts augstāko darbinieka autoritāti, kas pacēlusies augstāki, un kuļa izpelnījusies tautas uzticību. No veciem laikiem mums vēl palicis likums, ka tas nav nekāds „demokrāts“, kas nestāv opozīcijā valdībai, un nepateicīgāka uzdevuma vairs Latvijas politiskā dzīvē nav par valdības autoritātes aizstāvēšanu, bez kā nevar pāstāvēt neviena valsts organizācija un neviena politiski apzinīga sabiedrība. Mūsu politiskā dzīvē pa lielākai daļai nekritizē valdības darbību, viņas kļūdas un politikas virzienu, bet rada atmosferu, kas iznīcina uzticību tai un noņem viņai tautas valdības cieņu. Tas nenotiek vienīgi aiz demagoģijas, bet daudzos gadījumos arī aiz politiskas vientiesības.

VIII.

Spriežot pēc mūsu internacionālās izglītības politikas, varētu domāt, ka Latvija ir tipiska nacionāla konglomerāta valsts. Tas par laimi tomēr tā nav. Salīdzinot Latvijas pēdējās vispārējās iedzīvotāju skaitīšanas rezultātus, dabūjam sekošu ainu:

Bija:	1897. g.	0/0	1920. g.
Latvieši	68,3		76,6
Vācieši	6,2		3,0
Krievi	7,9		5,9
Žīdi	7,4		4,1

Kā redzams pēdējā gadu simteņa ceturksnī tautību attiecībās notikušas lielas pārmaiņas, un proti, latvju iedzīvotāju relatīvā vairošanās uz minoritatu rēķina. Šī tendence vēl gaišāki saredzama, salīdzinot pēdējo vispārējo Latvijas iedzīvotāju skaitīšanu rezultātus ar 1881. g. skaitīšanas rezultātiem.

Ja 1881. gadā Vidzemē un Kurzemē vēl bija 11,₉ proc. vāciešu, tad 1920. gadā (neieskaitot Latgali) tikai 5,₄₃ proc., citiem vārdiem, vācieši 40 gadu laikā mazinājušies uz pusi. Tāpat krievi — 1881. gadā bija Vidzemē un Kurzemē 4 proc., bet 1920. g. — tikai 2,₇ proc., tā tad arī mazinājušies uz pusi. Ja 1807. gadā viņu tur bija 88.854 (1913. g. vienā pašā Rīgā 99.603), tad 1920. gadā bija atlikuši tikai 34.000 krievu, tas ir — trīs reizes mazāk kā 1897. gadā. Arī židu procents Vidzemē un Kurzemē no 5,₅ — 1881. g. nokritis uz 4,₅ proc., tā tad arī mazinājies par 1 proc. Turpretim, latviešu procents šai Latvijas daļā pieaudzis no 77 — 1881. g. uz 83,₄ — 1920. gadā. 1925. gada tautas skaitīšana Latvijā lielākas svārstības neuzrāda.

Latvju tautības iedzīvojāju procents ir lielāks par mūsu oficiālā statistikā uzdoto, jo tur viena daļa latviešu pieskaitīta „baltkrieviem”, kādas tautības mūsu zemē nemaz nav. Tas tomēr neliedz mūsu izglītības ministrijai no valsts līdzekļiem uzturēt „baltkrievu” skolas ar lielkrievu mācības valodu un skolotājiem-lielkrieviem. Tā tad faktiski latviešu iedzīvotāju skaits Latvijā pārsniedz 1920. gadā skaitīšanā uzdoto skaitli un ir ne mazāks par 80 proc.

Latvijas minoritātes — tām vismaz grib sevi pieskaitīt vāci, židi un krievi — kā redzams, Latvijā relatīvi un pat absolūti mazinās. Vācu iedzīvotāju mazināšanās tendence novērojama jau no pagājušā gadu simteņa otrās puses, kad, pirmkārt, apstājās plašā Vācijas emigrantu ieplūšana Latvijā un kad latviešu un igauņu pārtautošana notika mazākos apmēros, kā iepriekš. Latviešu pārvācošanās tomēr bija ļoti spēcīga arī gadu simteņa otrā pusē un galīgi likvidēta tā nav vēl tagad.

Mūsu vācieši nevien skaitliski, bet arī ekonomiski slid ātri uz leju. Ar lielo agrarreformu vācu dominējošais iespaids Latvijas saimnieciskā dzīvē ir laužts un to vietā attiecīgi pieņēmusēs latviešu nozīme saimnieciskā dzīvē. Piepildījušies mūsu pirmā nacionālā vadoņa Krišjāņa Valdemara vārdi, ka brīvos laikos vietējiem vāciem nav nekādas nākotnes.

Ja vāciešiem mūsu zemē ir vairāku gadu simteņu ilgas vēsturiskas saknes, ja tie šai laikā ir aklimatizējušies un dabīgi ieguvuši valsts pilsoņu tiesības, tad par nelielo vietējo krievu tautības atlikumu to nevar teikt. Atskaitot krievu vecticībniekus Latgalē, kuri mūsu zemē dzīvo jau 200—300 gadus, visi pārējie krievi ir tikai nesenie ienācēji-iebrucēji. Viņiem nav nekādu nopelnu Latvijas vēsturē, ja neskaitam par tādām krievu ierēdņu nopelnus zemes pārkrievošanas mēģinājumu laikā. Vāci savu privilģēto stāvokli zemē sasnieguši gadu simteņu ilgā niknā cīņā un darbā, bet krievu mazumiņš, kas arvien vēl papildina savas rezerves politiskiem emigrantiem, piekopj savu politiku zem vecās Krievijas iespaida. Še krieviem nav ne īpašumu, nedz kultūras tradīciju, kā vāciem, tādēļ viņi nemaz nav ierindojami nacionālo mazakumu rubrikā.

Krievi mūsu zemē nekad nav nākuši kā labi amatnieki, tirgotāji un tehniķi, kā tas bija ar ienācējiem no Vācijas pagājušā gadu simtenī, kas še veicināja amatniecības, tirdzniecības un tehnikas attīstību, bet tie bijuši zema kultūras un morales līmeņa kļaidoņi, kas izplatīja mūsu tautā dažādus netikumus. Vēl tagad krievu noziedznieku skaits Latvijā pārsniedz viņu iedzīvotāju procentu, pie kam šīs noziedzības ir smagākās, kā: slepkavības, laupīšanas, uzbrukumi u. t. t. Tāpat viņi ir arī lielākie sabiedriskā miera traucēlāji, nekultūrelības un hulģanisma veicinātāji, kas daudzām Latvijas vietām un pilsētām vēl piešķir krieviski-aziātiskas zemes raksturu. To gaiši rāda statistika par administratīvā kārtā sodītām personām. Tā 1922. gadā administratīvā kārtā sodītas 22.450 personas, to starpā 3699 krievi jeb 17%. Vietējie krievu ienācēji ne ma-

zākā mērā arī nav šai isā laikā saauguši ar mūsu zemi un kulturu. No viņu aiziešanas Latvija nekā neciestu, ievērojot krievu negatīvo lomu mūsu kulturas un politiskās dzīves vēsturē un viņu pilnīgo nulli saimnieciskā dzīvē. Pat kā tirdznieciski starpnieki Latvijas un Krievijas attiecībās viņi nav pierādījuši nekādas uzņēmības.

No visām, tā sauktām, minoritātēm vienīgi žīdi var Latvijā uzrādīt progresu. Ne skaitliski, bet ekonomiski tie nenoliedzami pašlaik ieguvuši tādu stāvokli, kāds viņiem šē nekad nav bijis. No Latvijas priekškaļa žīda — sīkā tirgotāja un augļotāja, tas kaļa laikā palicis par lielāko finansistu, rūpnieku un tirgotāju. Žīdu iespaids mūsu tirdzniecībā un visā ekonomiskā dzīvē sasniedz jau tādu pakāpi, kas pilnīgi draud nomākt latviešu uzņēmēju. Ir pilsētas, kā Liepāja, Daugavpils un citas, kas vārda pilnā nozīmē jau pāržīdotas, citas, kā Rīgā, žīdi dominē kā socialā aristokrātija agrākās vācu vietā. Žīdu rokās atrodās mūsu galvenais zelta fons — mežu eksploatācija, pat veselas tirdzniecības nozares. Viņi ir galvenie krievu „kulturas“ izplatītāji Latvijā, bez žīdiem Latvijā nevarētu iznākt neviena krievu avīze, nevarētu eksistēt krievu teātrs un citas krievu kulturas iestādes. Uz citu minoritātu skaitliskā, ekonomiskā, politiskā un kulturelā iespaidu krišanās fona Latvijā lepni paceļās žīdu varas pieaugšana. Žīds sajūt savu ekonomisko varu un tādēļ lepni, izaicinoši un pat bezkaunīgi pieteic latvju tautai savas tiesības.

Nevienai no šīm tautību drumstalām nav tiesības nomākt otru un pārtautot, kā tas noticis visos pirmos neatkarības gados. Sevišķi grūtā stāvoklī atrodās mūsu skola un nacionalā politika Latgalē, lai gan šē mūsu kulturas cietokšņiem vajadzēja būt vistiprākiem. Valsts drošība prasa, lai Latvijas robežu apgabalī būtu nacionali, ekonomiski un kultureli stipri.

Latvijas trešā zvaigzne — Latgale dara arvien lielākas rūpes mūsu valsts darbiniekiem. Mākslīgi radītie šķēršļi pagātnē mūs lielā mērā atsvešinājuši no latgaliešiem, un tagad Latvijas politikai vajaga apzinīgi at-risināt visus sāpīgos jautājumus, kas vēsturīgi izauguši

un izskaidrojami, bet kam tagadējos apstākļos vairs nav vietas. Latgale bijusi tālāka mums par citiem novadiem, par viņu vēl tagad sabiedrība un prese maz interesējās. Latgale ar varu bijusi ierauta krievu un poļu sferā, un viņa bijusi kā aizsargs pārējai Latvijai pret krievu uzņēmšanos. Ja Vidzemē un Kurzeme varējusi līdz šai dienai paglabāt tik tīru latviski nacionālu seju, tad tur nopelni piekriņ Latgalei, kuŗa uz saviem pleciem iznesusi lielākās pārkrievietošanas grūtības. Latgalei bija jaizcieš arī ilgākais komunistu jūgs. Latgales iedzīvotāji daudz mazāk izglītoti par saviem pārējiem tautas brāļiem, ļoti reliģiozi, dzīvo savu atsevišķu dzīvu padomju Krievijas tuvumā. Valsts iestādes še sliktāki nostādītas un darbojas smagi un lēni, jo labus ierēdņus dabūt uz turieni nav viegli. Vizpārējā parādība, kas novērojama Latvijā un kam var būt ļoti ļaunās sekas, proti, intelīģences bēgšana no laukiem un provinces uz lielpilsētām, galvenām kārtām uz Rīgu, rada sevišķi sliktu iespaidu Latgalē. Latvju intelīģence še vāja un neorganizēta, sabiedriskās dzīves, valsts un pašvaldības iestādes še joprojam tura savās rokās svešautieši. Tie nav pašai dziedīgi Latvijas patrioti, bet daudzos gadījumos orientējas uz citām valstīm, vai labākā gadījumā ir paša labuma meklētāji. Cara laikos uzspiestā krievu valoda vēl pilnos ziedos, krievu „kultura“ še valda ne tikvien krievu mazākumu vidū, bet nomāc arī latviešus un pārējās tautības. Vai kādā valstī vēl varētu notikt tamlīdzīgas parādības kā Latgalē tas notiek uz ik soļa, ka valdošās tautas bērņus pārtauto savās skolās minoritates? Bet Latgalē par to nav jābrīnās, taisni otrādi, būtu brīnums ja tas tā nenotiktu.

Latgalieši ļoti nemierā ar „baltiešu“ politiku Latgales lietās. Viņi gribētu vairāk pabalstu un līdzekļus no centra, bet mazāk atkarības no tā. Nevar būt divu domu, ka respektējamās latgaliešu prasības uz lielāku vietējo pašvaldību, bet nesaprotama paliek viņu izturēšanās pret tiem spējīgiem intelīģentiem darbiniekiem, kuŗi aiz latgaliešu aizspriedumiem pazaudē savu darba lauku Latgalē. Ar to vēl vairāk saplok intelīģento

latvju ieredņū un darbinieku skaits, kas jau tā Latgalē ir ļoti niecīgs. Un gala iznākums ir Latgales pārtautošanas turpināšana neatkarīgā Latvijā.

Valsts interesēs ir dot pēc iespējas vairāk līdzekļu Latgales kulturas un saimniecības dzīves pacelšanai. Mums vajaga palīdzēt atraisīt milzīgos snaudošos spēkus, kas gaida svētīgu darbību šai zemnieciski neaizskartā tautas daļā. Latgalei ir tiesības saņemt materialus un garīgus spēkus no mums. Pārpratumi, kas tagad rodas starp mums un Latgali viegli izzudīs, tiklīdz sāks straujāki pukstēt valsts saimniecības un garīgās dzīves nervi un nodibināsies arvien ciešāki sakari ar tālākām valsts nomalēm. Prasīt no centra tikai materialus līdzekļus un attālināties no mūsu kopējās nacionālās dzīves nevar.

Mūsu līdzšinējā vienaldzība Latgales lietās jāatmet, pirms tā nav devusi vēl bēdīgākus augļus. Latgale žēlojās par to, ka zemes reformas darbi tur gausi iet uz priekšu, ka Latgales skolas cieš līdzekļu trūkuma dēļ. Jo vairāk šie latgaliešu vajadzības ievēros, jo at-rāk viņi izdzīvos pāgātnes aizspriedumus pret „baltiešiem“. Latgalē pirmā vietā stādama latvju valodas kursu sarīkošana plašākos apmēros. Tikai latvju va-lodas, literatūras un mākslas izplatīšana Latgalē var radīt saites, kas sen nepieciešamas valstij ar nomalem. Līdzekļi, ko šai laukā lietderīgi izdos, daudzkārt at-maksāsies jau tuvākos gados. Latgales jaunībai jānodod lielāki atvieglojumi labāko Rīgas vidus- un augst-skolas apmeklēšanai, paraleli atklājot Latgalē latviešu vidus- un citas skolas. Lielu politisku audzināšanas darbu varētu veikt arī atbildīgo valsts viru uzstāšanās Latgalē, kā to pēc Latgales atsvabinašanas ar lieliem panākumiem darīja ministru prezidents K. Ulmanis. Liels sistematisks darbs Latgales nacionālās apziņas pacelšanā, izglītības izplatīšanā un ciešākā saistīšanā Latvijas politiskās, saimnieciskās un kultūras dzīves aplokā ir svarīgākais uzdevums mūsu valsts iekšējā dzīvē.

Latvijas pirmie gadi ir spidoši pierādījuši, ka mēs varam attīstīties un pieņemties spēkā kā brīva neatka-

rīga tauta. Mēs esam darbos pierādījuši savas tiesības uz neatkarīgas valsts eksistenci un pret šiem dzīves faktiem sabrūk visi mūsu pretinieku argumenti. Ja mūsu valsts pēc pasaules kara un lielinieku postažas spēj uzrādīt tik lielus panākumus dzīves atjaunošanas darbā, tad jo lielākas izredzes mums gaidamas turpmākos gados. Pirmie valsts pastāvēšanas gadi un galvenie politiskie principi šai laikā ir stiprs pamats, uz ka Latvijas Republikas ēku var celt tālāk.

Dievs, svētī Latviju!

Latvijas socialdemokratijas loma

Kādu lomu mūsu socialdemokratija spēlējusi Latvijas valsts dzīvē, tas redzams, ja atceramies mūsu pēdējo gadu politisko un sabiedrisko dzīvi — ja pašķīstam vēl svaigās vēstures lapas un liekam runāt neaizmirstamiem vēstures faktiem. Tie paši par sevi nodos spriedumu šai partijai.

Lai atceramies vispirms šīs partijas nodibināšanās un iesakņošanās vēsturi Latvijā. Mums jāatgriežas pie pagājušā gadu simteņa deviņdesmitiem gadiem, kad vācu socialisma idejas Latvijā sāka sludināt tā sauktie jaunstrāvnieki ar Jansonu, Raini un Štučku priekšgalā, kuri grupējās ap laikrakstu „Dienas Lapa“. Socialisma idejas latviešiem līdz deviņdesmitiem gadiem nebija pazīstamas un tikai ar „Dienas Lapu“ tās dabūja iepotēt latvju tautā. Kādā ceļā socialisma mācības ievazātas Latvijā, par to tagad, pēc trīsdesmit gadiem pastāsta pats Rainis. „Socialdemokrata“ 1922. gada 6. numurā viņš raksta:

„Tikai 1893. gadā, pārbraucot no ārzemēm (Vācijas), man laimējās ievest veselu ceļa somu ar (socialisma) literatūru, kuŗa tad tika bagātīgi izmantota gan „Dienas Lapā“, gan hektografēta nelegālā presē. Tad tikai arī Marksa „Kapitals“ tika pazīstams mūsu darbiniekiem. Bebeļa „Sieviete“ jau agrāk bija nākusi manās rokās un tikusi izmantota.“ Rainis biogrāfs Antons zin pastāstīt, ka bez šīs ceļa somas ar vācu socialistu literatūru Rainis jau 1884. gadā, stūdzot Peterpilī, nācis sakaros ar krievu studentu „diezgan radikālu strāvu“, kas, zināms, arī bija krievu nihilistu socialisms.

Bet kāmēr Rainis gādāja socialisma mācības veseļiem čemodaniem no Vācijas, tikmēr to pašu no otras puses — no Maskavas, darija viņa domu biedrs, students Jansons. Tas atkal uzcītīgi mācījās krievu

socialistu brošuras un no tām iegūtās „zināšanas“ sludināja priekšlasījumos un rakstos Latvijā. Tā pēc nedaudz gadiem mūsu zemē radās socialisma mācības, kuŗām neviena vārda nebija pielikuši klāt, vai arī atņēmuši ko nost latvju socialdemokrati. Tas bija burtisks vācu ortodoksālā marksisma un krievu nihilisma maisījums savā pirmātnējā dzimšanas veidā — tāds, kādu to bija radījuši lielkapitalisma Vācijas un vergu zemes Krievijas socialie un politiskie apstākļi. Ja mūsu socialdemokratijas nodibinātājiem būtu bijušas galvas kaut cik ar smadzenēm, tad viņi būtu šo vācu un krievu socialismu pārstrādājuši un piemērojuši mūsu zemes sevišķiem apstākļiem, kā to darījuši socialisma pionieri citās zemēs. Viņi būtu veidojuši mūsu beztiesīgās tautas un feodalās agrarzesmes nobriedušām prasībām piemērotu radikālu partiju un politisku strāvu. Bet viņi to nespēja. Tie burtiski atdarināja, pārtulkoja un pārdrūkāja vācu socialistu gudrības un tās iepotēja latvju jaunatnei, kuŗa aiz nežēlīgās skolu pārkrievošanas politikas jau tā bija zaudējusi garīgu līdzsvaru un cieta aiz pareizas audzināšanas trūkuma, kādēļ tā viegli padevās šai deģenerācijas strāvai.

Deviņdesmito gadu sākumā (ap 1892. gadu) radās arī pirmie jaunstrāvnieku-marksistu studentu, skolnieku un vēlāk arī strādnieku pulciņi. Šo pulciņu ideju avoti, pēc J. Jansona liecības, bijuši brošuru tulkojumu noraksti, vēstules un personīgas sarunas un jaunstrāvnieku inteliģences (pareizāki sakot pusinteliģences, jo kustībai „nenovēršami piemītis zināms diletantisks raksturs“.) Tādi pulciņi radās Jelgavā, Liepājā un pēc tam arī Rīgā. Drīzi vien viņu locekļi savu aģitāciju pārceļ uz Rīgas biedrībām, iespiežas tur iekšā, uzstājas jautājumu izskaidrošanas vakaros un citādā veidā sludina pavirši piesavinātās socialisma mācības.

Pirmais, ko jaunstrāvnieki-socialdemokrātu priekšteči darīja, bija latvju nacionalisma apkarošana. Viņi uzstājās pret tautisko stilu dzīvē un mākslā, izzoboja tautas gara mantu krāšanu, dēvēja tās par grabažām un pagātnes putekļiem, kam nevarot

būt vairs lielas nozīmes tautas nākotnē. Viņi neredzēja, ka mūsu zeme par spīti dīgstošai rūpniecībai, joprojām bija palikusi noteikti lauksaimniecības zeme, ka vislielākais latvju tautas vairums pārtika no zemkopības. Mūsu pirmie socialdemokrāti, turpretim, iedomājās (jo tā tas bija rakstīts „Komunistu manifestā” un „Erfurtes programā”) Latvijai par tīpisku lielkapitalisma zemi, kur cīnas divas pretejas šķiras — buržuazija un proletariats. Viņi sāka apkarot mazgruntniecību, jo „Komunistu manifestā” bija teikts, ka kapitāls koncentrējoties, ka lielie uzņēmumi augot uz siko rēķina, tādēļ arī mazgruntniecība esot atpakaļvirzītājs spēks. Še visspilgtāki parādījās mūsu socialdemokrātu nespēja saprast Latvijas reālos apstākļus: viņi neredzēja, ka apkarodami mazgruntniecību un aizstāvēt lielgruntniekus, viņi aizstāvēja vācu baronus pret latvju jauniem lauksaimniekiem-gruntniekiem.

Ignoredami Latvijas reālos apstākļus un mūsu agrarzemes raksturu, socialdemokrāti iedomājās latvju jauno un siko strādniecību, kuŗa tad bija tikai 5 proc. no mūsu tautas, par tautas pamatšķiru. Lielās rūpniecības zemē, Vācijā, šādam uzskatam bija savs pamats, Latvijā, turpretim, nemaz. Mūsu socialo jautājumu mezgls arī deviņdesmitos gados un vēl ilgi pēc tam palika agrarjautājums un zemnieki — tautas pamatšķira. Šī uzskata pareizība pierādījās 1905. gada revolūcijā. Jo tā bija ne strādnieku socialā, bet latvju zemnieku agrarā revolūcija. Latvju tautas socialo mezglu tad pilnīgi dibināti mēģināja pārcirst nevis fabrikās, bet pie feudālu muižu pilim. Bet latvju socialdemokrātiem vēl pēc 1905. gada revolūcijas nebija savas agrarprogramas, kādēļ arī krievu socialdemokrātu programmas, attiecīgā, pārtulkotā daļā iznāca tik smieklīga un nejēdzīga, ka tā prasīja klosteru zemju iznīcināšanu, lai gan tie Baltijā bija iznīcināti jau 16. gadu simtenī un viņu zemes bija piesavinājusēs laicīgā bruņniecība. Par vācu junkurismu un mūsu agrarreformas nepieciešamību latvju socialdemokrātiem nebija neviena vārda ko teikt, jo tas vācu un krievu biedriem nebija zināms.

Kā redzejām, socialdemokrātiem mūsu zemnieku šķira bija atpakaļrāpulīga un tādēļ apkarojama, mūsu agrarlietas pilnīgi svešas un nepazīstamas. Bet šis nebija vienīgās slimās vietas mūsu socialdemokrātu mācībās un darbībā.

Jūs būsat dzirdējuši socialdemokrātus sakam, ka viņi esot pirmie cīnījušies par Latvijas brīvību. Palūkosim, kā ar šo lietu stāv.

Socialdemokrātu ticības apliecinājumā „Komunistu manifestā“, kā zināms, ir teikts, ka strādniekam nav tēvijas, ka tautības iznīks un ka šo procesu proletariats paātrinās. Un notikās, ka arī šo Marksa bausli latvju socialdemokrāti iekala savās galvās bez pārdomas un jau gadu desmitiem strādā šī likuma garā, lai gan citu zemju socialdemokrāti jau sen nākuši pie pretēja slēdziena. Tādēļ, ka pēc viņu domām latvju strādniekam neesot tēvijas, mūsu socialdemokrāti aizgāja pat tik tāju, kā pasludināja mūsu tautai nāves spriedumu, proti, viņi pareģoja latvju tautas pāriešanu citā tautā, tāpat kā pirms latvju tautiskās atmodas to darīja latvju pretinieki no vācu un krievu aprindām. Vēl vairāk, viņi uzlūkoja latvju tautu par nevēlamu ļaunumu, kuŗas pārtautošana proletariātam būtu sekmējama un ko arī darīja latvju socialdemokratiskā inteligence.

Šīs pretnacionalās un nepatriotiskās idejas mūsu socialdemokrāti nebeidza sludināt līdz pēdējam laikam, kā mēr latvju tautas lielā uzvara, viņas atdzimšana patstāvīgā valstī nepiespieda viņus klusēt par šīm katras kulturas tautas vissvētākām lietām. Ja valsts neatkarības laikā mūsu socialdemokrāti ir itkā aplusuši nīrgāties par šīm „buržuazijas lietām“, kā par tautu un tēviju, tad ne tādēļ, ka viņu sacietējušās smadzenēs būtu notikusi kāda jūtama maiņa uz labo pusi, bet vienkārši aiz diplomātijas, lai nesaceltu pret sevi tās plašās tautas aprindas, kuŗas dzīvo un arī mirst par savu atbrīvoto tēviju — Latviju.

Pienāca Latvijas tautai nekad neaizmirstamais 1918. gada 18. novembris, brīdis, par kuŗu tauta bija sapņojusi gadu simteņu ilgā verdzības naktī, brīdis, kuŗa

atnākšanu paredzēja mūsu nacionālie praviēši — Auseklis, Kronvalds un citi. Še nu socialdemokratiem bija izdevība pierādīt savas spējas latvju tautas brīvības rītā, viņiem bija dota iespēja darbos veidot savus centienus, kas saskanētu ar latvju tautas gribu. Kādu stāvokli še ieņēma mūsu socialdemokrati? — Pats no sevis saprotams, ka viņi nevarēja 18. novembrī noraidīt Tautas Padomes platformu un izsludināt padomju varu vai citu proletariata diktaturas veidu, jo pastāvoša vācu okupācijas vara aizejot būtu viņus tad tāpat kārusi pie telefonu un laternu stabiem, kā to viņa darīja ienākot. Glābiņu meklējot mūsu socialdemokrati bija spiesti pret pašu gribu iet uz vislielākiem kompromisiem un savus vācu marksisma baušļus atšķaidīt ar latvju pilsonības noteikti nacionālo programmu. Ja, viņi iestājās Tautas Padomē, bet ne lai palīdzētu jaunradītās Republikas Pagaidu valdībai celt valsti, bet lai to jauktu no pašiem pamatakmeņiem. Jau pirmā Tautas Padomes sēdē socialdemokrātu liders Dr. P. Kalniņš svinīgi paziņoja, ka Latvijas valsts viņiem neesot nekāds mērķis, bet tikai pagaidorganisms ceļā uz socialismu un proletariata (lasī socialdemokrātu vai komunistu) diktaturu.

Socialdemokrātu attiecības pret Latvijas valsti izsaka viens no socialdemokrātijas nodibinātājiem Latvijā, P. Stučka. Viņš raksta:

„Ne Latvijas s.-d. strādnieku partija, nedz viņas pēctece — Latvijas socialdemokrātijā, kuŗa tagad saucas par Latvijas komunistisko partiju, nekad nav prasījušas „patstāvīgu“, „neatkarīgu“ Latviju. Taisni otrādi, mēs vienmēr izzobojām šo lozungu, kā nejēdzību, jo imperialisma laikmetā šādas mazas valstiņas nav nekas cits, kā diplomatiski meli, bet socialisma laikmetā viņas vismaz — nevajadzīgas. Un tomēr mums bij jāpieņem šī prasība un jānodibina neatkarīga padomju Latvija. Kā tas notika? . . . Vajadzēja uzstāties ar saprotamu un populāru lozungu.“*)

*) П. Стучка, — Пять месяцев социалистической советской Латвии, часть I, 1919., 5. ларр

Mūsu socialdemokrāti, zināms, neuzstājās ar šo saprotamo un populāro lozungu, bet pievienojās latvju pilsonības lozungam. Viņiem, tāpat kā komunistiem, neatkarīgā Latvija bija diplomātiski meli.

Stučka, pareizāki sakot viņa iedvēsmētājs Leņins, saprata tautas neatkarības centienu lielo lomu un tādēļ vismaz formēli 1919. gadā nodibināja „neatkarīgo” padomju Latviju. Bet to, ko saprata komunistu vadoņi, nesaprata latvju socialdemokrātu vadoņi. Viņi nesaprata Latvijas neatkarības vajadzības. Socialdemokrātu partijas centralkomitejas priekšsēdētājs 1919. gadā — A. Buševics „Strādnieku Avīzē” šā attēlo savu stāvokli Latvijas valsts neatkarības jautājumā.

„Iebraucot Rīgā, raksta viņš, arī pirmo reizi redzēju pēckara Latviju... Negaidīta likās man personīgi tik Latvijas neatkarības prasība s-d. programā. K. izskaidroja šīs prasības uzņemšanu s-d. programā ar tiem vēsturiskiem apstākļiem, kādos Latvija un Latvijas strādniecība pašlaik atradās. Liku priekšā tādā gadījumā s-d. deklarācijā Tautas Padomes atklāšanas dienā šos vēsturiskos apstākļus konkrēti formulēt, lai līdzeklis nepaliktu masu acīs par mērķi, un vēsturiskai situācijai mainoties, s-d. nenāktos kaņot ar viņas pašas audzētiem masu uzskatiem. Tam piekrita arī K. Tikai pēdējā brīdī, konkrēto vēsturisko apstākļu norādīšanas vietā, „aiz taktiskiem motīviem”, kā man sacīja, ielika nenoteikto vārdiņu „šobrīd”. („Arī mēs, Latvijas s-d. strādnieku partijas priekšstāvji, atrodam par nepieciešamu šo brīdī veicināt brīvās Latvijas izveidošanos par patstāvīgu valsti, kuŗa „mums tomēr nav mērķis, bet tikai līdzeklis mūsu mērķu sasniegšanai”. Skat. Tautas Padomes stenogramu.)

Pirmo reizi izdzirdot s-d. prasību pēc neatkarīgas Latvijas valsts, tā izlikās pārsteidzoša, ka noraidīju piedāvājumu aktīvi piedalīties viņas proklamēšanas sēdē 18. novembrī 1918. gadā, atsaucoties uz to, ka apstākļi Latvijā man vēl pārāk sveši, lai pārliecinātos par neatkarīgas Latvijas valsts nepieciešamību.”

Pēc pāris gadiem liktenim patika pasmieties par biedri Buševicu un arī par Latviju. 1923. gadā viņš

pieņēma neatkarīgās Latvijas republikas finansu ministra portfeli! Šis laikam ir pirmais gadījums pasaules politiskā vēsturē, kad par ministri iecel cilvēku, kas neatzīst pašu valsti.

Otrs dokters, vārdā Menders, iesniedza pieprasījumu valdībai par komunistu sapulču noliegšanu un viņas deputātu padomes priekšsēdētāju arestu. Tas bija tikai sākums. Padomju Krievija drīzi vien sūtīja savu sarkano armiju iekarojot Baltijas republikas un Pagaidu valdība šai nevienādā grūtā cīņā sākumā cieta neveiksmes. Jaunās republikas valdībai nebija lielas varas un no visas Latvijas teritorijas arī bija pāri palicis tikai Aizventas stūrītis. Mūsu socialdemokrati redzēja kuņģī pusē pārsvars un tie ne brīdi nelika gaidīt, lai spertu izšķirošu soli uz komunistu gaļas podiem. Viņi nožēloja savu iestāšanos Tautas Padomē un tādēļ izstājās no tās, kad arī Liepāju visvairāk apdraudēja sarkanā armija. Tas vēl nekas. Socialdemokrātu partijas centralkomiteja pilnvaroja J. Celmu griesties ar deklarāciju pie Trešā Latvijas strādnieku, bezzemnieku un strēlnieku padomju kongresa un Latvijas padomju valdības priekšsēdētāja P. Stučkas.

Mūsu socialdemokrati vispirms atvainojās, ka neesot varējuši vācu okupācijas dēļ tūlīt nodibināt „varenu savas šķiras organizāciju, kuŗa būtu bijusi spējīga tūlīt paņemt visu varu savās rokās.“ Tādēļ vajadzējis radīt „varas surogātu“ Tautas Padomes personā. Ieejot Tautas Padomē, socialdemokrati neesot nekad domājuši slēgt koalīciju ar buržuaziju, jo par savu galveno uzdevumu uzskatījuši proletariata šķiras organizāciju atjaunošanu un nostiprināšanu. Socialdemokrati esot jau Tautas Padomes pirmā sesijā karojuši ar Pagaidu valdību, kuŗa esot rīkojusēs „patvarīgi un neatkarīgi no Tautas Padomes“, nosodījuši valdošo kursu un beidzot izstājušies no Tautas Padomes, kad T. Padomes pilsoniskais vairākums ar Pagaidu valdību ieslīdējis „sabiedroto imperialistu apkampienos“.

Pēc šīs nomazgāšanās un notīrīšanās mēģinājuma no „buržujskiem“ pišļiem Celma kgs griežas pie Lat-

vijas proletariata ar ļoti dziļdomīgu teoriju par tekošo momentu: „Pašlaik notiek cīņa tieši dēļ socialisma. Izcēlūsēs sociālā revolūcija, kura japārvērsīs par vispasaules revolūciju. Proletariatam esot jāpievelk šī cīņā savā pusē proletarizētie starpšķiru elementi, lai viņus neaizrautu sev līdzī buržuazija. Sevišķi tas esot nepieciešams tanīs zemēs, kur proletariatam nav vairākuma. Buržuazija gribot apvienoties un aizmirst savas iekšējās ķildas, kādēļ ta gribot nodibināt melno internacionāli vai Vilsona tautu savienību, lai varētu nožņaugt proletariatu.“

J. Celma kgs ietec radīt socialistisko sarkano internacionāli, proletariatam iekšējās cīņas jāizcīnot savā partijā, un kā pareizais ceļš esot proletariata diktatura. Lai gan Krievijā un Latvijā šī diktatura atrodas „cita virziena socialistisku priekšstāvju“ rokās, Latvijas socialdemokr. partija tomēr „atklāti un stingri noteikti nostājas padomju varas pusē, aktīvi to pabalstīdama un saukdama palīgā visu pasaules proletariatu.“ Padomju varu socialdemokrati negribot sabotēt, bet ņākt visiem spēkiem palīgā.

Šis dokuments runā skaidru valodu.

Vai šī deklarācija ir nejauša? — Nebūt ne. Lai atceramies tikai mūsu socialdemokratijas kopējo ideoloģijas un organizācijas sakni ar komunismu un mēs pārlicināsimies, ka šis solis uz pilnīgu saplūšanu ar komunismu, (ko pārtrauca Pagaidu valdības sekmīgais uzbrukums Kurzemē pret sarkano armiju), ir pilnīgi mūsu socialdemokratijas dabā un taktikā.

Kā zināms, šī partija vēl dažus gadus atpakaļ Latvijā apvienoja dažādus socialdemokratu taktiskus virzienus, no kuriem galvenie bija lielinieki un mazinieki. Pēc 1917. gada revolūcijas latviešu socialdemokrati gāja visās sabiedriskās cīņās kā vienota partija ar spilgti lielniecisku taktiku. Ja citās valstīs un tautās socialdemokratu partija aiz principiēlām domu starpībām galvenos taktikas jautājumos sašķēlās atsevišķās lielinieku un mazinieku partijās, tad Latvijā turpretim

tas nenotika. Partija uzturēja savu vienību, lai gan iekšējās frakciju ķildas bijušas tani lielas vienmēr. Tikai vācu iebrukums Latvijā mākslīgi pāršķēla latviešu socialdemokratiju divās daļās: viena daļa palika Krievijā, kur vara nāca komunistu rokās, otra — līdz ar visu latviešu sabiedrību nikuļoja zem okupācijas jūga. Pats no sevis saprotams, ka fiziski, mehaniski pārcirstās partijas daļas, dzīvodamas tik dažādos apstākļos, kā padomju Krievijā un okupētā Latvijā, katra atsevišķi sāka pamazām izveidot savu taktiku un turpināt partijas dzīvi. Latviešu socialdemokrati Krievijā pieņēma jauno komunistu partijas vārdu, bet Latvijā palikušie paturēja savu vēsturisko nosaukumu. Veselais cilvēka prāts un okupācijas apstākļi pēdējiem, zināms, neļāva kopēt savu agrāko biedru taktiku. Latviešu socialdemokratu partija līdz ar to bij faktiski sašķelta, sašķelta ne pēc taktiskiem virzieniem, bet ar Krievijas un okupētās Latvijas robežu un tiem dažādiem apstākļiem, kādiem sašķeltās partijas daļas bija padotas. Veselu gadu tas turpinājās, līdz krita vācu okupācijas vara un nodibinājās mūsu valsts. Ja tas notiktu drusku agrāk, tad, nav šaubu, ka mākslīgi sašķeltā partija atjaunotu savu agrāko vienību un tā pieņemtu komunistu taktiku. Bet gada laikā Krievijas komunisti bija jau pienācīgā mērā pierādījuši savas politikas bankrotu un sašutušie latviešu komunisti paspējuši pēc krievu parauga izsludināt Latvijā palikušos biedrus par „nodevējiem“, lai gan pēdējiem okupācijas laikā vismazāk bija ko „nodot“. Socialdemokrati iestājās Tautas Padomē. Redzēdami Liepājā komunistu panākumus kaujas laukā, viņi šo nepārdomāto soli nožēlo un socialdemokratu partijas centralkomitējas uzdevumā J. Celms raksta Stučkam atvainošanās un taisnošanās rakstu, ka viņi nebūt nedomājot padomju varu sabotēt, bet gan to pabalstīt. „Bet tāpat kā viņi neparedzēja Tautas Padomes nedrošos pamatus, tie pārvērtēja arī komunistu spēkus. Pēc baronu dumpja, bet galvenais, pēc komunistu militārām neveiksmēm Kurzemē, socialdemokrati iestājās atkal Tautas Padomē un šlūc līdz latviešu demokratijs uzvarai pret komunistiem. Latgales

bruņotai atsvabināšanai viņi gan nepiekrīt, bet kad tas noticis, tie sajūt latvju valstiskās sabiedrības spēku un tai piemēro savu taktiku, kā jau „lojaliem“ pilsoņiem pienākas.

Visa socialdemokratu partijas taktika pēdējos gados ir bezprincipu orientēšanās uz lielāko spēku, uz varu. Tas, ko Stučka raksta par Mendera bezrakstura politiku, visaugstākā mērā zīmējams uz visiem socialdemokratu vadoņiem un partiju visumā. Gribēdami palikt uzticīgi komunistu manifesta un Erfurtes programmas dogmai, latvju socialdemokrati pazaudējuši visus principus un tos meklējot brien vēl dziļākā purvā.

Kad Satversmes Sapulcē iekšlietu ministrs A. Bergs noprasīja socialdemokratiem, ar ko viņi iešot kopā, ar Latviju pret komunistiem, vai ar komunistiem pret Latviju, tad šīs partijas oficiālais lidērs Dr. Menders atbildēja, ka ar latvju pilsonību socialdemokrati nekad kopā neiešot. Tā tad...? Un kad Veckalnam Limbažos masu sapulcē kāds „biedrs“ vaicāja, ko socialdemokrati darīs, ja komunisti uzbruktu Latvijai tāpat kā Gruzijai, tad viņš atbildēja, ka s.-d. stāvot par visplašāko demokrātiju, un kuŗā pusē tā būšot, tai arī viņi pievienošoties. Lūk, šādas atbildes ir visraksturīgākās socialdemokratu partijas taktikai.

Par spīti socialdemokratu aiziešanai no Tautas Padomes, par spīti viņu padevības grāmatai P. Stučkam un biedinājumiem nedzīt komunistus laukā no Latgales ar bruņotu varu — Latvija atbrivoja savu zemi no sarkanā lietuvēna un pēc tam noslēdza mieru ar padomju Krieviju. Rīgā atbrauca pirmais Krievijas sūtnis — žids Gaņeckis. Nu taču varēja domāt, ka socialdemokrati ir pārliecinājušies par Latvijas valsts stiprumu, varēja domāt, ka viņi savām acīm redzējuši, cik karsti latvju tauta mīl savu zemi, un cik lielā naidā viņi deg pret sarkaniem varmākām. Varēja domāt, ka viņi taisīs vienīgo iespējamo slēdzienu un atmetīs savu bīstamāko cīņu pret latvju demokrātisko valsti un valdību. Varēja domāt, ka starp sarkano čeku Krieviju un parlamentārisko Latviju viņi izvēlēšies pēdējo, Jūs nepazīstat latvju socialdemokratiju šā domādami. Mūsu

socialdemokrātu simpatijas arī pēc tik lielām valsts uzvarām palika joprojam... padomju Krievijas pusē.

„Socialdemokrāts“ tad aiz principa nemēdza sniegt nekādas sarunas ar Latvijas valstsvīriem. Turpretim, viņš atvēlēja veselās slejas visredzamākā vietā tādai sarunai ar Gaņecku kgu, kuŗa bij pēc sava satura tik apvainojoša un aizskaroša Latvijai, ka pilnīgi dibināti mūsu ārlietu ministrs bija spiests pret to protestēt, kā pret svešas valsts priekšstāvja nepielaižamu iejaukšanos Latvijas lietās.

Iespiezdams bez kavēšanās un bez saīsināšanas pašā priekšā visus Gaņecku protestus, notas un paskaidrojumus, „Socialdemokrāts“ tikai piespiestā kārtā uzņēma mūsu valdības atspēkojumus, kā tas bija ar ārlietu ministra atbildi uz „Socialdemokrātā“ iespiesto socialdemokrātu deputātu Rudevica, Eliasa un Cielēna pieprasījumu.

Mūsu ārējās politikas vadībai visgrūtāko ciņu pret padomju Krievijas diplomātiņu vajadzēja izturēt taisni šai pirmā — Gaņecku laikā. Un pilnīgi saprotami, jo šai periodā kaŗš starp abām valstīm faktiski vēl nebija beidzies, vēl sabangotā jūŗa trakoja un dienu dienā vilņi draudēja velties pāri Zilupes robežai. Gaņeckis bija domāts Latvijā ne kā sūtnis, bet gan drīzāk kā Maskavas valdības komisars padomijas provincē. Šai grūtā diplomatiskā ciņā par Latvijas valsts suverenitātes patiesu atzišanu un mūsu starptautiskā stāvokļa un prestiŗa nostiprināšanu pie Maskavas valdības palīdzēja visa valstiskā sabiedrība un prese, izņemot socialdemokrātus, kuŗi joprojam pabalstīja padomju Krieviju pret Latviju. Arī vēlāk viņi ar interpelāciju ārkārtēji sasauktā Satversmes Sapulces 1920. gada 4. un 5. novembra sēdē mēģināja pierādīt par labu Maskavas valdībai, ka Latvijas valdība pēc miera noslēgšanas ar komunistiem uzturot sakarus ar balto ģenerāli Vrangeli, vervējot brīvprātīgos kareivjus viņam un tos kā bēgļus nosūtot uz fronti pret lieliniekiem. Ja šos kailos apgalvojumus socialdemokrātiem izdotos pierādīt par patiesiem, tad tā sekas būtu vismaz noslēgtā miera līguma laušana no Krievijas puses un līdz ar to dzelzceļa materiala

un 4 miljoni rubļu zelta atraušana Latvijai, kas mums pēc miera līguma nācās un ko mēs arī saņēmām. Bet ar šo provokaciju socialdemokrātiem vēl nepietika. Tā pašā sēdē viņu liders Dr. Menders atklāti paziņoja, ka latvju socialdemokrāti iešot kopā ar padomju Krieviju visur, kur jāaizstāvo Krievijas revoluciju. Savu paziņojumu viņš pamatoja ar „vēstures filozofiju“, ka vienīgi pateicoties Krievijas revolūcijai, mēs esot ieguvuši savu valstisko neatkarību. Atceroties Krievijas revolūcijas gaitu un viņas vadoņus, mēs gan pavisam nevarām saprast, kuŗam no viņiem mums jāpateicas par savu neatkarību. Vai Krievijas pagaidu valdībai Gučkova-Miļukova personās, kuŗi noliedza skolās latviešu mācības valodu? Kerenskam, kas neapstiprināja zemstes kompetencem līdzīgo zemes padomi? Leņīnam, kuŗš pēc Latvijas valsts pasludināšanas rādīja šurp savu sarkano armiju, lai iznīcinātu mūsu valsti? Ja, kuŗiem no Krievijas revolūcijas darbiniekiem būtu mums jāpateicas par savu neatkarību? Taisni otrādi: jaunās valstis savu patstāvību ieguvušas taisni pret krievu revolūcijas vadoņu gribu, ar savām nacionālām revolūcijām un cīņām. Mēs to iekarojām uz krievu revolūcijas drupām, tāpat kā uz Krievijas monarķijas drupām. Tāpēc Menderam ar tādu pašu tiesību jāapgalvo, ka par mūsu neatkarību jāpateicas Krievijas monarķijai. Jo kā krievu cariste, tā krievu revolūcija bija naidīga ne tikvien mūsu suverenitātei, bet pat provincautonomijai. Krievu revolūcijas nespēks, sabrukums un mūsu nacionālās revolūcijas stiprums deva Latvijai neatkarīgu republiku. Tādēļ, pretēji Dr. Menderam, mēs pret Krievijas revolūciju nejūtam ne pateicības, nedz dievbijības.

Rūpēs par „Krievijas revolūcijas interesēm“ latvju socialdemokrāti vairs nezināja, kādas intereses viņiem jāaizstāv, padomju Krievijas, vai parlamentāriskās Latvijas.

Savu formelo komunistisko svētību mūsu socialdemokrāti dabuja ar V. Dermaņa ievēlēšanu Satversmes Sapulcē (no atsvabinātās Ziemeļvidzemes). Še nu arī pēc formas vairs nevarēja izšķirt, kur sākās komunisti

un kur beidzās socialdemokrats. Tad bija panākta tā „vienotā fronte“, ko sen meklēja mūsu socialdemokrati.

Tagadējie kreisie socialdemokrati Petrevics un Dukurs 1922. gada janvarī savā laikrakstā „Darba Balss“ sekoši raksturoja mūsu socialdemokratijas taktiku.

„Nav ne mazāko principiēlo domu starpību“ („Socialdemokrata“ vārdi) starp komunistiem un tā sauktajiem kreisiem socialdemokrātiem. Starpība ir tikai tā, ka komunisti noteikti un izturēti aizstāv savu līniju, kāmēr kreisie socialdemokrati visnejēdzīgākā kārtā svārstās un te tuvinājās komunistiem, te atkal pilsonības labajam spārnam. Pie tam ir vairāk nekā raksturīgi, ka tanis brīžos, kad var domāt, kā krievu komunistiem ir cerības uz šādiem vai citādiem panākumiem, mūsu „kreiso“ lideri piepūtuši vaigus pūs komunistu taurē. Tā tas bija, kad krievu sarkanarmieši stāvēja pie Varšavas vārtiem. Tie, kas simpatizēja Krievijai un ienāda Poliju, cerēja, ka nākošās dienās arī Varšavā būs nodibināta „padomju Polija“ un ka, protams, līdz ar to ir arī parakstīts Latvijas liktenis. Tamdēļ kreisie oportunisti ar Fr. Menderi priekšgalā runāja par to, ka Latvijā ir nodibinama „strādnieku un bezzemnieku diktatura“ — tāpat kā Krievijā. Bet krievus pie Varšavas sakāva un komunistu līdzskrējēji aplūsa, jo tie taču stāv par lieliniekiem tikai „tiktā], ciktā]“ lielinieki še var kļūt par varas vīriem. Bet 1921. gada pavasarī mūsu kreiso vadoņi, braukdami ar krievu sūtniecības automobiļiem un draudzīgi sarunādamies ar Jofes un Gaņecka kungiem, bija izzinājuši, ka komunisti šī gada pavasarī gatavojās Latvijā uz ģeneralstreiku, demonstracijām, pučiem un lamlīdzīgām lietām, ar kuņu palīdzību tie gribēja pašā Latvijā sagatavot zemi komunistu iebrukumam. To izzinājuši, „kreisie“ dižvīri atkal pilnā mutē sāka aizstāvēt komunistus, jo nevarēja taču zināt, vai komunisti tiešām neuzvarēs un talab ar Jofes kunga palīdzību ir jāizdabā komunistu varenim. Talab socialdemokratu frakcijas vārdā sūtija uz Satversmes Sapulces katedri V. Dermāni, kušs frakcijas vārdā paziņoja, ka viņa simpatijas ir Krievijas pusē. Tagadējās

vēlēšanās šie bezprincipu ļaudis atkal sāk luncināties ap komunistiem. Tas ir arī saprotams, jo šie ļaudis nekad nav pratuši noteikti norobežoties no strādniecības un demokrātijas niknākiem ienaidniekiem — komunistiem pēc Krievijas šnites. Liekās, ka šie ļaudis labprātāk arī šinīs vēlēšanās ietu, tāpat kā 1917. gada pilsētas domnieku vēlēšanās, kad bija sekoša kandidātu liste:

Kandidāti pēc kārtas:

1. Stučka, Peters — vēlāk padomju Latvijas prezidents.
2. Daniševskis, Julijs — vēlāk komunistisks diktators Latvijā un tagad mežu ķēniņš komunistu uzdevumā.
3. Kārklīšs, Otto — komunistu varas virs Valkā.
4. Kalniņš, Pauls, dakteris.
5. Lencmans, Jānis — viens no komunistiskā triumvirāta locekļiem, kurš Rīgā nodibināja terora varu.
6. Pētersons, Kārlis — lielinieku kara komisars Latvijā.
7. Menderis, Fricis, dakteris.
8. Adamsons, Kārlis — vēlāk veselības komisars lielinieku laikos.

Tālāk seko pazīetami komunisti, kā Cirķels, Jūrmalnieks, Kurševics (aferists), Klevers, Vilks, Šilfs un daudzi citi."

Pret šo kreiso socialdemokrātu politikas raksturojumu, saprotams, nav nekā ko iejilst. Patiesībā gan tur nav nekādu principu un nekādas politikas, ja verdzisku muguru liekšanu negribam saukt ar augsto vārdu „politika“. Un tikai šādu politiku visu laiku piekopusi lielākā socialdemokrātu daļa, un nevien kreisie, bet arī labie. Rezervēšanās rītdienas gaidamā kunga priekšā ir tikai šīs „politikas“ viena puse. Otra puse ir — izdabašana neapzinīgam pūlim (ne tautai, bet pūlim). Un to piekopj visas socialistu partijas bez virzienu izšķirības. Ko nozīmē, piemēram, maziņu frakcijas pārāk biežā atturēšanās no balsošanas tādos jautājumos, kur atturēšanās ir savas pozīcijas skaidrības slēpšana? Bet kā var balsot kopā ar pilsoniskām frakcijām, kaut arī tā būtu valstij nepieciešama? Ko tad „tauta“ sacīs? — Lūk, kā spriež visu socialistu partiju vadoņi.

Pēc visa tā šaubas par mūsu socialdemokratijas patieso dabu stipri izgaist. Latvju socialdemokratija ir nelojala partija demokratiskā Latvijā. Latvju socialdemokratijas darbības ārējā forma ir pagaidam parlamentāriska, bet pēc būtības politiskā ziņā krieviska, sociālā — komunistiska. Viņa ir divās pavalstniecībās — padomju Krievijas un parlamentāriskās Latvijas un vienu no abām pasēm tā uzrāda sakarā ar apstākļiem, vienreiz Latvijas, otrreiz Krievijas.

Mazinieku partijas nodibināšanās 1921. gadā bija reakcija pret komunistisko orientāciju latvju socialdemokratu partijā. Turpinot partijas taktiku šādā pat virzienā, varēja no partijas atkrist arvien plašākas aprindas. To mūsu manīgie socialdemokrāti, zināms, nevarēja pieļaut un nu sākās drusku apdomāšanās. Dermaņa atklātā komunisma propaganda uz Esplanades 1. maijā un Satversmes Sapulcē palika jau drusku par piederīgu pat viskarstākiem padomju Krievijas draugiem. Viņu vajadzēja savaldīt. Kad tas neizdevās, gribot negribot bija tas jāizslēdz no partijas. Tas nenācās viegli. „Socialdemokrāts” paskaidroja, ka „ja Dermanis nav spējis partijā palikt, tad tamdēļ, ka nav spējis pildīt savu apņemšanos padoties partijas disciplīnai”. Partija jau pirms Dermaņa uzņemšanas zinājusi, ka Dermaņa ieskatī lielā mērā šķiras no partijas ieskatiem. Vēl vairāk. Socialdemokratu partijas tagadējie vadoņi ir tai pārliecībā, ka šāda saskaņa partijas galvenos principu un taktikas jautājumos nemaz neesot nepieciešama, jo „socialdemokratu partija nekad nav bijusi un nebūs sekte, kur visiem vajaga vienādi domāt... Dēļ saviem uzskatiem ne Dermanim, ne citam kādam no partijas nav iemesla izstāties nedz tikt izslēgtam”.

Saprotams, ne jau dēļ šiem komunistiskiem uzskatiem un lielnieciskās darbības Dermanim bija jāšķiras no partijas. Arī disciplīna te nebija izšķirošais apstāklis, jo to viņš arī agrāk neievēroja. Galvenolomu te spēlēja 1921. gada rudenis. Šai laikā Latvija bija jau pietiekoši nostiprinājusēs un Maskavas lietās ļoti labi informētie socialdemokrāti zināja, ka uz

Štučkas atgriešanos cerības vairs nav. Gribot negribot jāpaliek par socialo reformu partiju demokrātiskā Latvijā un jāatmet visa revolucionārā un diktatoriskā māžošana. Un mūsu socialdemokrātija dod vilka pasi savam krieviski un komunistiski noskaņotam lideram Dr. Menderam, kuŗš pēc apsievošanās nemaz tik slikti nejūtas. Viņa vietu ieņem daudzplāpīgais, nenoteiktais un, teiksim vaļsirdīgi, arī negudrais A. Rudevics. Partija pieņem mīligāku taktiku un piemērojas jauniem apstākļiem. Uz cik ilgu laiku? — To pateiks latvju demokrātija: „Tik ilgi, kā mēr mums būs spēks viņus savaldīt un turēties pretīm sarkano briesmām. Kad tas mums zudīs, tad ne uz mirkli nevaram būt droši, ka mūsu valsts neatkarībai un patstāvībai nenāk nodevīgs dunča dūriens no divkosīgās, revolucionārās un krieviski orientētās socialdemokratu partijas. Mūsu valstiskās sabiedrības spēks piespieda viņus atgriesties no P. Štučkam piedāvātiem „visiem spēkiem“, kad tie „atklāti un stingri noteikti nostājās padomju varas pusē, aktīvi to pabalstīdami un saukdami palīgā visas pasaules proletariatu.“ Tas bija latvju demokrātijas spēks. Lai ticam tam arī nākotnē.

Mēs isumā esam izsekojuši latvju socialdemokrātijas vēsturiskām gaitām, sākot no pagājušā gadu simteņa deviņdesmitiem gadiem un beidzot ar pēdējo laika spriedi. Un neesam atraduši šai partijā:

Ne tēvijas mīlestības, ne uzticības viņai grūtos brīžos; ne tautas interešu un brīvības centienu izprašanu un arī ne sekošanu laika garam.

Mēs neesam atraduši viņā latvju zemnieku vajadzības pazīšanas, ne gribas viņu stāvokli labot.

Bet gan tautas pamešanu un nodošanu liktenīgā brīdī, socialdemokratisko aplamību un internacionālisma pielūgšanu pretīm Latvijas tautai un zemei.

Latvju tautai nav viens ceļš ar socialdemokrātiem.

Republikas priekšvakarā

I.

Pasaules kaŗš pilnīgi pārvērtā mūsu tautas dzīvi pašos pamatos un pārgrozīja tautas slāņu attiecības. Kad vācu kaŗaspēks 1915. gadā gandrīz bez krievu armijas pretošanās ieņēma Kurzemi, no turienes jau steigā bija aizbēguši vairāk simts tūkstošu latvju zemnieku, inteliģences un strādnieku. Viena daļa no tiem apmetās Vidzemē un tuvākos apgabalos, bet lielākā daļa aizplūda uz Krieviju, Ukraini, Sibīriju un citām attālākām zemām. Uz Krieviju aizbrauca arī liela daļa vidzemnieku, jo krievu armijas ārkārtīgi vājā pretošanās spēja vācu kaŗaspēkam neveda ne mazākās drošības par ienaidnieka uzbrukuma neizdošanos Rīgai un Vidzemei. Rīgas rūpniecību jau agrāk pamazām evakueja un iedzīvotāji bija ārkārtīgi iebiedēti ar vācu armijas mežonībām un citām briesmām, tādēļ latvju tautas lielā daļa stichiski un bez pārdomas bēga uz Krieviju. Bēga tie, kas atradās kauju uguns rajonā un tie, kas stāvēja tāju no tā, bēga tie, kam bija kāds aprēķins bēgt un arī tie, kam nebija ne mazākās vajadzības atstāt savu dzimto zemi. Šī neapdomātā stichiskā latvju tautas bēgšana no savas zemes bija iesākums tai lielai tautas dramai, kas kaŗa laikā norisinājās Krievijā ar mūsu bēgļiem.

Tādā ceļā 1915. gadā jau visos lielākos Krievijas centros, mazos miestos un uz laukiem varēja sastapt latvju bēgļu kolonijas. Pilsētās, uz kuŗām evakueja lielākās Latvijas rūpniecības iestādes, latvju strādnieku skaits sniedzās vairāk desmit tūkstošos. Sevišķi lieli latvju bēgļu centri nodibinājās Peterpili un Maskavā. Bez evakuetām Latvijas fabrikām šē jau pirms kaŗa atradās lielākas latvju kolonijas. Vienkārt, nepanesamie sadzīves apstākļi Latvijā spīda mūsu inteliģenci

meklēt nodarbošanos citur, otrkārt — abas lielākās krievu universitatu pilsētas katru gadu arvien vairāk pulcināja sevi simtiem latvju studentu. Tā jau no pagājušā gadusimteņa septiņdesmitiem gadiem Maskavā un Peterpilī nodibinājās latvju inteliģences, studentu, pilsoņu, ierēdņu u. c. kolonijas, kuŗas dzīvoja savu dzīvi, uzturot sakarus ar Latviju un tautas nacionāliem centieniem. Kuŗam sākoties šīs kolonijas bija attīstījušās līdz ievērojamam līmenim, kā skaitliski, tā kulturas dzīves rosības ziņā. Ar lielājiem bēgļu plūdiem 1915. un 1916. gadā latvju kolonijas krievu galvas pilsētās dabūja jaunus svaigus spēkus un lielāku plašumu. Stipri prāvai latvju inteliģencei tā radās arī plašākas tautas masas, kas pildīja auditorijas un zāles, kuŗās atskanējā saucieni uz jaunu nacionālu dzīvi. Asās debātes un kaislīgie strīdi no slēgtiem studentu pulciņiem pargāja plašā sabiedrībā, kas sastāvēja no visiem tautas slāņiem.

Maskavas un Peterpils latvju kolonijām kopējs bij lielais bēgļu un inteliģences vairums, kas tur atradās. Bet šiem lielākiem latvju centriem bija daudz vairāk dažādību kā kopību, kas visā bēgļu laikā radīja starp tiem lielas principiēlas un idejiskas cīņas, nesaskaņas un rīvēšanās. No vienas puses, Peterpilī nodibinājās itkā priekškuŗa Latvija miniaturā. Tur bija stipri organizēti latvju fabrikas strādnieki revolucionarās socialdemokratijas vadībā un lielākā latvju sabiedriskā iestāde — Bēgļu Apgādāšanas Centralkomiteja, kā arī latviešu valsts domnieki. Šīm iestādēm vajadzēja darboties atkarībā no krievu birokratijas, un viņu darbinieki bija atbildīgi kā krievu valdībai, tā latvju sabiedrībai. Peterpilī tā tad bija „oficiālās Latvijas“ un revolucionarās socialdemokratijas centrs. Maskavā, turpretim, nebija tik daudz latvju lielo rūpniecības iestāžu un to strādnieki nestāvēja socialdemokratu iespaidā. Revolucionarais elements še bija vienīgi marksisma dogmās saslingušie studenti, kuŗu iespaids visvairāk bija manāms augstskolā un inteliģencē. Arī oficiēlu, no valdības atkarīgu liēlu sabiedrisku iestāžu darbinieku še nebija tik daudz kā Peterpilī. Maskavas

kolonijas inteliģences centrā atradās rakstnieki, mākslinieki, žurnalisti, studenti, brīvo profesiju un pilsonības pārstāvji.

1914. gada rudenī Maskavas latviešu kolonijas centrā vēl bija latvju studentu pulciņi un latvju studentu palīdzības biedrība. Lielākā rosība bija studentos. Vecie Maskavas latvieši, starp kuriem varēja vēl sastapt vecos tautiskos darbiniekus un vīrus ar slavenu pagātni — bija paguruši un neizrādīja lielas dzīvības. Laba daļa no tiem bija jau pārtautota. Apstākļu pazinēji apgalvoja, kā Maskavā neesot retums tādas latvju pilsoņu ģimenes, kurās ģimenes galva — latvietis, sieva — vāciete, bet bērni — krievi. Tādēļ laikam arī vecie Maskavas latvieši dzīvoja vairāk no senām atmiņām un vismiļākā runāja par tiem slaveņiem laikiem, kad Krišjānis Valdemars un Fr. Brīvzemnieks vēl dzīvojuši Maskavā un strādājuši tautas labā. Valdemara vārdu viņi izrunāja ar tādu svētšvinību, kā tiešām lika nopietni pārdomāt tā vīra apgaroto personību, kas varēja uz savu apkārtni atstāt tik lielu un neizdzēšamu iespaidu. Bet šie vecie Maskavas latvieši arī tā bija noslēgušies savās ģimenēs un savā starpā, ka lielu iespaidu uz jaunās inteliģences un studentu paaudzi, kas ar katru gadu ieplūda Maskavā, tie neatstāja.

Latviešu studenti Maskavā, tāpat kā citās universitatu pilsētās, bija nogrupējušies divos naidīgos pulkos, kas cīnījās nevien idejiski, bet starp kuriem nepastāvēja pat nepieciešamās koleģu attiecības. Pirmais virziens bija marksisma piekritēji, otrs — tā pretinieki jeb individualisti. Marksistiem ar stiprām „vēsturiskām“ tradīcijām un iesakņojušos dogmu bija balsu vairākums un studentu biedrību, pulciņu u. t. t. vadība pa lielākai daļai bija viņu rokās. Viņi bija priekšzīmīgi disciplinēti, organizēti, ļoti aktīvi un sabiedriski, tādēļ ņēma pārsvaru pār saviem pretiniekiem, kas tik daudz necentās pēc studentu sabiedriskās dzīves vadības, bet vairāk vērības piegrieza izglītībai un savu individuālo spēju attīstībai. Socialistu pretinieki patiesībā arī neapkaŗoja marksistus kā sabiedriskus darbiniekus,

bet kā dogmatiskus un aprobežotus, sastingušus un šabloniskus brīvā gara smacētājus. Tādēļ arī studentu pulciņos karstākās debātes noritēja ne vien par sabiedriskiem jautājumiem, bet par mākslas un literatūras problēmām, kuŗu atrisināšanā dogmatiskie marksisti ar savām gatavām „metodēm“ parādīja vislielāko gara aprobežotību un stulbumu. Bez mākslas un literatūras, garīgas kultūras un „ekonomiskās struktūras“ attiecību jautājumiem principiēlas un kaislīgas pārrunas izsauca arī nacionālais jautājums. Kā nacionālisma aizstāvji parasti atkal uzstājās tie paši brīvās mākslas piekritēji, kā konsekventi noliedzēji — internacionālisti un kosmopolīti — atkal marksisti. Nacionālais problēms, lai gan pirms kara to vienu otru reizi pārrunāja studentu pulciņos, tomēr nebija no populārākiem temātiem, tas pamazām sev iekārvoja pirmo vietu starp citiem jautājumiem tikai pasaules kara un bēgļu laikā. Ko pati dzīve bija izvirzījusi, to apiet un noklusēt vairs nebija iespējams.

Kad pirmie lielākie bēgļu vilņi atnāca līdz Maskavai, tur jau bija ievērojami liela latvju kolonija ar savu inteliģenci. Sāka steidzīgi organizēt latvju bēgļu saņemšanu un apgādāšanu. Tas bija grūts darbs, jo trūka līdzekļu un piedzīvojušu darbinieku tik sarežģītā darbā. Pie Maskavas latviešu biedrības nodibinājās komiteja, kas ar valdības un pašas sabiedrības pretimnākšanu palīdzēja bēgļiem novietoties un atrast eksistences iespēju. Reizē ar bēgļu materiālam vajadzībām pūlējās, cik nu tas bija iespējams, apmierināt arī viņu garīgās vajadzības: atvēra bērnu dārzus un skolas. Še pateicīgs darbs bija arī kādai izglītības biedrībai — pulcēt bēgļus, starp kuŗiem daudz inteliģences un jaunatnes, sabiedriskam kultūras darbam. Materiāli izpostītiem un garīgi sagraustiem bēgļiem nepieciešamāks par visu bija kāds gaismas stars un spēcīgs ierosinājums turpmākā dzīvē.

Šo lielo bēgļu sabiedrisko organizēšanu un nacionālās audzināšanas darba iniciatīvi saņēma savās rokās Maskavas latvju rakstnieki un viņiem tuvu stāvošā inteliģence. Pirmais solis bija tā saukto Inteli-

ģences vakaru organizēšana. Šādu vakaru ierosinājums nāca laikam no Ata Ķeniņa, ja spriež no tam, ka no pirmā vakara līdz beidzamam viņu dvēsele bija A. Ķeniņš. Pirmie pāris intelīģences vakari notika 1915. g. rudenī šaurākā intelīģences sabiedrībā, bet jau ar nākošiem tie izvērtās par plašām sapulcēm, kurās galvenām kārtām apsprieda latvju tautas sabiedriskos un nacionālās kulturas jautājumus. Bez Atta Ķeniņa dzīvu dalību šais vakaros ņēma kā organizētāji un lektori cand. phil. P. Dāle, Viktors Eglits, Līnards Laicens, J. Aleuraters, Kārlis Skalbe, Aleksandrs Dauge u. c.

Šādi intelīģences vakari sākot no 1915. g. rudenā līdz 1917. gada februara revolūcijai, t. i. pusotra gada laikā, notika skaitā 14. Tie sākās ar latvju nacionālā jautājuma nostādīšanu visā viņa plašumā, un visiem vakariem cauri vilkā konsekventi izturēta mūsu nacionālo centienu un ideālu doma. Tas bija liels notikums un liela drosme tai laikā, kad latvju nacionālās prasības bija sašaurinātas līdz pēdējai iespējai un kad mūsu intelīģence un sabiedrības doma atradās pret-nacionālā marksisma varā. Šī spēcīgā latvju nacionālā doma savilņoja plašās tautas un intelīģences aprindas, kas palikušas bez dzimtenes, karstāki kā jebkad sajuta savas saites ar to. Vislielākā tautas posta laikā dzirdēt nesalaustas ticības un lepnas pašapzinīgas tautas mērķu sludināšanu — tas bija, ko katrs sevi jūta neizteiktu, un ko viņā šais vakaros atmodināja. Un latvju strēlnieku varonīgā cīņa pret ienaidnieku deva stipru pamatu ticībai latvju tautas nākotnei: tie neizlikās tad tikai vārdi vien.

Šais 14 intelīģences vakaros nolasīta vesela virkne priekšlasījumu par dažādiem latvju sadzīves un kulturas jautājumiem. Nacionālais jautājums arvien bija vakara centrā, arī tad tam negāja garām, ja galvenais vakara referata temats nebija cieši saistīts ar šo jautājumu. Vismaz vakaru slēdzot to pastāvīgais vadītājs A. Ķeniņš parasti izteica par to nepieciešamāko, kas tad nodarbināja sabiedrības un preses prātus. No daudzajiem Intelīģences vakaru priekšnesumiem lai minam sekošos:

A. Ķeniņa „Par latvju sabiedriskiem mērķiem un taktiku“ (vairākkārt), cand. phil. P. Dāles „Par Latvju Augstskolu“ 12. martā 1916. Viktora Eglīša „Latviešu ceļš starp krievu un vācu tautām un viņu sabiedriskās dzīves reformas un projekti“ 9. oktobrī 1916. Kārļa Skalbes „Par Latvju dainām“ 14. februārī 1916. Prof. P. Šmidta „Par Latvju dainu vecumu“ 31. oktobrī 1916. Māc. Beldaua „Par baznīcas un reliģijas jautājumiem“ 2. aprīlī 1916. K. Strauberga „Par latvju studentiem un nacionālo kulturu“ 8. maijā 1916. L. Laicēna „Par Latvijas viedokli“. I. Bankava „Par kaŗa iespaidu uz rakstniecību“ 5. februārī 1917. A. Ķeniņa „Par Kārli Skalbi“ Skalbes vakarā 26. februārī 1917. g. K. Graša „Par nacionālo jautājumu“. A. Dauges „Par māksliniecisko kulturu“ 24. janvarī 1916.

Bez šiem Inteliģences vakariem, kas bija pieejami visiem, kas vien tur gribēja piedalīties, tā pati rakstnieku grupa sarīkoja divus „Tautas vakarus“. Pirmajā runāja A. Ķeniņš par latvju nacionāliem ideāliem un otrā P. Bērziņš „Par latviešu saimniecisko attīstību XIX. g. s.“ Šie Maskavas Inteliģences vakari bija pirmais lielākais ierosinājums latvju iesnaudušai nacionālai domai. Šo vakaru nacionālo ideju atbalss vēlāk atskanēja tālu aiz Maskavas kolonijas robežām. Idejiskā un sabiedriskā rosība, kas ar tiem radās, padarīja mūsu nacionālos mērķus augstākus un ciņu par tiem aktīvu, sistematisku un neatlaidīgu.

No Inteliģences vakaru organizēšanas 1916. g. pavasarā izauga (Viskrievijas) Latviešu Rakstnieku un Mākslinieku biedrība, kuŗa uzņēmas pēdējo Inteliģences vakaru rīkošanu. Šai biedrībai arī piekrita liela loma Maskavas latviešu politiskā un kulturas dzīvē. Tāpat arī pēc februara revolūcijas nodibinātās Latvju Nacionaldemokratu partijas saknes meklejamas šais vakaros.

Vienā un tai pašā laikā ar Inteliģences vakariem, 1915. gada rudenī, Maskavā nodibinājās otrs svarīgs politiskās un kulturelās dzīves faktors — latviešu nedēļas laikraksts. Tas bija J. Bankava rediģētais un Maskavas pilsoņu grupas izdots „Dzimtenes Atbalss“. (Redakcijas komisijas locekļi bija: V. Eglīts, R. Lazdiņš,

E. Blanks, L. Laicens, K. Upits, K. Kalniņš, P. Dāle, A. Dāle, J. Siliņš un P. Bērziņš.) Ja vakaru galvenā nozīme bija latvju sabiedrības un intelīģences organizēšanā uz nacionālās idejas pamatiem, tad „Dzimtenes Atbalsam“ piekrita uzdevums būt par šī jaunā centra ideologu, attīstīt tālāk un noskaidrot latvju nacionālās politikas principus un taktiku. Pastāvot visciešākam sakaram starp rakstniekiem, kas grupējās ap Intelīģences vakariem un starp „Dzimtenes Atbalsu“, bija panākts priekšzīmīgs nacionāls centrs. Šī centra panākumi pret citām strāvām latvju sabiedrībā bēgļu laikā izskaidrojami ar to ideālo vienību un saskaņu, kas valdīja Maskavas latviešu kolonijas itelīģencē. Kā organizācijā, tā ideoloģiski tā sauktā „Maskavas latviešu rakstnieku grupa“ bija kā no vienas masas veidota, kā no viena akmeņa cirsta. Pie tik dažādām individualitātēm, kā māksliniekiem, šāda saskaņa laikam gan ir viens no nedaudziem gadījumiem visā mūsu kultūras vēsturē.

Apskatisim tuvāk Maskavas latviešu intelīģences nacionāli-politiskos un kultūrelos centienus bēgļu laikā. Lai nebūtu nepamatotu apgalvojumu, tad ar nolūku turēsimies vairāk pie faktiskiem materiāliem. Šai ziņā Maskavas intelīģences laikraksts „Dzimtenes Atbals“ noderēs kā labākais ceļa vadonis, jo cik lielā mērā šos centienus pauda un atbalsoja minētais laikraksts, tie visā savā skaidrībā vēl šodien pilnīgi pārbaudami.

Viens no galveniem uzdevumiem Maskavas latviešiem bēgļu laikā bija pacelt atkal latvju nacionālās cīņas karogu, uzturēt mošu tautisko garu plašos bēgļu slāņos, neļaut tos pārkrievot un organizēt sabiedrību plašāku nacionālo mērķu sasniegšanai. Pasaules kara pirmajā laikā latvju tautā gan uzliesmoja cīņas sajūsma pret vāciešiem, bet savas atsevišķās intereses pret Krieviju neizpaužās tādā mērā, kā citās kara ierautās tautās. Jau patī lielā bēgšana no savas zemes neliecināja par mūsu tautas politisko gatavību kara laikā. Arī latvju intelīģenci kara pārsteidza vēl nacionāli nesagatavotu. Vēlāk, kad pirmais kara skurbums pamazām izzuda, tautas sāka reālāki skatīties uz pasaules lieliem notiku-

miem un mācīties gūt no tiem sev labumus. Lielākais politiskās dzīves trūkums bēgļu laikā mūsu sabiedrībā bija tas pats oportunisms, kas valdīja jau pirms kara un pagājušā gadu simteņa pēdējos gadu desmitos. Mūsu pilsonība neuzturēja vairs noteiktas nacionālas prasības un cīņā dēļ tām neparādīja sajūsmas un neatlaidības. Tādēļ viens no pirmiem uzdevumiem bija izmantot kara izsaukto nacionālo sajūsmu un dot sabiedrībai noteiktus nacionālus mērķus.

Kādus politiskus un kulturas ideālus šai laikā sludināja Maskavas latvieši?

Viņu prasības izteiktas gandrīz vai katrā Inteliģences vakarā un ikkatrā „Dzimtenes Atbalsa” numurā. Minēsim kādus raksturīgākus piemērus.

Latvju Bēgļu Apgādāšanas Centralkomiteja bij nodomājusi apspriest jautājumu par kulturelas darbības atjaunošanu Latvijā atgriežoties. Sakarā ar to izteica vēlēšanos nākt ar kādiem priekšlikumu projektiem. Kā vienu no nacionālās kulturas atjaunošanas projektiem tad arī L. Laicens ieteic „Dzimt. Atbalsa” 4. num. 1916. g. Viņš uzsver trīs lietas: skolu, mākslu un reliģiju. „Skolai vajaga būt nacionālai: elementarskolai, vidusskolai un augstskolai vajaga būt latviskām... Jāstrādā pie latviešu augstskolas priekšdarbiem”... Mākslā prasīts nacionāla gleznu galerija, nacionālais teatrs, nacionālais muzejs; jānodibina Nacionāls Mākslas Fonds un jārūpējas par latviska arhitektūras stila izstrādāšanu jauncelāmām mājām. „Lai latviešu reliģiskā dzīve būtu latviska, tad vispirms nepieciešami, ka teologus sagatavotu latviskā augstskolā.” Jārūpējas, lai varētu dabūt no valsts līdzekļiem speciālu pabalstu latviešu tautas vispārīgās kultūras atjaunošanai. Bez tam jānodibina speciāli fondi. „Tomēr galvenā kārtā jārūpējas par to, lai būtu vispārīgs institūts, kas dotu teritoriāli un nacionāli aptverošu satversmi tautas kultūrai, t. i. lai būtu plaša Latvijas pašvaldība — autonomija.”

Kāda leela vajadzība šai laikā bija uzsvērt plašākas pašvaldības — autonomijas nepieciešamību, redzams no sekošā:

„Mums nāk prātā — raksta „Dz. Atbalss” — ka 11. februārī (1916. g.) t. i. dienu pirms tam, kad Januškevičs prasīja Domē Lietavas autonomiju, latviešu deputats J. Zālītis prasīja, lai Baltijā ievestu zemstes. Viņš sacīja: „nekavējoša zemstes ievēšana Baltijā ir pārejas pakāpe uz plašāku pašvaldību.” Ne krievu frakciju, ne arī valdības politika līdz šim nav atbildējusi ne uz leišu „pārdošo” prasījumu, ne uz mūsu novēloto vajadzību izpildīšanas steidzamību. Nu ir pagājis gads. Šā kara gads var līdzināties desmitiem miera laiku gadiem. „Pārejas pakāpes” laiks latviešiem jau pilnīgi pagājis. Ja šī „pārejas pakāpe” nav realizēta, tas jāuzskata par zīmi, kā arī valsts viņu ieskaitījusi par nevajadzīgu. Latvijas politiskais stāvoklis šīnī karā ir pilnīgi tāds pats, kā Lietavas stāvoklis, ar to starpību, ka latvieši ir valstij pakalpojuši ar saviem spēkiem varbūt vairāk, kā jebkuŗa Krievijas tauta. Tādēļ tagad mēs nevien nevaram, bet arī nedrīkstam palikt tikai pie šīs „pārejas pakāpes”, pie zemstes. Arī Latvijai ir vajadzīga politiska autonomija.” („Dz. Atbalss” Nr. 9—1917.).

Tā tad mūsu nacionālo mērķu šaurums vienā, un pie tam vēl ļoti lielā, sabiedrības daļā, spieda sludināt lielākus nacionālus ideālus, kuŗiem gan tagad mēs esam jau sen pāri, bet kas tāis laikos pat daudziem politiķiem ar ievērojamu stāvokli sabiedrībā izlikās neiespējami. Tādēļ Maskavas latviešiem iznāca ciņa uz divām frontēm — pret dogmatiskiem marksistiem, kuŗu iespaids tāis laikos bija ļoti liels, un pret latviešu oportunistiem labā spārnā. Gandrīz pat neiespējami vairs iedomāties, cik grūti tad bija ieaudzēt mūsu sabiedrībā noteiktas un drošas nacionālas prasības un tās stingri aizstāvēt, lai par šādu mērķu „bērnišķību” kā vieni, tā otri neizsamistu. Politiskās autonomijas jautājums bija tikai viens no daudziem, ap kuŗiem lauza daudz šķēpu, bet tas tomēr bija svarīgākais. Latvijas autonomijas prasība pamazām izspieda romantisko un mazizteicošo frāzi „brīvā Latvija — brīvā Krievijā”, kas bēgļu laikā aplidoja latvju sabiedrību un presi. Politiska autonomija bija vismaz

noteikta nacionāli-politiska formula, kas virzīja latvju sabiedrisko domu no šaurās pašvaldības prasības uz politisku satversmi.

Līdz ar Kurzemes ieņemšanu latvju tautas jautājums dabūja starptautisku nokrāsu. Tas palika par vienu no objektiem starptautiskā politikā. Pats no sevis saprotams, ka šāda jautājuma plašāka nostādīšana nāca tikai mums par labu. Tomēr arī šē vajadzēja izcīnīt lielas cīņas, pirms latvju sabiedrība atzina, ka Latvijas jautājums nav Krievijas iekšējais jautājums, bet ka tam ir nozīme arī starptautiskā politikā. Atgādinot Askvita vārdus, teiktus kādā banketā un P. Miļukova atbildi viņam par poļu un leišu tiesībām, „Dzimtenes Atbalss“ aizrāda, ka ar to poļu un leišu lietas atzītas par internacionālām, un ka vienīgi mēs, latvieši, stāvam tāju no tam. — Kad vairāki Krievijas apspiesto tautu locekļi Šveicē (starp tiem arī latvieši) bija parakstījuši iesniegumu Ziemeļ-Amerikas Savienoto valstu prezidentam Vilsonam, kuŗā tie lūdza prezidentu ņemt daļību Krievijas apspiesto tautu likteņa uzlabošanā, tad latviešu valsts domnieki iespieda „Novoje Vremjā“ protestu pret tiem latviešiem, kas šo iesniegumu bija parakstījuši. Šis iesniegums bija ļoti uztraucis krievu politikās aprindas un Valsts Domi, un mūsu domnieki ar savu protestu laikam gribēja glābt krievu valdības acis latvju tautas satricināto lojalitāti. Šo domnieku protestu bez piezīmēm pārdrūkāja visas latviešu avizes. „Dz. Atbalss“ atstāsta šo faktu un piebilst, ka šis jautājums esot interesants, jo „latviešu tiesību jautājums būtu nests zināmā mērā starptautiskā stāvoklī, būtu nostādīts ārējās politikas laukā.“ Kādu citu reizi, kad „Dzimtenes Atbalss“ sakarā ar prezidenta Vilsona miera priekšlikumu notām prasīja arī mazo tautu, tai skaitā latviešu, pārstāvju pielaišanu miera konferencē, Peterpils latviešu laikraksts „Baltija“ šādu priekšlikumu izzoboja. Tik grūti tai laikā vēl bija ierosināt latvju politisko domu lielākiem vilcieniem! Sevišķi Peterpils latvju aprindas, kuŗu priekšgalā stāvēja mūsu valsts domnieki, Bēgļu Apgādāšanas Centralkomiteja un laikraksts „Baltija“,

pretojās gandrīz vai ikkatram lielākam Maskavas latvju politiskam un arī kulturelam pasākumam. Tādēļ arī augošai latvju nacionāli-politiskai domai vajadzēja pret tiem izkaļot asas cīņas, kuŗas arvien vairāk apēnoja agrākās cīņas pret marksistiem, atstādamas pēdējās otrā vietā. (Pret marksistiem un socialdemokratu dogmu „Dzimt. Atbalsā“ sekmīgi cīnijās K. Grasis un G. Palcmanis (vēlāk pēdējo lielinieki nošāva), bet kulturas jautājumos R. Lazdiņš). Sevišķi asā veidā Maskavas un Peterpils latviešu attiecības izpaudās sākot ar 1916. gada vasaru, kad „Baltijā“ parādījās zem šifras „Gs“ redakcijas sevišķi ieteikts raksts par latvju sabiedriskiem mērķiem un taktiku, kuŗā autors nevien kā noliedza politiskās autonomijas prasību, bet noliedza pat latvju augstskolas un vidusskolu vajadzību, un kā pareizāko taktiku latviešiem ieteica pazemīgu padošanos Krievijas „trešās Romas“ misijai, kas nāksot pēc kaŗa. Šis raksts izsauca lielākas pārrunas un sašutumu latvju presē, un no tā politiski stipri cieta Peterpils latvju „atbildīgie politiķi.“ Maskavas latviešos tas radīja pārliecību, ka Peterpils politika ir visbīstamākā tautai, ka šai politikai uzvarot, mūsu tautas nestie lielie upuri pasaules kaŗā būtu pilnīgi velti.

Par laimi latvju sabiedriskā doma šai laikā nepadevās nacionālo mērķu noliegšanai, bet sekmīgi attīstījās tālāk. Pirms „Lidumā“, tad citos laikrakstos parādījās raksti par tautību bloka nepieciešamību mūsu nacionāli-politisko prasību izkaļošanā. Visa latvju prese tam piekrita un atkal pretīm nostājās tikai Peterpils „Baltija“. — Krievu partiju progresīvā bloka negatīvā izturēšanās nacionālā jautājumā spieda arī mazās tautas uz sava bloka nodibināšanu. Maskavas latvju aprindās atskanēja pat balsis, ka no krievu reakcionārās valdības mazās tautas var vairāk cerēt, kā no progresīvā bloka. Zināms, tas bija naivs uzskats, bet latvju aklā iešana krievu liberalo un demokrātisko partiju astē tiešām radīja ne vienu vien paradoksalu domu. Vajadzēja par katru cenu dabūt latvju politiku ārā no krievu iespaida un no naivās ticības krievu partijām.

Blakus šim Latvijas autonomijas, augstskolas un citām latviešu politiskām un kulturas prasībām Maskavas latvi un viņu laikraksts neizlaida arī no acīm momenta jautājumus, cieši uzsvēra Kurzemes atsvabināšanu, Latvijas vienības nepieciešamību, par ko cīnas latvju varonīgie strēlnieki, gādību par bēgļiem un viņu pasargāšanu no pātautošanas. Krievu valdība centās bēgļus aizsūtīt uz Sibīriju un citām tālākām vietām, lai tiem apgrūtinātu atgriešanos, un lai tie pēc iespējas vairāk pārkrievotos. Arī krievu pareizticīgie garīdznieki apmeklēja daudzas bēgļu nometnes, aģitēdami par pāriešanu pareizticībā. Pret visu to vajadzēja stingri uzstāties. Liels labums bija tas, ka priekšzīmīgi nostādītā „Dzimtenes Atbalsa“ izsūtīšana panāca, ka šis laikraksts bija dabūjams ikkatrā latvju kolonijā, pat vistālākos apgabalos. Bet laikraksta cenzors A. Ķeniņš nolaidīgi izpildīja savu amatu un gādāja par to, lai pēc iespējas vairāk brīvu vārdu nāktu tautā. Šis gan nav pirmais gadījums latvju avižniecības vēsturē, kad latvju cenzori savu amatu izlieto „launprātīgi“.

Rosīga bija arī mākslas un kulturas dzīve Maskavas latvju kolonijā bēgļu laikā. Pie Latviešu biedrības nodibinājās latvju teatrs, (izrādītas vairākas lugas, kā „Pazudušais dēls“, „Raudupiete“, „Pūt, vējiņi“, „Cēlie mērķi“ u. c.). Liels notikums bij ar labiem panākumiem sarīkotā latvju mākslas izstāde Maskavā no 6. marta līdz 3. aprīlim 1916. g., un lielais latvju koncerts. Kā viens no ievērojamākiem Rakstnieku un Mākslinieku Biedrības darbiem jāmin lielais latvju muzikas vakars 5. novembrī 1916. g. Maskavas lielajā Ķeizariskā teatrī. Šo vakaru Biedrība rīkoja nolūkā iepazīstināt plašākās krievu un cittautu aprindas ar latvju nacionālo muziku, un tai ņēma dalību Maskavas un Pēterpils apvienotie latvju kori — 250 dziedātāju T. Reitera vadībā. No solistiem uzstājās A. Kaktiņš, Malvine Viegner-Grinberg, P. Zakss un A. Rebane. Kalniņa, Dārziņa un Vītola kompozīcijas mūsu mākslinieku izpildījumā (Ķeizariskās Operas orķestra pavadijumā) panāca, ka vakars mākslas un materialā ziņā izdevās ļoti labi. Pirms šī vakara latvju sabie-

drības un preses viena daļa izteica nopietnas bažas un pārmetumus par tik pārgalvīgu soli. Bet pēc tam arī viņiem bija jāatzīst, ka viņu šaubas bijušas nevietā.

6. martā tai pašā gadā sanāca arī skolotāju un izglītības darbinieku konference. Notika vairāki latvju mākslinieku koncerti, priekšlasījumi, daiļrunāšanas vakari, Dubura un Raiņa jubilejas. Bēgļu Apgādāšanas Centralkomitejas nodibinātais Kulturas Birojs sākumā bija centrs latvju izglītības darbiniekiem, kāmēr tas pārgāja pilnīgi socialdemokratu rokās. Nacionālā intelligēnce tad to atstāja un organizējās patstāvīgi. Maskavas intelligēnces grupa nodibināja arī vairākus specialus fondus mūsu kulturas vajadzībām, kā J. Rozentāla gleznu iegādāšanas fondu, „1917. gada fondu” latvju propagandai ārzemēs un vietējām kulturas vajadzībām. Cik atsaucīga bija latvju tā laika sabiedrība mūsu nacionālām vajadzībām, liecina šais fondos savāktās lielās naudas sumas. Tā „1917. gada fondā” mēneša laikā (pirms revolūcijas) ienāca 10.000 rbl. (pēc tagadējā kursa vairāk tūkstoši latu). Radās arī mūsu kulturas vēsturē tik reti latvju mecenāti, kas dažādām kulturas un politikas vajadzībām ziedoja lielas zumas. No tiem minami: rūpnieks Lappovics un T. Fogels. Šādā rosīgā nacionālā un politiskā darbības laikā izcēlās 1917. g. Krievijas februāra-marta revolūcija.

II.

Revolūcija mūs nepārsteidza nesagatavotus. Nacionāli-politisko domu neatlaidīgi kaldināja noteiktā virzienā un revolūcijas priekšvakarā tvēra katru vārdu un ziņu, kas varētu latviešiem noderēt par priekšzīmi mūsu politiskos centienos. „Dzimtenes Atbalss” plaši rakstīja par Latvijas, Lietavas, Grūzijas un Armēnijas autonomijām, pat par nacionālo kustību Turkestanā. Pašā pēdējā numurā priekš revolūcijas ir ievads par „Latvijas autonomiju.” „Tik daudz sludinātā” — rakstā teikts — „tautu tiesību un pašnoteikšanās brīvība mums citādi nav uzņemama un saprotama, kā

vienīgi kā Latvijas autonomija. Uz to tad arī jāvirza latviešu politiskā griba." Un pirmā numurā pēc revolūcijas: „Pilsoniskās brīvības vēl nav nacionālās brīvības. Tādēļ spēkā paliek visi tie mūsu centieni, kuŗi prasa nacionālo atsvabināšanos un pašnoteikšanos. Tādēļ notikumi jāvērtē joprojam no sava viedokļa. Tagad mums vajag būt latviešiem vairāk, nekā līdz šim... Vai tagad nebūtu laiks, ka latvieši radītu vispār nacionālu organu resp. politisku centru, ap kuŗu grupēties visām latviešu šķirām un grupām? Centrs, kas būtu autoritatīvs visām partijām, visai politiskai Latvijai. Pagaidu centrā, kuŗam jānodibinās uz demokrātiskiem pamatiem, vajadzētu ietilpt nevien Latgales, bet arī visu koloniju priekšstāvbai. Šis centrs būtu Latviešu Nacionālā Padome, kuŗas uzdevums un darbības veidus nosacītu un vadītu visas tautas griba.“

Līdz ar Krievijas revolūcijas pirmām vieglām uzvarām radās nopietnas bažas, ka latvieši aizrausies vispārējās krievu cīņās un necīnīsies par savām atsevišķām nacionālām interesēm. Reakcijas valdīšanas laikā latvju nacionālistiem bija izdevīga taktiska pozīcija — krievu reakcionāro valdību un Krieviju varēja savienot vienā jēdzienā un pirmos grēkus uzvēlt, vispāri, Krievijai. Bet krievu demokrātijai nākot pie varas, šī pozīcija bija zaudēta. Veco krievu politiku pret Latviju apzīmēja vienīgi par vecā režīma augli, par kuŗu nemaz neesot vainojama krievu demokrācija. Ja nu krievu demokrātijas prestižu latvju apziņā paceltu līdz ievērojamam augstumam, tad grūti būtu bijis atrast robežu un izdevīgu pozīciju, no kuŗas sākt Latvijas cīņu par mūsu nacionāliem ideāliem. Tādēļ jau pašā revolūcijas sākumā latviešiem nebija ne mazākās vajadzības sajūsmināties par krievu demokrātijā, un, lielākais, to vajadzēja pabalstīt tikai tādā mērā, kā to prasīja droša uzvara pār reakciju. Bija nopietni jāraugās, lai latvju politiskā apziņa un Latvijas atsevišķās intereses neciestu no aizraušanās ar vispārīgām Krievijas interesēm, lai revolūcijas uguns neizdzēstu to robežu, kas šķir latvju un krievu tautas. Latvijas at-

sevišķās prasības bija jānostāda atkāļ pirmā vietā. Tā revolūcijas pirmās dienās radās jau prasības par Latvijas pagaidu priekšstāvības organa un Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanu.

„Kad 1905. gadā“ — raksta „Dzimtenes Atbalss“ — „par Krievijas Satversmes Sapulci bija runa, tad leiši Lietuvai prasīja savu īpašu Satversmes Sapulci. Tagad šāda prasība katrā ziņā tiek atkārtota. Tāda prasība ir arī citām Krievijas tautām, piemēram, gruziņiem. Arī latviešiem šai prasībai katrā ziņā jāpievienojas! Varbūt tā nemaz vairs nav prasība, bet — varam Latvijā tūlīn un bez kavēšanās stāties pie šādas Satversmes Sapulces vēlēšanas priekšdarbiem, un, sapulču brīvības tiesības izlietojot, sasaukt šo Sapulci... Šī Satversmes Sapulce tad nosacīs un izstrādās tos pamata principus un to veidu, kādai vajaga būt nākotnes Latvijas valsts iekšējai iekārtai un pārveidošanas formām.“ No Krievijas Satversmes Sapulces Maskavas latvieši gaidīja tikai „tiesības pašiem lemt par Latvijas skolām, no zemākās līdz augstskolai, pašiem izdot vietējos likumus un caur tiem nokārtot mūsu strādnieku un agrarjautājumus. Tikai visplašākās autonomijas tiesības nodrošina mūsu dzimtenes pilnīgu attīstību.“

Ka ļoti plašas latviešu sabiedrības aprindas vēl pēc revolūcijas savās nacionālās prasībās bija tuvredzīgi aprobežotas, to liecināja daudzu sapulču un organizāciju rezolūcijas. Taīs Latvijas prasības bija formulētas tik šauros apmēros, ka visumā tās nemaz daudz nepārsniedza zemstes pašvaldības funkcijas, lai gan tās bija nosauktas autonomijas vārdā. Tāpat arī latvju sabiedrība — sevišķi Latvijā — bija pasīva un pārāk maz revolucionara jaunās dzīves iekārtas organizēšanā. Sabiedriskās organizācijas lūdza, prasīja un sūtīja delegācijas uz Peterpili, nezinādamas, ka revolūcijas laikā tiešs aktīvs revolucionars darbs ir vislabākais, kas valdību un citas mums nelabvēlīgas varas nostāda notikušu faktu priekšā. Maskaviešiem vajadzēja to mūžīgi atgādināt, jo par Latviju bija jāsaaka tas pats, ko Sokrats teica par Atenām, ka viņa ir kā zirgs, kas

mūžīgi jādzen, lai tas neapstātos, bet vienmēr trauktu uz priekšu. Bet ļausim runāt tā laikmeta dokumentiem. „Vidzemes Zemes Sapulces, kas sanāca Valmierā marta mēnesī, rezolūcijas” — raksta „Dzimtenes Atbalss” — „nerāda diezgan skaidri, ka Zemes Padome jau būtu tā instance, kuŗa, tiklīdz ievēlēta, nākusi visu nojaucamo iestāžu un aizdzenamo personu vietā. Ja Zemes Padome nebūs reizē aktīva, revolucionāra, uz vietas izpildoša vara, bet gaidīs visas pavēles no Pagaidu valdības, vai no guberņas pārvaldnieka (kuŗš drikst — pēc jaunās kārtības būt tikai šās Padomes gribas izpildītājs) tad var notikt, ka šis steidzīgais laiks paiet tai gaŗām. Zemes Padome ir revolucionāra iestāde līdz tam laikam, kāmēr nav Zemes Sapulces rezolūcijas paragrafi izpildīti . . .

V. Zemes Padomes rezolūcija saka: „Latvijai jābūt nedalāmai, autonomai Krievijas provincei u. t. t.” Kas tas ir? Autonomā Latvija būs Krievijas guberņa? Latvieši prasas atpakaļ? Nē! Latvija nebūs vis province, bet valsts Krievijas valstī! Tas jāzin katram latvietim. Zemes Sapulcē nav pietiekoša vēriba piegriesta Bataljoniem, latviešu kareivjiem, kas ir mūsu faktiskais revolucionārais un aizsargājošais spēks. Kādēļ Padomē nav ievēlēti Bataljonu priekšstāvji? Tāpat Latgale esot atstāta neievērota.

Tai pašā laikā Maskavā latvju politiskā dzīve ritēja strauji. Jau revolūcijas pirmās dienās mazo tautu pārstāvji nodibināja Apvienoto Nacionālo Organizāciju Padomi, kuŗā bija reprezentētas sekošas tautas: latvieši, leiši, igauņi, poļi, žīdi, gruziņi, musulmaņi u. c. Jau priekš revolūcijas latvju darbinieki bija nodibinājuši pastāvīgus sakarus ar šo tautu ievērojamiem sabiedriskiem darbiniekiem, pēc revolūcijas tie pārvērtās tiešā mazo tautu pārstāvju organizācijā. Šī Padome darija iespaidu uz Maskavas jauno pašvaldības iestādi, uzstājās mazo tautu vārdā un aizstāvēja to intereses. Bija nodomā arī lielāki plāni, bet revolūcijas kaprizā gaita neļāva tiem piepildīties.

Maskavas latvju kolonijā valdīja pacilāts gars. Še prasīja vairāk revolucionāras pašrādīšanas, sabiedrība

bija aktīva un nacionālo mērķu piepildīšanā ārkārtīgi nepacietīga. Mēs dusmojamies par to, ka latvju valsts domniekiem vajadzēja veselās desmit dienas pēc apvērsuma, kāmēr tie izlaida uzsaukumu latvju tautai, dusmojamies par to, ka šai uzsaukumā itnekas vairāk nebija teikts par to, ka latviešiem vajaga būt mierīgiem, biedroties, un ka visas latvju tautas agrākās prasības paliek spēkā arī tagad. Mēs baidījamies no latviskās tūlības, glēvulības un pazemības, un ne velti. Vēlākie notikumi to pietiekošā mērā apstiprināja. Maskavas latvju inteliģences centrā — Latviešu Rakstnieku un Mākslinieku biedrībā — viņas pilnā sapulcē 22. martā 1917. g. V. Eglīts sludina, ka „latvju bataljoniem nevajaga ātrāk likt ieročus nost, kāmēr mūsu nacionālās prasības nav izpildītas“. A. Ķeniņš prasa no latvju bataljoniem, lai viņi būtu tikpat liels spēks Latvijas autonomijas aizstāvēšanā, kāds ir Krievijas demokrātijai zaldatu un virsnieku padomes. Šī sapulce atzīst K. Kalniņa, A. Ķeniņa un Brigader Annas priekšlikumu, ka jāgriežas pie latvju bataljoniem ar lūgumu, „lai tie prasītu no krievu pagaidu valdības noteiktu Latvijas satversmes deklarāciju“.

Tai pašā laikā nodibinājās Latvju Nacionāl-demokrātu partija, kuŗas programmas 2. pants saka: „Latvija ir autonoma valsts Krievijas federatīvā republikā.“ Šīs partijas rašanās bija Maskavas inteliģences kopējās saskaņotās darbības rezultāts bēgļu laikā. To nodibināja: cand. phil. P. Dāle, J. Lapiņš, L. Laicens, J. Bankavs, E. Blanks un K. Upits. Jaunā partija uzsāka enerģisku politisku darbību, un izplatīja to pa daudzām latvju bēgļu kolonijām. Tā partijas nodaļas atradās: Peterpilī, Harkovā, Rīgā, Cēsis, Valmierā un citur. Izdeva divas brošūras: L. Laicena „Latvijas valsts“ un K. Reisa „Zemes jeb agrarjautājums Latvijā.“ Še jāpiezīmē, ka L. Laicens bija viens no pirmiem Maskavas nacionāldemokrātu politiskiem ideologiem. Vairums rakstu par Latvijas autonomiju un mūsu taktikas jautājumiem pirms apvērsuma un 1917. gada pirmā pusē „Dzimtenes Atbalsā“ bija viņa rakstīti. Organizatora un oratora talanta gan viņam

nemaz nebija, un kur viņš šais lomās uzstājās, tur cieta neveiksmi (piemēram Kulturas Birojā un nacionāldemokrātiskā tautas sapulcē revolūcijas sākumā). Kā kolonijas reprezentants, organizātors, vadītājs un runātājs lielisks bija vienmēr Atis Ķeniņš. Nacionāldemokrātu partija noturēja Maskavā 24. un 25. jūnijā konferenci, kura galīgi pieņēma partijas programmu. Centralkomitējā ievēlēja: J. Akurateri, J. Bankavu, K. Bachmani, E. Blanku, cand. phil. P. Dāli, A. Kublinski, A. Ķeniņu, J. Lapiņu, L. Laicenu, R. Lazdiņu, D. Muški, Ģ. Palcmani, K. Puriņu, K. Reisu, J. Rupo, K. Skalbi, J. Siliņu, S. Stapranu, Ziemeli un K. Upi. Partija izdeva Cēsīs savu nedeļas laikrakstu „Brīvā Latvija“, kas pēc Rīgas krišanas vācu rokās bija spiests apstāties. Iznāca tikai četri numuri E. Blanka un R. Lazdiņa redakcijā. Vissekmīgāko aģitāciju tomēr joprojām piekopa partijas neoficialais, bet faktiskais laikraksts „Dzimtenes Atbalss“, neviens pret latvisko glēvumu un pasīvu gaidīšanu, bet arī pret principiēliem mūsu nacionālo mērķu pretiniekiem, kādi bija latvju vienotā socialdemokrātija. Tā, J. Daniševskis kādā tautas sapulcē Maskavā Latvijas autonomiju salīdzinot ar citiem revolūcijas uzdevumiem nosauca par „cauru zeķi“. Un citi latvju socialdemokrāti, kā maziņieki, tā lielieki, tautas sapulcēs un rakstiski piekopa rupju demagoģiju. Tā, piemēram, latvju nacionāldemokrātus, viņi apvainoja, ka tie gribot nodibināt Latvijas karaļvalsti ar Ati Ķeniņu kā monarhu! Latvijas valsts, kaut arī federatīvās valsts, ideja atrada vēl daudz pretinieku. Un viņi lietoja visādus līdzekļus, lai tikai diskreditētu mūsu nacionālos centienus.

Pa to laiku Krievijas revolūcija gāja savu gaitu. No vienas puses, arvien asākās attiecībās nostājās abas varas, ko revolūcija radīja jau pašās pirmās dienās, t. i. Pagaidu valdība un strādnieku un zaldātu deputātu padome. Pastāvīgā nesaskaņa starp šiem varas faktoriem piespieda krievu liberalās aprindas kapitulēt socialistu priekšā. Arī augošais lieliniecisma iespaids nopietni apdraudēja valsti un armiju. Pirmie lielinieku bruņotās sacelšanās mēģinājumi notika jau

aprīļa mēnesī, bet tos laikā apspieda. Krievu valsts dzīvē un vadībā socialistu iespaids manami auga. No Pagaidu valdības viens pēc otra bija spiesti aiziet krievu liberāļi un socialisti arvien vairāk nosvēra politiskos svāra kausus. Pagaidu valdība nebija spējīga cīnīties pret augošo anarķiju zemē un armijā. Krievu revolūcijas pirmie medus mēneši aizgāja ātrāk, kā to varēja paredzēt. Tas no vienas puses. No otras puses, mazo tautu nepieciešamās nacionālās prasības Pagaidu valdība kategoriski atsacījās izpildīt, aizbildinādāmās, ka šos jautājumus kompetenta izšķirt vienīgi Krievijas Satversmes Sapulce, kuŗas sanāksšanas laiks nebija zināms. Tas radīja nopietnu nemieru apspiestās tautās, tās nostājās opozīcijā Pagaidu valdībai un dažas, kā somi un ukraiņi, ņēma savas tiesības revolucionārā ceļā — pirmie izsludinot Somijas suverenitāti, otrie — Ukraines plašu politisku autonomiju. Vienīgi latvieši bija pacietīgi, lai gan mūsu prasības visas palika neizpildītas un Pagaidu valdība pat vilcinājās apstiprināt šāuro Vidzemes pagaidu pašvaldības projektu.

Visi šie akūtie politiskie jautājumi nodarbināja arī Maskavas latvju koloniju. Jo gaišāk sāka parādīties revolucionārās Krievijas kļūmīgais ceļš un demokrātiskās Krievijas noraidošās attiecības pret mūsu nacionālām interesēm, jo neatlaidīgāki un radikālāki savās prasībās palika Maskavas latvieši. Līdz ar krievu demokrātijas pastāvīgu kompromitēšanos valsts dzīvē, radās arī izdevīgāka psiholoģiska atmosfēra cīņā par latvju nacionālām tiesībām un pret Krieviju, kāda tā arī būtu, demokrātiska vai ne. Varēja jau nevien jūsmot par brīvo Krieviju, kā daudz! to darīja apvērsuma pirmā laikā, bet arī kritiski nostāties uz mūsu atsevišķā nacionālā viedokļa, arvien vairāk nošķirot Latvijas likteni no Krievijas. Ka Krievija iet pretim savam drošam sabrukumam, par to jau tad nebija lielas šaubas. Latviju vajadzēja politiski attālināt no Krievijas, lai pēdējā gāzoties bezdibēnā, neierautu tai līdz arī mūsu zemi. Cīņa par Latvijas nākotni pieņēma krasāku veidu. Lūk, ko šai laikā raksta Maskavas latvju laikraksts:

„To kaunu“ — raksta „Dzimtenes Atbalss“ — „latvieši vēl nav nomazgājuši, ka savā kultūras vēsturē viņi nav cīnījušies, nav pat runājuši par Latvijas politiskiem ideāliem. Latvietis vēl nav drīkstējis nemaz domāt par vienīgi kultūras tautas cienīgu valsts iekārtu — suverenu Latviju. Bet ko nu suverenu Latviju, ņemsim to pašu autonomijas un federācijas lietu un jūs redzēsāt, cik latvietis mazs savos politiskos centienos, cik viņš bailīgs savā politiskā „ciņā“, ja to par cīņu maz var saukt. Vārds „autonomija“ ir vispopulārākais latviešu sabiedrībā. Varētu domāt, ka taču reiz latviešu sabiedrība ir nākusi pie politiskās dzīves un atziņas. Viņi grib savu zemi paši valdīt un lemt par to visās lietās. Tāda ir katra valsts autonomija un citāda tā nemaz nav domājama. Bet latvietis nebūtu latvietis, ja viņam kunga lomā nereibtu galva. Kungs vēl viņš nav un kalpa dvēsele viņam saka: atsakies tu no muitām, atsakies no dzelzceļiem, no latviešu naudas un kaņaspēka resp. milicijas; atstāj to krieviem, jo tu vēl neesi spējīgs valdīt par tik atbildīgām valsts darīšanām. Tā runā kalps un atrod dzirdīgas ausis tādā pašā sabiedrībā . . . Autonomiju! Valsts autonomiju Krievijas republikas federacijā! To mēs prasam. Tas nav mūsu ideāls, bet momenta uzdevums.“ (E. Blanks, „Dzimtenes Atbalss“ Nr. 38—1917.).

Doma par Latvijas lielāku norobežošanu no Krievijas paliek arvien populārāka. Daudz vairāk atskan balsis par to, kas mūs šķir no Krievijas, kā par to, kas vieno. „Lai Krievijas tautas“ — raksta „Dzimtenes Atbalss“ — „varētu attīstīt visus savus ekonomiskos, kultūrēlos, nacionālos un politiskos spēkus, nepieciešama ir Krievijas dalīšana. Polijai, Lietuvai, Armēnijai un citām tautām, kuŗas gribētu pilnīgi atdalīties no Krievijas par suverenām valstīm, tās jāpalbalsta viņu taisnīgos pašnoteikšanās centienos. Citām tautām, kuŗas to gribētu, jādod tik plaša pašnoteikšanās, cik tām viņas to atzīst sev par vēlamu. Nedrīkst būt latviešu sabiedrībā tādu aplamu saucienu, kas bija jādzird no viena Latvijas guberņas komisāra kādā

delegātu sapulcē, ka mums jāprasot tik plaša autonomija, cik tāju tā nekaitējot Krievijas vienībai. Latvijai par Krievijas vienību vismazāk jā rūpējas, jo šī vienība ir slikta, mehāniska „vienība“, tāda pat vienība, kā Austro-Ungarijā, kurā tāpat jādala kā Krievija uz tautu pašnoteikšanās principa pamatiem. Mūsu vecā psiholoģija, kurā pieradusi pie šīs „vienības“, neļauj mums skatīt viņas posta dīgļus priekš mazām tautām. Šī vienība ir pārdzīvojusi savu laiku un mums no viņas jāatvadas ar mierīgu sirdi, jo Latvijai viņa laba nav devusi. Arī tamdēļ, ka šīs vienības aizstāvētāju būs arī bez mums . . . Kad nāks tā diena, kad latvietis nokratis no savām kājām divsimts gadu pišļus, tāpat kā septiņsimts gadu verdzības slogu? Kad nāks tā diena, kad brīvais latvietis pagriezīs savu vaigu pret saules lēktu un droši teiks: „Kur sākas Latvija, tur beidzas Krievija“? (E. Blanks, „Dzimtenes Atbalsis“ Nr. 41, 42 — 1917.).

Krievu Pagaidu valdība vislielākā mērā izpildīja socialistu prasības, kurās arvien auga, bet absolūti neievēroja mazo tautu vajadzības. Šādas politikas rezultāts bija — krievu valdības autoritātes zušana, kā pašā krievu tautā aiz socialistiskas svaidīšanās politikas, tā apspiestās tautās šo nāciju interešu ignorēšanas dēļ. Ar katru dienu plaisa starp demokratisko Krieviju un viņas valdību, no vienas puses, un mazām tautām palika lielāka. „Krievu demokrātiskā, var pat sacīt — socialistiskā valdība“ — raksta „Dzimtenes Atbalsis“ — ietiepīgi uzstājās pret elementārākām tautu tiesībām. Ukrainiešu pirmmācības skolām Pagaidu valdībai ir tiesības dot mātes valodu, vidusskolām viņa bez Satversmes Sapulces nevarot dot. Vidzemes ziemeļu daļu Pagaidu valdība var pievienot Igaunijai, Latgali Latvijai nevarot, Satversmes Sapulce jāgaidot. Polijas patstāvību viņai ir tiesības pasludināt, Somijas nē! Kur šeit loģika? Kur šē konsekvence? . . . Ja Polija nebūtu tik liels faktors stratēģiski-politiskā ziņā, tad Pagaidu valdība poliem pasniegtu pāris mēnešus priekš revolūcijas Kokoškina fabricēto autonomijas projektu. Varbūt vēl drusku apcīrtu, lai būtu vairāk

līdzības ar krievu zemstēm... Ja Somija nebūtu til-
tuvu pie Peterpils un Krievijai naidīgām valstīm, tad
jautājums par viņas autonomijas likteni paliktu, zināms,
līdz Satversmes Sapulcei. Un ja pirmā revolūcijas
skurbulī netiktu apstiprināts jau tā šaurais Igaunijas
pagaidu pašvaldības projekts, tad, kā to ziņo Vidzemes
Pagaidu Zemes Padomes delegācija, tas tagad netiktu
apstiprināts un latviešiem un igauņiem būtu... zem-
stes. Pat pēc Igaunijas projekta apstiprināšanas
iekšlietu ministrija gribējusi uztipt mums krieviskās
zemes. Lai dzīvo brīvā Krievija!... Ja mazās
tautas nekā vēl nav panākušas, tad pateicoties viņu
pasīvai taktikai. Ukrainieši un somi ir bijuši vieni
grūtajā cīņā. Mums vajaga skeptiskāki skatīties uz
Krieviju, jo nevajaga aizmirst, ka brīvajā Anglijā ir
līdz vērdzībai apspiesti iri. Tas pats var būt ar Krie-
viju. Tāpēc — visas Krievijas tautas, savienojaties!“
(E. Blanks, Dzimt. Atbalss“ Nr. 46 — 1917).

Bet nevien Krievijā, arī ienaidnieka vēl neieņemtā
Latvijā notikumu gaita pieņēma draudošu virzienu.
Kā negaidīts pārkoņa grāviens pār Latviju nāca Ap-
vienoto Strēlnieku Padomes 17. maija lielnieciskā
rezolūcija, ar kuŗu latvju strēlnieku vairums atklāti
nostājās lielniecisma kalpībā. Zem P. Stučkas, J.
Daniševska un citu socialdemokrātu-lielnieku aģitācijas
iespauda strēlnieki pazaudēja garīgo līdzsvaru un palika
neuzticīgi savām uzvaras un slavas vainagotām tradi-
cijām. Šo latvju socialdemokrātu - lielnieku vislielāko
uzvaru visā viņu nodevības vēsturē tie panāca tik ātri,
viegli un ar mazām pūlēm, ka vajadzēja būt dziļiem
cēloņiem, kas viņiem sagatavoja šo lielo ražu. Social-
demokrātu partijas centralkomiteja, viņas orgāns un
galvenie aģitatori vēl nebija lāgā pārcēlušies uz Rīgu,
kad latvju strēlnieki 17. maijā jau bija viņu rokās.
Bez grūti novēršamiem cēloņiem bija liela vaina un
nolaidība arī no latvju pilsoniskās sabiedrības un
viņas politisko vadoņu puses. Jo pēdējie nepiegrieza
vēribas mūsu strēlnieku bataljoniem. Sabiedrība do-
māja, ka ar ziedojumiem naudā un ar sviestu viņa ir
jau izpirkusi savus pēnākumus pret strēlniekiem. Kā

jau iepriekš minēts, arī Vidzemes Zemes Padomē nebija reprezentēts latvju nacionālais kaŗaspēks. Bet galvenais apstākļis bija tas, ka strēlnieku bataljonus pietiekošā mērā neaizrāva cīņā par Latvijas ideāliem. Cīņas lozungs revolūcijas laikā bija nepieciešams, un kad to strēlniekiem nedeva pilsoniskā sabiedrība, tad nāca lielinieki.

Par latvju strēlnieku pāriešanu lielinieku pusē „Dzintenes Atbalss” raksta: „Mums jāskatās patiesībai acīs un jāatzīst: ja lielinieku trumi ir pārņēmuši tik plašus latviešu sabiedriskus slāņus, tad vainīga pie tam ir mūsu slimā, miegaini-tūļīgā, verdziski-pasīvā... Latvija. Tā Latvija, kuŗa stāv pa labi no socialdemokrātiem un uz kuŗas pleciem tagad uzvelts tik atbildīgs darbs — savas zemes politiskās iekārtas jaunradišana. Kuŗa pati nav spējusi iet cīņā par Latvijas autonomiju un citus dzīvākos tautas spēkus nav varējusi sev līdz aizraut. Kas strēlniekiem bij darams līdz ar miera iestāšanos vācu un arī krievu frontēs? Vāci neuzbruka un arī pašiem iet uzbrukumā nebij dota pavēle. Latviešu sabiedrība pa labi no socialdemokratijas arī neuzbruka feodalām un rusifikācijas atliekām un miers valdīja starp viņiem. Vai latviešu strēlniekiem bij jāsnauž un jāsūta delegāti uz Peterpili, kā to pilsonība darīja? Ne. Tad nāca tie, kuŗi sauca strēlniekus uz cīņu pret valdību, pret Kurzemi, pret Latviju. Un cīņas griba strēlniekos bija tik liela, ka viņi tiešām gāja pret Latviju.” (E. Blanks, „Dz. Atb. Nr. 46—1917.).

Latvju pilsonības pasīvā izturēšanās revolūcijas laikā bija jau tautai atnesusi lielu postu. Mūsu strēlniekus lielinieki dabūja pilnīgi savā iespaidā. Bet arī pēc tam latvju sabiedrība palika tik pat glēva un nekušīga, kā agrāk. Bet citas tautas, kuŗām pat nebija drošsirdīgā un pašaieliedzīgā nacionālā kaŗaspēka, kā mums, aktīvā cīņā ņēma sev tiesības pret krievu pagaidu valdības gribu. Tā Somija jūlija sākumā, kad Pēterpili atkal uzliesmoja lieliniecišķiski nemieri, pasludināja valsts neatkarību. Pagaidu valdība „atlaida” Somijas saeimū, kas, saprotams, šādu atlaišanu neievēroja. Kā aktīvākā partija Somijas neatkarības izslu-

dināšanā uzstājās somu socialdemokrati. Apmēram tai pašā laikā ukraiņi izsludināja savu Ukraines Centrālo Radu par augstāko Ukraines varu. Arī pret ukraiņiem pagaidu valdība uzstājās, beidzot uz Kijevu nosūtītā krievu valdības delegācija bija spiesta piekrist Ukraines rīcībai. Dēļ tam kadeti izstājās no Pagaidu valdības. Ministru krīzes laikā nenoteikto stāvokli izmantoja Peterpils lielinieki un sacēla atkal nemierus. Krievu fronte kaļa laukā bija lielinieku aģitācijas pilnīgi dezorganizēta un kaujas nespējīga. Stāvoklis valstī palika arvien kritiskāks. Krievu valdība bija nespējīga un viņas nespēku izmantoja savās interesēs somi un ukraiņi. Viņu rīcība bija labākā priekšzīme latvju tautai.

„Drošā ciņa“ — rakstīja „Dzimtenes Albalss“ — „kuju pašlaik izcīna somi un ukraiņi pret Krievijas centralismu, var atnest lielu pārsteigumu tām mazām tautām, kuņas revolūcijas laikā neparāda nekādas dzīvības zīmes. Kā beigsies ciņa pret Pagaidu valdību? Acīmredzot, ka tikai ar ukraiņu un somu galīgu vai mazāku uzvaru. Krievija pašlaik ir tādā stāvoklī, ka viņa nevar un nedrīkst iet pret šīm revolucionārām tautām. Tā valdība, kuņa četru mēnešu laikā nav varējusi savaldīt pāris desmit anarķistu Durnova vasarnīcā, tā valdība lai apturētu veselu tautu revolucionāru kustību? Tas nav domājams. Pēdējās ziņas arī vēsta, ka Pagaidu valdības speciāli uz Ukraini sūtītā deputācija esot panākusi vienošanos ar Ukraines Centrālo Radu... Mums latviešiem tikai tas tā savādāki izklausas, jo Latvijas Zemes Padomes pārāk bieži sūta savus delegātus uz Peterpili. Viņas vēl nezina, kā Peterpils kungus var izaicināt ciemā uz Rīgu... Bet — te nu ir tas, par ko vajadzētu drusku padomāt katram latvietim. Mēs domājam tādu varbūtību: somu, ukraiņu, poļu nacionālie centieni ir sasniegti. Tās ir lielākās un stiprākās Krievijas „mazās“ tautas. Viņas ir apmierinātas un tādēļ nogājušas no Krievijas politiskā ciņas lauka. Mazākās un glīvākās no Krievijas tautām palikušas vienas pret Lielkrieviju. Tagad jāprasa: ko viņas sev izcīnīs? Un jāatbild — itnekā! Jau

tagad krievu sabiedrībā paceļas balsis, ka visām Krievijas kulturtautām nevajagot dot valsts autonomijas, ka citām jāpiešķirot provinc autonomijas, t. i. „zemstes”... Sevišķi jūru piekrastu tautām viņi centīsies aprobežot politiskās pašnoteikšanās tiesības. Tas viss var novest pie tam, ka tās tautas, kuŗas tagad klusē, nedabūs nekā. Apmierinot lielākās no apspiestām tautām, Lielkrievija ar mazajām viegli tiks galā. To lai iegaumē tie miegainie, kuŗi četros revolūcijas mēnešos vēl nav izgulējušies, un lai nedomā, ka krievu Satversmes Sapulce vai ukraiņi mums iemetīs klēpī gaidīto kliņģeri — valsts autonomiju. Bet kamēr vēl nav par vēlu, Latvijai vajaga iet revolūcijas ceļus. Caur revolūciju uz Latvijas valsts autonomiju.” Tāpat laikraksts prasa arī Latgales pievienošanu Latvijai revolucionārā ceļā pēc tam, kad krievu Pagaidu valdība apstiprinot Vidzemes pagaidu pašvaldības projektu, liedzās to darīt. (E. Blanks, „Dzimt. Atbalss” № 51—1917.)

Iztirzājot ukraiņu ierosināto jautājumu par Naciju kongresa sasaukšanu Kijevā, Maskavas latvju laikraksts šai idejai karsti piekrit, aprādot, ka arī federatīvas republikas sasniedzot, mazām tautām ir kopējas intereses pret Lielkrieviju. „Tagad stāvoklis ir tāds,” raksta „Dzimtenes Atbalss”, „ka tautas pašas var revolucionārā ceļā ņemt savas tiesības, bet pēc kaŗa un Satversmes Sapulces tas grozīsies. Mums būs jārēķinājas ar stipru demokrātisku valsti, kuŗa nepaklausīšanas gadījumā laidīs vaļā pat bruņotu varu, ar kuŗu gan jau arī tagad tie mīl baidīt mazās tautas. Tāpēc atrast kopēju platformu Satversmes Sapulcē ir nepieciešami mazām tautām. Ziemeļ-Amerikas Savienoto valstu vēsture mums māca, cik grūti ir mazām valstīm stāties federācijā tā, kā lielās neierobežotu viņu tiesības. Ne vienu reiz vien mazās valstis nāca sadursmē ar lielām. Ja pie laika mēs nenoorganizēsīm savus spēkus, tad arī federatīva republika mūs neaplaimos. Mūsu darbs un bagātība aiztecēs uz „plašo Krieviju”. (E. Blanks, „Dzimtenes Atbalss” № 50—1917.)

1917. gada vasarā doma par Latvijas federāciju ar Krieviju atrod kritiskāku novērtējumu Maskavas latvju

kolonijā. Iesakņojas pārliecība, ka politiska saistīšanās ar šo „visādu iespējamību” zemi — Krieviju nemaz nav nepieciešama Latvijai, ka mums vēl ir citas valstiskas eksistences izredzes, un ka to realizēšana atkarājas galvenām kārtām no pašas latvju tautas un viņas aktivitātes. Paceļas balsis, ka federatīva republika nav mūsu politiskais ideāls, ka tas bijis tikai kompromiss, ka mūsu ideāls ir suverēna Latvija. „Ja man prasītu” — raksta „Dzimtenes Atbalss”, „kāpēc Latvijai vajaga stāties federatīvos sakaros ar Krieviju? — es atbildētu šādi: tāpēc ka pagaidām vēl nav novērsta kara iespējamība nākotnē, un galvenais, tādēļ, ka vēl latviešu vergu asinis ir ne ar ko neattaisnojama tieksme uz Krieviju. Nekādu citu argumentu nevar būt. Daži no latviešiem gan vēl filozofē šādi: Krievija nevarot iztikt bez Baltijas jūras piekrastes. Bet tāds iebildums tikpat maz pārliecina, kā vācu imperialistu pierādījumi, ka Vācija nevarot iztikt bez Kurzemes, jeb arī ka Ķīna nevar iztikt bez kāda cita Latvijas zemes gabala. Tāda krieviska prātošana katram latvietim ir kategoriski jāatraida. . . . No otras puses, pret federāciju ar Krieviju ir ļoti daudz ko teikt. Krievijas un Latvijas kulturām nav nekā kopēja; federācija ar 80 miljonu tautu ir bīstama no Latvijas kulturālās, politiskās un ekonomiskās neatkarības redzes stāvokļa, jo Lielkrievija, pieņēmusēs valsts stāvoklī, katrā ziņā mēģinās aprobežot mazo federatīvo valstu tiesības; krievu tautai nav ne mazākā organizatoriskā talanta un viņas zemē ilgi vēl nebūs nekādas kārtības, no kam cietīs arī citas federatīvās valstis; Latvija ir Krievijai samērā nesien pievienota un tamdēļ to atšķirt no Krievijas nav grūti u. t. t. u. t. t. Ja, kādēļ tad mēs prasām Latvijas federāciju ar Krieviju? Kādēļ šis lozungs tik populārs Latvijā? — Atbilde ir viena: Latvijas apolītiskais kompromisa gars un citu Krievijas tautu lozungu pavirša uztvēršana.“ Piegriežoties tālāk Lietuvas sabiedriskā darbinieka Dr. Šļupas ierosinājumam par Latvijas-Lietuvas republikas nodibināšanu, laikraksts turpina: „Atmetot suverēnās Latvijas prasību kā „pārmērīgu”, kuŗu realizēt pašlaik latviešiem nav iespējams, Lieta-

vas-Latvijas republikas nodibināšana ir i vēlama, i iespējama... Mūsu pozīcija šai lietā ir skaidra: federācija ar Krieviju nav mūsu ideāls, bet tikai kompromiss. Varbūt slikts kompromiss. Mūsu ideāls ir suverēnā Latvija. Kāmēr latvieši vēl līdz tam nav izauguši — nesat to klusi savā sirdī. Otrā pakāpe uz leju — Latvijas-Lietavas republika, un trešā, vēl zemākā — federācija ar Krieviju. Pēc tām nāk Latvijas pašnāvība. — Kādu no šīm valsts iekārtām Latvija sasniegs, tas atkarās pirmā kārtā no mums pašiem. Ja arī uz priekšu latvieši bāzīs savas galvas smītis, tad, protams, Latvija nedabūs pat republiku Krievijas republiku federācijā. Bet neatlaidīgā cīņā Latvija var panākt vismaz Latvijas-Lietavas republiku." (E. Blāns, „Dz. Atbalss“ № 58 no 8. jūlija 1917.).

Jau pirms Dr. Šlupas ierosinājuma par Latvijas-Lietavas republiku Maskavas latvju kolonijā auga politiskais separatisms, brieda suverēnās Latvijas doma. Latvijas-Krievijas federācijas ideju sāka izskaidrot kā pārejas stāvokli, kā minimālo prasību, aiz kuŗas stāv mūsu maksimālā prasība, mūsu ideāls: pilnīgi neatkarīga un patstāvīga Latvija. „Domājot par Latviju” — raksta „Dzimtenes Atbalss”, „katru reizi nāk prātā kāds Dostojevskas varonis, kuŗu moca apziņa, ka krievu tauta ir otras šķiras tauta, ka viņa ir līdzeklis priekš citām tautām, tauta bez savas vēsturiskas misijas. Viņš nevar dzīvot ar tādu pārliecību un tādēļ iet nāvē. Tāds ir krievu rakstnieka varonis. Latvietis, turpretim, latviešu inteliģence, līdz šim ir beigušies politiskā pašnāvībā no domas, ka Latvijai ir sava vēsturiska misija, un ka Latvija nav piedēklis citai tautai (Krievijai). Nav latviešu avizēm redaktora, nav latviešu mitiņos runātāja, kuŗš būtu paudis Latvijas ideālus un Latvijas vēsturisko misiju kā patstāvīgu vērtību, kuŗu nevar piepildīt citādi, kā vienīgi caur Latviju, atsevišķi un patstāvīgi. Latvietis vienmēr ir sajutis savu tautu kā piedēkli lielajai „tēvijai”, kā nenozīmīgu skrūvīti milzīgā Krievijas mašīnā. Latvietis ir nolīdis sāņus un pazaudējis pat tiesības apziņu. Latvijai nav pienākumu pret Krieviju, bet gan otrādi.

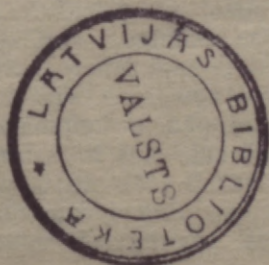
Krievijai vajaga izpirkt to, ko viņa Latvijai nodarījusi un vēl šo baltu dienu dara pret Latvijas interesēm. Kur jalemj par Latvijas likteni uz vairāk simts gadiem, tur sentimentālām kalpa jūtām pret savu ilggadējo kungu un pavēlnieku nav vietas. Un ja Latvija stājas federācijas sakaros ar Krieviju un viņas tautām, tad tas jāsaprot nevis kā pienākums pret savu lielo „tēviju“, bet gan kā Latvijas intereses un brīva griba tagadējā pārejas stāvokli. Latvietim jāsaprot, ka viņam ir tiesības pilnīgi atdalīties no Krievijas, un ja tikai Latvijas prasības pēc suverenitātes būs nobriedušas, mēs pacelsim karogu par Latvijas maksimālo prasību, par suverenu Latviju. Vēl tas laiks nav pienācis un neminēsim, kad tās dienas atnāks Latvijai. Bet jau tagad to sludināt nav par agru.“ (E. Blanks, „Dz. Atbalss“ № 49 no 28. jūnija 1917.)

Suverenās Latvijas prasība 1917. g. vasarā vēl nebija nobriedusi tādēļ, ka Kurzeme atradās vācu okupācijas varā. Izsludinot un izcīnot Latvijas neatkarību mums līdz ar to vajadzētu vieniem pašiem uzņemties pārāk grūto uzdevumu — Kurzemes atsvabināšanu. Vēl būtu jārēķinās ar Krievijas, kaut arī dezorganizētās armijas, uzbrukumu mums. Arī sabiedroto uzvara pār Vāciju šai laikā bija ļoti problemātiska, jo pēc krievu armijas sabrukuma viņiem vajadzēja pielikt savā frontē visus spēkus, lai laustu vācu milzīgo militāro varu. Arī latvju strēlnieku pulki bija jau pārgājuši lielinieku pusē. Par spīti šim ārkārtīgi grūtam mūsu politiskam stāvoklim, Latvijas suverenitātes doma tomēr pieņēmas spēkā un guva arvien noteiktāku virzienu.

Tā sekojot Maskavas latvju nacionāli-politiskai dzīvei bēgļu laikā, atrodam pakāpenisku un strauju politisku attīstību. No nacionālās sajūsmas pārpilniem Intelligences vakariem, cauri Latvijas autonomijai, Latvijas-Krievijas, pēc tam Latvijas-Lietavas federācijai — līdz suverenās Latvijas idejai. Un taktikā — no drošas cīņas likumu robežās līdz revolucionārās taktikas atzišanai. Šo Maskavas latvju nacionāli-politisko domu pārtrauca, no vienas puses, Rīgas un Vidzemes kri-

šana vācu rokās 1917. gadā septembrī, kas radikāli pārgrozīja Latvijas politisko un starptautisko stāvokli, no otras puses, lielinieku apvērsums Krievijā 1917. gada novembrī, kas likvidēja katru nelieliniecisku politisku un kulturelu darbību. Revolūcijas notikumi un dzīve arī pamazām izklaidēja Maskavas latvju inteligenci, kas priekš apvērsuma un neilgi vēl pēc tā bija tiešām priekšzīmīgi noorganizējušies, kā viengabalaina nacionāli-idejiska vienība. Jau 1917. gada pavasarā pārcēlās uz Rīgu latvju Rakstnieku un Mākslinieku biedrības valde, uz sākū vai ilgāku laiku Maskavu atstāja te viens, te otrs no ievērojamākiem kolonijas darbiniekiem. Inteligences vakari pēc apvērsuma vairs nenotika, un viņu vietu ieņēma Nacionaldemokrātu partija, un „Dsimtenes Atbalss“ kā senāk veica savu atbildīgo darbu, līdz to lielinieki 1918. gada pavasarā nobeidza. Bet jau pirms tam tas bija padots lielinieciskai cenzurai, un vairs nevarēja brīvi rakstīt. Bet Maskavas latviešu pāris intensīvās nacionāli-politiskās darbības gadi no 1915. gada rudenā līdz 1917. gada rudenim, atstāja lielu iespaidu nevien uz vairāk desmit tūkstošu locekļu lielo Maskavas latvju koloniju, bet arī uz pārējo latvju sabiedrību un inteligenci, galvenām kārtām, daudzās bēgļu kolonijās. Maskavas latvieši deva nacionālo sajūsmu un ticību Latvijai grūtajos bēgļu gados. Tas vien jau bija ļoti daudz. Bet viņi deva daudz vairāk — viņi virzīja uz priekšu mūsu sastingušo nacionāli-politisko domu viskritiskākās tautas likteņa dienās. Viņi deva mums skaidrus nacionāli-politiskus ideālus un cīņas garu to sasniegšanai. Šie ideāli nebija sastinguši, tie bija dzīvi, tekoši un vienmēr gāja notikumiem pa priekšu. Kā reakcijas laikmetā, tā revolūcijas mainīgos apstākļos, vienmēr atrada politisku formulu, kurā ieliet Latvijas prasības pēc iespējas visplašākos apmēros. Viņi lieliski uztvēra laikmeta psiholoģiju un pēdējo kalpināja tautas nacionālo ideālu sasniegšanai, kas ir katras praktiskās politikas augstākā māksla. Ja 1916. gada sākumā E. Freijvalds rakstīja, ka „tagad, kur abas Krievijas galvas pilsētas tapušas par latviešu administratīviem

centriem (bēgļu apgādāšanas lietā), tām jātop par mūsu inteliģences ideoloģijas pārkausēšanas un pārveidošanas centriem", tad šī vēlēšanās, vismaz, attiecībā uz Maskavu — piepildījās. Maskavas latvju kolonijā bēgļu laikā tiešām ar lielām sekmēm strādāja mūsu nacionālās ideoloģijas pārkausēšanas un pārveidošanas darbu. Cik grūts šis darbs bija, to sapratīs tie, kas pazīst priekškaļa latvju sabiedrību: pilnīga nacionālās apziņas atrofija marksisma dogmas pārņemtā „progresīvā“ inteliģencē un nacionāli-garīgās dzīves trūkums pilsonībā. Latvju inteliģenci vajadzēja atsvabināt no vecās dogmas un dot tai jaunu ideoloģiju. Maskavas latvju kolonijas lielos panākumus šai darbā bezpartejisks spriedējs nevarēs noliegt. Jo Maskavas latvju inteliģence bēgļu laikā radīja vairāk kā nacionālu patosu, tā deva disciplinētu nacionāli-politisku domu.

Saturs.

	L. p.
Nacija un valsts.	5
Latvijas valsts	54
Latvijas socialdemokrātijas loma	127
Republikas priekšvakarā	143

Ernesta Blanka grāmata

Latvju nacionālā doma sadzīves cīņu ugunis

Saturā: Latvju tautiskā kustība.

Tautiskā atmoda. Tērbatas latviešu vakari. „Pēterburgas Avīzes.“ Pirmais atslābums pēc „Pēterburgas Avižu“ slēgšanas. Rīgas Latviešu Biedrība. „Baltijas Vēstnesis“. Pirmie latviešu vispārīgie dziesmu svētki. Septiņdesmitie gadi. Asoņdesmito gadu pirmā puse. Otrie vispārīgie dziesmu svētki. Manascina revīzija. Pārkrievošanas laikmets. Tautiskās kustības atslābums. Trešie vispārīgie dziesmu svētki.

Tautiskās kustības vadoņi un ideoloģija.

Krišjānis Valdemārs. Juris Allunans. Krišjānis Barons. Andrejs Spāģis un Kaspars Biezbārdis. Fricis Brīvzemnieks. Kronvalda Atis. Auseklis un Pumpurs. Aleksandrs Vēbers. Krišjānis Kalniņš. Fricis Veinbergs. Juris Māters. Tautiskās kustības vispārējais raksturs.

„Jaunā strāva“.

Jaunās strāvas izcelšanās. Jaunās strāvas nozīme.

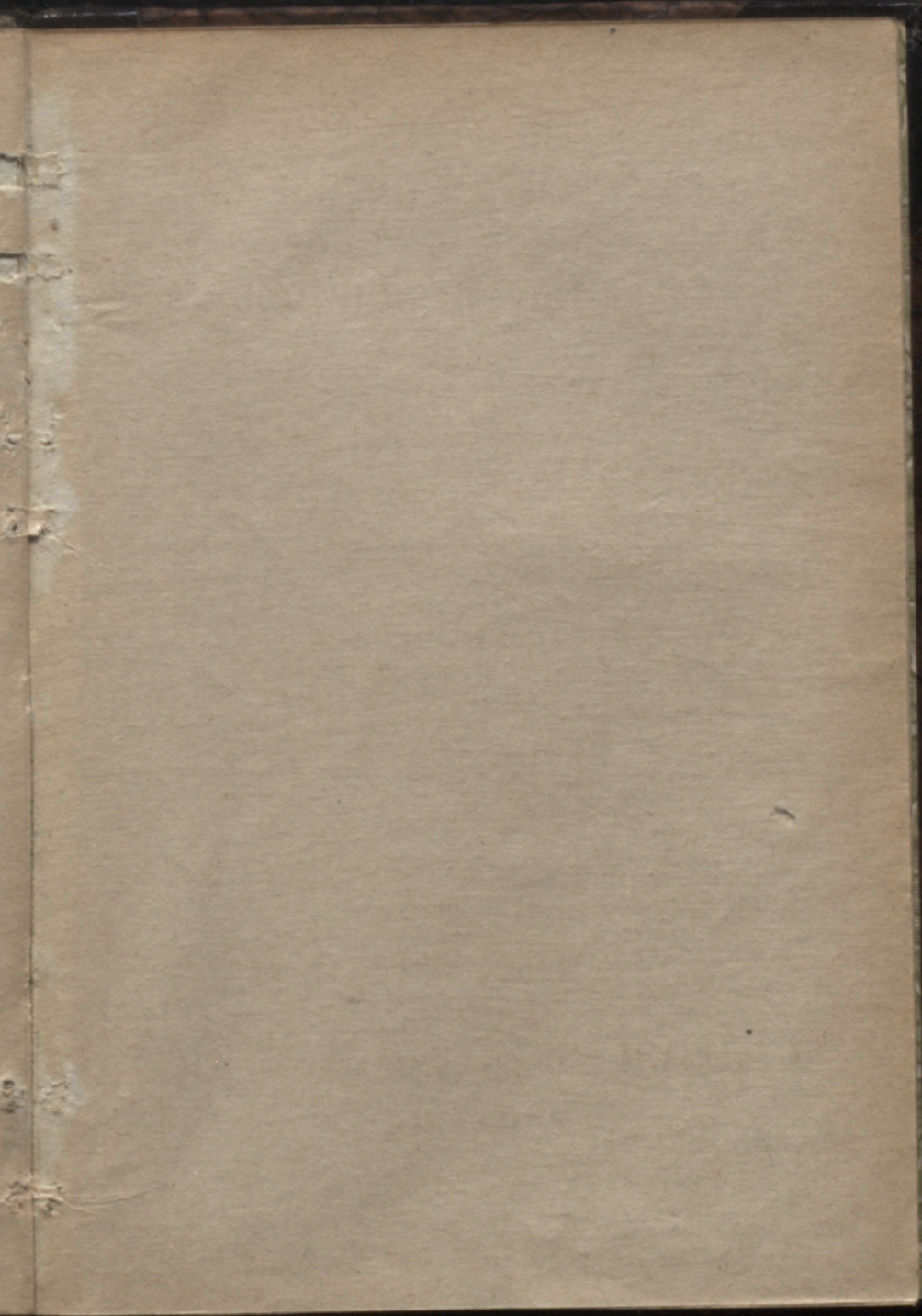
Latvju nacionālās domas atdzimšana.

M. Valtera un E. Rolava nacionālsocialisms. Latvijas valsts ideja. A. Niedras, A. Ķeniņa un V. Olava jaun nacionālisms. Latvijas valsts nodibināšanās.

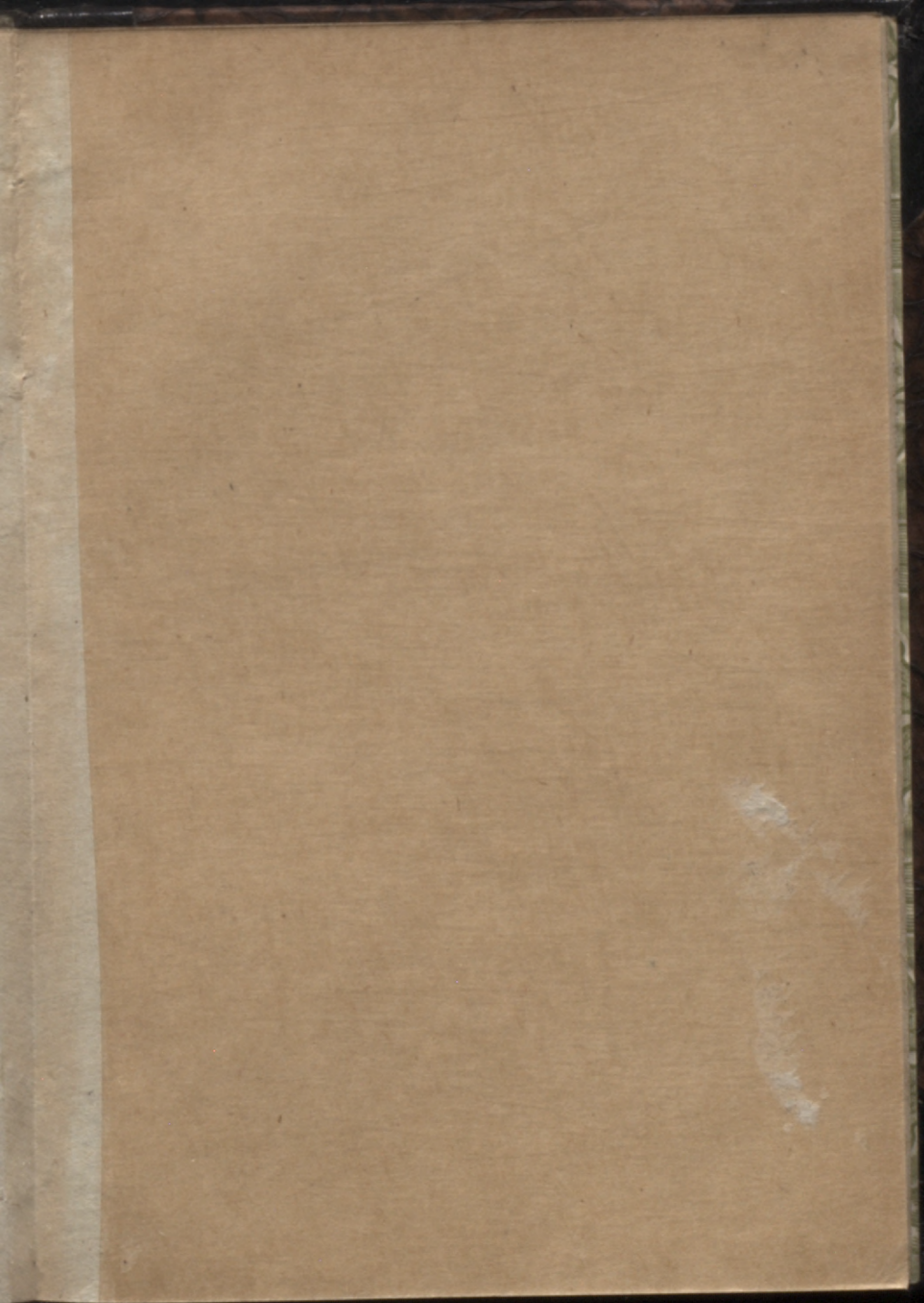
A. GULBJA ģenerālkomisijā Rīgā, Kr. Barona ielā № 14.

Maksā Ls 2.—

4 4424

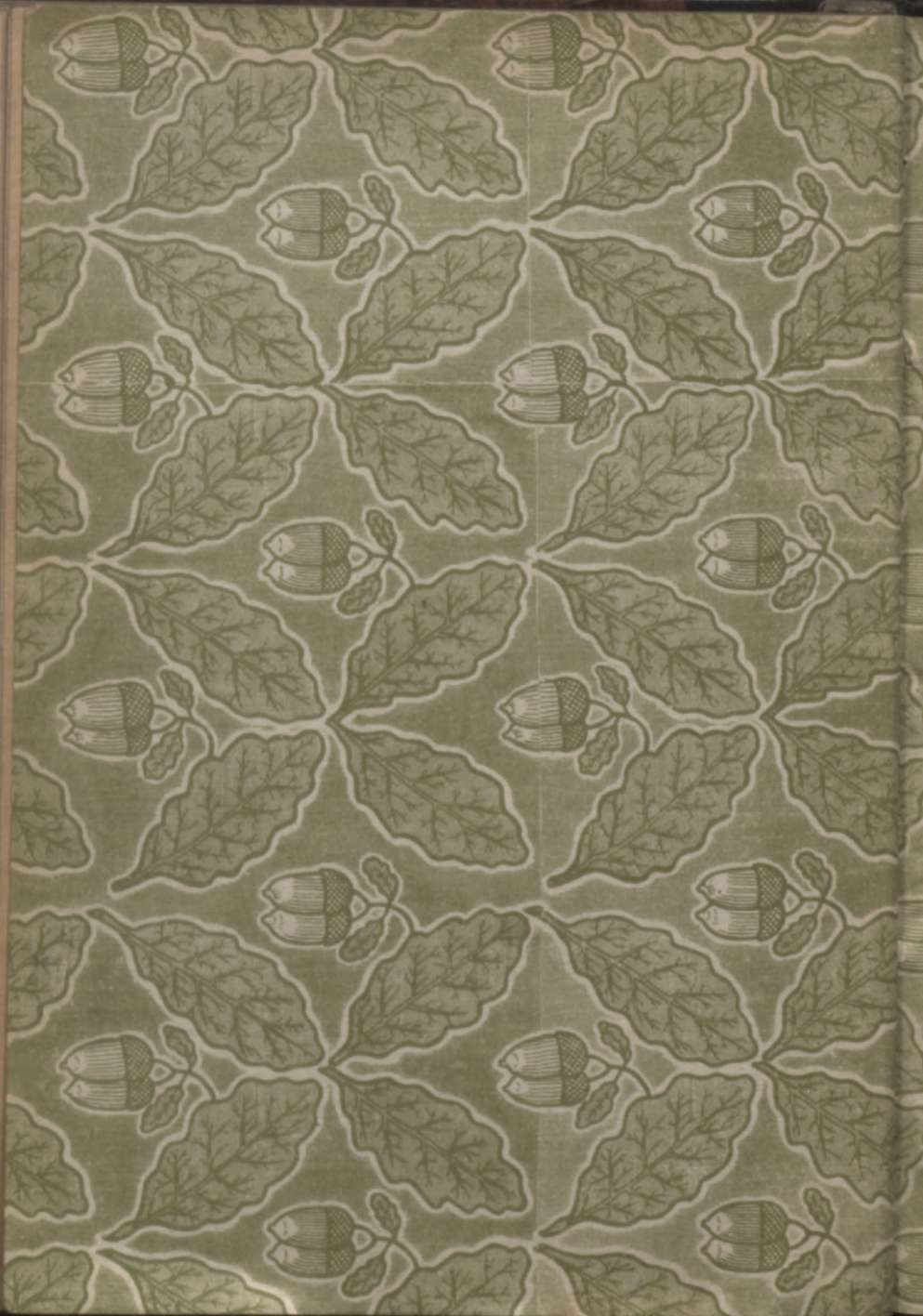

24424

15. VI. 1926

170.

24-1

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306117272

5.000 4/1